

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
ORTADOĞU ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
ORTADOĞU İKTİSADI ANABİLİM DALI

SUUDİ ARABİSTAN, KATAR, KUVEYT VE B.A.EMİRLİKLERİ'NİN ELDE
ETTİKLERİ 'PETRO-DOLAR' GELİRLERİNİN HARCANMA SEYRİ
(1995–2006 YILLARI)

Yüksek Lisans Tezi

FERDANE ALTIOKKA

İstanbul, 2008

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
ORTADOĞU ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
ORTADOĞU İKTİSADI ANABİLİM DALI

SUUDİ ARABİSTAN, KATAR, KUVEYT VE B.A. EMİRLİKLERİ'NİN ELDE
ETTİKLERİ 'PETRO-DOLAR' GELİRLERİNİN HARCANMA SEYRİ
(1995–2006 YILLARI)

Yüksek Lisans Tezi

FERDANE ALTIOKKA

Danışman: YARD. DOÇ.DR. KAMİL USLU

İstanbul, 2008

ÖNSÖZ

Ticari anlamda ilk olarak 19. yüzyılda kullanılmaya başlanan petrol, günümüz sanayi ve kalkınması için vazgeçilmez bir enerji kaynağı haline gelmiştir. Bu da petrolü, uluslararası ekonomi-politiğin önemli bir parçası haline getirmiştir. İşte bu noktada Ortadoğu ülkelerinin sahip olduğu petrol rezervleri, ülkeler için; uluslararası arenada önemlerini ortaya çıkaran milli bir servet haline gelmiş ve ekonomileri için vazgeçilmez gelir kaynağı olmuştur.

Bu çalışma ile petrolün doğuşu, petrolün uluslararası piyasadaki önemi ve dünya ekonomisindeki yerini almasıyla beraber petrol ihraç eden ülkelerden Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri, Kuveyt ve Katar'ın elde ettikleri petrol gelirleri değerlendirilmiştir. Petrolün seçili ülkelerin kalkınma harcamaları üzerindeki etkisi incelenmiştir.

Çalışmamın hazırlanmasında bana olan desteğini hiçbir zaman esirgemeyen değerli hocam Yard.Doc.Dr. Kamil USLU'ya ve her daim yanımda olan aileme sonsuz teşekkür eder, çalışmamın tüm ilgililere yararlı olmasını dilerim.

İstanbul, 2008

Ferdane ALTIOKKA

İÇİNDEKİLER

	Sayfa No.
ÖNSÖZ.....	III
TABLO LİSTESİ.....	XI
ŞEKİL LİSTESİ.....	XIII
KISALTMALAR.....	XIV
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

PETROL TARİHİ VE PETROL ŞİRKETLERİNİN DOĞUŞU İLE PETROL EKONOMİSİ

1. PETROL TARİHİ, SANAYİ VE PETROL ŞİRKETLERİNİN DOĞUŞU.....	3
1.1. Eski Çağlardaki Petrol (Bitumen).....	3
1.2. ABD Petrol Sanayi ve Şirketlerin Doğuşu.....	4
1.2.1. John D. Rockefeller ve Standard Oil Şirketi.....	5
1.2.2. Gulf Oil ve Texaco Oil Şirketleri.....	7
1.3. İngiltere Petrol Sanayi ve Şirketlerin Doğuşu.....	8
1.3.1. Marcus Samuel ve Shell.....	8
1.3.2. Knox D'Arcy, Angola Pers Petrol Şirketi ve British Petrol.....	10
1.4. Rus Petrol Sanayi ve Şirketlerin Doğuşu.....	11
1.4.1. Nobel Kardeşler.....	12
1.4.2. Rothschildler.....	13
1.5. Hollanda Kraliyet Petrol Sanayi ve Şirketlerin Doğuşu.....	15
1.5.1. Royal Dutch Petrol Şirketi.....	15
2. PETROL EKONOMİSİ VE PETROL FİYATLARI.....	17
2.1. Petrol Talebi ve Petrol Talebinin Özellikleri.....	17

2.1.1. Petrol Talebinin Fiyat Esnekliği.....	19
2.1.2. Petrol Talebinin Gelir Esnekliği.....	20
2.2. Birincil Enerji Tüketiminde Petrol.....	22
2.3. Petrol Rezervleri ve Petrol Arzı.....	24
2.3.1. Dünya Petrol Rezervleri.....	24
2.3.2. Petrol Arzı ve Petrol Arzının Özellikleri.....	26
2.3.2.1. Petrol Arzının Fiyat Esnekliği.....	28
2.3.2.2. Petrol Arz Güvenliği.....	29
2.4. Petrol Üretim Maliyetleri.....	30
2.4.1. Petrol Üretim Maliyetleri.....	30
2.4.2. Petrol Rafine Maliyetleri.....	31
2.4.3. Petrol Taşıma Maliyetleri.....	31
2.5. Petrol Fiyatları.....	33
2.5.1. Dünya Petrol Fiyatlarının Belirlenmesi.....	33
2.5.1.1. Meksika körfezi ile Tek Fiyat Sistemi.....	33
2.5.1.2. Çift Referans Noktası İle Tek Fiyat Sistemi.....	34
2.5.1.3. Çift Referans Noktası ile Çift Fiyat Sistemi.....	34
2.5.2. Günümüzde Dünya Petrol Fiyatlarının Belirlenmesi.....	34
2.5.3. Petrol Fiyatlarına Etki Eden Koşullar ve Konjonktürel Gelişim.....	35

İKİNCİ BÖLÜM

PETROL ENDÜSTRİSİ, OPEC OLUŞUMU VE OPEC SONRASI EĞİLİMLER

1. PETROL ENDÜSTRİSİ VE TEKEL OLUŞUMU.....	39
1.1. Petrol Endüstrisi ve Özellikleri.....	39
1.1.1. Petrol Endüstrisinin Ayırt Edici Özellikleri.....	40
1.1.1.1. Yüksek Risk Düzeyleri.....	40

1.1.1.2. Devamlı Operasyonlar.....	41
1.1.1.3. Zorunlu Giriş Koşulları.....	41
1.2. Petrol Piyasasında Tekel Oluşumu.....	42
1.3. Petrol Piyasasında Oligopol Oluşumu.....	43
1.3.1. Petrol Karteli Achnacarry Anlaşması.....	45
2. PETROL PİYASALARINDA OPEC OLUŞUMU.....	47
2.1. OPEC'İN Kuruluşunu Hazırlayan Sebepler.....	47
2.1.1. Ekonomik Sebepler.....	48
2.1.1.1. Ortadoğu Petrolünün Artan Önemi.....	48
2.1.1.2. Yeni Petrol Şirketlerinin Piyasaya Girmesi.....	50
2.1.1.3. Arz Talep Dengesinin Bozulması.....	52
2.1.1.4. Petrol Fiyatlarının Düşürülmesi.....	53
2.1.2. Siyasal Sebepler.....	53
2.1.2.1. İran'da Petrol Sanayinin Millileştirilmesi.....	53
2.1.2.2. Cemal Abdül Nasır ile Yayılan Arap Milliyetçiliği ve Süveyş Krizi.....	55
2.2. OPEC'in Kuruluşu ve OPEC Politikaları.....	56
2.2.1. OPEC'in Kuruluşu.....	56
2.2.2. Kuruluş Sürecinde Gerçekleştirilen OPEC Politikaları.....	59
2.2.2.1. Devlet Gelirleri ve Fiyatlar.....	59
2.2.2.2. Üretim ve Planlanması.....	60
2.2.2.3. OPEC ve Petrol Şirketleri Arası Katılım Anlaşmaları.....	61
3. OPEC SONRASI EĞİLİMLER; PETROL KRİZLERİ VE OPEC'İN TEKELLEŞME EĞİLİMLERİ.....	62
3.1. 1973 Petrol Krizi ve Sonuçları.....	62
3.1.1. Krizin Ekonomik Sonuçları.....	63
3.1.2. Krizin Stratejik Sonuçları.....	65
3.2. 1973 Sonrası Petrol Krizlerinin Kronolojisi.....	66

3.3.OPEC'in Tekelleşme Eğilimleri.....	68
3.3.1. OPEC'in Teorik Yapısı.....	68
3.3.2. OPEC'in Petrol Üretiminde Kota Uygulaması.....	69

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SUUDİ ARABİSTAN, BİRLEŞİK ARAP EMİRLİKLERİ, KUVEYT VE KATAR'IN ELDE ETTİKLERİ PETROL GELİRLERİ VE HARCANMA SEYRİ

1. SUUDİ ARABİSTAN'IN PETROL GELİRLERİ VE HARCANMA SEYRİ.....	70
1.1. Genel Bilgiler.....	70
1.2. Genel Ekonomik Yapı.....	71
1.2.1. Suudi Arabistan'da Kalkınma Planları Dönemi.....	71
1.3. Petrol Rezervleri ve Petrol Üretimi.....	75
1.4. Suudi Arabistan'ın Kamu Gelirleri ve Harcamaları.....	76
2. BİRLEŞİK ARAP EMİRLİKLERİ'NİN PETROL GELİRLERİ VE HARCANMA SEYRİ.....	79
2.1. Genel Bilgiler.....	79
2.2. Genel Ekonomik Yapı.....	80
2.3. Petrol Rezervleri ve Petrol Üretimi.....	83
2.4. B.A.E.'nin Kamu Gelirleri ve Harcamaları.....	85
3. KUVEYT'İN PETROL GELİRLERİ VE HARCANMA SEYRİ.....	87
3.1. Genel Bilgiler.....	87
3.2. Genel Ekonomik Yapı.....	88
3.3. Petrol Rezervleri ve Petrol Üretimi.....	91
3.4. Kuveyt'in Kamu Gelirleri ve Harcamaları.....	94

4. KATAR’IN PETROL GELİRLERİ VE HARCANMA SEYRİ.....	98
4.1. Genel Bilgiler.....	98
4.2. Genel Ekonomik Yapı.....	99
4.3. Petrol Rezervleri ve Petrol Üretimi.....	101
4.4. Katar’ın Kamu Gelirleri ve Harcamaları.....	103
5. SEÇİLMİŞ ORTADOĞU ÜLKELERİNİN EKONOMİK YAPILARININ KARŞILIKLI DEĞERLENDİRİLMESİ.....	106
6. SEÇİLMİŞ ORTADOĞU ÜLKELERİNİN TÜRKİYE İLE OLAN EKONOMİK İLİŞKİLERİ.....	108
6.1. Suudi Arabistan’ın Türkiye İle Ekonomik İlişkileri.....	108
6.2. Birleşik Arap Emirlikleri’nin Türkiye ile Ekonomik İlişkileri.....	110
6.3. Kuveyt’in Türkiye ile Ekonomik İlişkileri.....	112
6.4. Katar’ın Türkiye ile Ekonomik İlişkileri.....	115
SONUÇ.....	117
KAYNAKÇA.....	119

ÖZET

İnsanlık tarihinin sanayileşme ve kalkınma sürecinde en önemli gereksinimlerinden birisi enerji olmuştur. Hızla gelişmekte olan teknolojik yeniliklerle enerjiye olan ihtiyaç daha da artmıştır. Bu bizi alternatif enerji kaynaklarına yöneltmiş olsa da günümüzde fosil enerji kaynakları hala önemini korumaktadır. Bütün bu enerji kaynaklarının içinde ise petrol ilk sırayı almıştır. Ticari anlamda petrolün keşfi 1860'lara dayansa da II. Dünya Savaşı sonrasında çok uluslu şirketlerin ve devletlerin çıkar çatışması nedeniyle petrol, uluslararası ekonomi politiğın en önemli belirleyicisi haline gelmiştir. Önemli petrol rezervlerine sahip Ortadoğu ülkeleri için ise petrol, ekonomik bir vazgeçilmezdir. Bu çalışmada, ekonomileri yüksek oranda petrolden elde edilen gelirlere bağılı olan; Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri, Kuveyt ve Katar'ın petrol gelirleri ve bu gelirlerin harcanma seyri konu edilmiştir. İlk olarak; petrol tarihi ve petrol ekonomisi üzerinde durularak, petrolün tekelleşme sürecinde OPEC'in oluşumu ve sonrası eğilimler değerlendirilmiştir. Daha sonra dünya petrol rezervlerinin % 40'ını elinde bulunduran Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri, Kuveyt ve Katar'ın petrol gelirleri ve bu gelirlerin harcanma seyri incelenmiştir. Son olarak ise seçili olan dört körfez ülkesinin Türkiye ile ticari ve ekonomik ilişkilerine değinilmiştir.

SUMMARY

Energy is one of the most important requirements in the industrialization process of human history. The necessity of energy is increased while technologic innovations are in progress. This leads us to search alternative energy sources. But, the fossil energy reserves still have an important place. In all of these energy sources, petroleum is the most important one. According to commercial usage, exploration of petroleum is around 1860s. On the other hand, after the World War II, petroleum became more important in international economy politics, because of profit disagreement of government and multinational corporations. Petroleum is an economic essential for The Middle East Countries which have considerable petroleum reserve. In this study, petroleum income of Saudi Arabia, Kuwait, Qatar, United Arab Emirates in which economies mostly depend on income from petroleum and its products, is observed. And also the expenditures of petroleum income of these countries are observed. Firstly, history of petroleum and economy of petroleum are explained. On the other hand, in the course of petroleum's monopolization, formation of OPEC is studied and post tendency which are related to it, is observed. And than, which have 40% petroleum reserve of the world, petroleum income of Saudi Arabia, Kuwait, Qatar, United Arab Emirates is discriminated, and its expenditures is observed. Lastly, commercial and economic relations between Turkey and four chosen Gulf Countries are touched on.

TABLO LİSTESİ

	Sayfa No.
Tablo 1. Dünya Günlük Petrol Talebi (Milyon Varil).....	18
Tablo 2. 2000–2007 Yılları Arasında Dünya Petrol Rezervlerinin Ülkelere Göre Artış Oranları (Milyar Varil).....	26
Tablo 3. Ülkelere Göre Dünya Ham Petrolünün Üretimi, Ülkelerin Toplam Dünya Üretimindeki Payları ve Kullanılabilir Rezerv Oranları (2005).....	27
Tablo 4. 1973 Sonrası Petrol Krizlerinin Kronolojisi.....	66
Tablo 5. Yıllar İtibariyle Suudi Arabistan'ın Ekonomik Göstergeleri.....	73
Tablo 6. Yıllar İtibariyle Suudi Arabistan'ın Petrol Rezervleri ve Üretimi.....	75
Tablo 7. Yıllar İtibariyle Suudi Arabistan Rafineri Kapasitesi ve Üretimi (Günlük Bin Varil).....	76
Tablo 8. Yıllar İtibariyle Suudi Arabistan'ın Kamu Gelirleri ve Harcamaları (Milyon Riyal).....	78
Tablo 9. Yıllar İtibariyle BAE'nin Ekonomik Göstergeleri.....	81
Tablo 10. Yıllar İtibariyle Birleşik Arap Emirliklerinin Petrol Rezervleri ve Petrol Üretimi.....	83
Tablo 11. Yıllar İtibariyle BAE'nin Rafineri Kapasitesi ve Üretimi (Günlük Bin Varil).....	84
Tablo 12. BAE'nin Konsolide Hükümet Finansmanı (Milyon Dirhem).....	86
Tablo 13. Yıllar İtibariyle Kuveyt'in Ekonomik Göstergeleri.....	90
Tablo 14. Yıllar İtibariyle Kuveyt'in Petrol Rezervleri ve Petrol Üretimi.....	92
Tablo 15. Yıllar İtibariyle Kuveyt'in Rafineri Kapasitesi ve Üretimi (Günlük Bin Varil).....	94
Tablo 16. Yıllar İtibariyle Kuveyt'te Kamusal Finansman.....	96
Tablo 17. Yıllar İtibariyle Kuveyt'te Kamusal Finansman.....	97

Tablo 18. Yıllar İtibariyle Katar'ın Ekonomik Göstergeleri.....	100
Tablo 19. Yıllar İtibariyle Katar'ın Petrol Rezervleri ve Petrol Üretimi.....	102
Tablo 20. Yıllar İtibariyle Katar'ın Kamu Gelirleri ve Harcamaları (Milyon Katar Riyali).....	104
Tablo 21. 2006/07 Mali Yılında Katar Harcamalarından Temel Giderlerin Dağılım Oranları.....	105
Tablo 22. Seçilmiş Ortadoğu Ülkelerinin Yıllar İtibariyle Ekonomik Göstergeleri.....	107
Tablo 23. Yıllar itibariyle Türkiye ve Suudi Arabistan Arasında İmzalanan Ticari Anlaşmalar.....	109
Tablo 24. Yıllar İtibariyle Türkiye ve Suudi Arabistan Arasındaki Ticari İlişkiler (Milyon \$).....	110
Tablo 25. Yıllar itibariyle Türkiye ve Birleşik Arap Emirlikleri Arasında İmzalanan Ticari Anlaşmalar.....	111
Tablo 26. Yıllar İtibariyle Türkiye ve Birleşik Arap Emirlikleri Arasındaki Ticari İlişkiler (Milyon \$).....	112
Tablo 27. Yıllar itibariyle Türkiye ve Kuveyt Arasında İmzalanan Ticari Anlaşmalar.....	113
Tablo 28. Yıllar İtibariyle Türkiye ve Kuveyt Arasındaki Ticari İlişkiler (Milyon \$).....	114
Tablo 29. Yıllar itibariyle Türkiye ve Katar Arasında İmzalanan Ticari Anlaşmalar.....	115
Tablo 30. Yıllar İtibariyle Türkiye ve Katar Arasındaki Ticari İlişkiler (Milyon \$).....	116

ŞEKİL LİSTESİ

	Sayfa No.
Şekil 1. Dünya Enerji Talebinin Gelir Esneklikleri.....	21
Şekil 2. Dünya Birincil Enerji Tüketim Dağılımı (2006).....	22
Şekil 3. 2030 Yılına Kadar Olan Dönemde Dünya Birincil Enerji Talebi Öngörülleri.....	23
Şekil 4. 2007 Dünya Petrol Rezervinin Bölgelere Göre Dağılımı (Milyar Varil).....	24
Şekil 5. 1861–2006 Dünya Ham Petrol Fiyatları.....	37
Şekil 6. Egemen Firma Dengesi.....	68

KISALTMALAR

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ADNOC	: The Abu Dhabi National Oil Company (Abu Dhabi Petrol Şirketi)
AED	: Arap Emirlikleri Dinarı
Ar-Ge	: Araştırma Geliştirme
BAE	: Birleşik Arap Emirlikleri
BP	: British Petroleum (İngiliz Petrol Şirketi)
CFP	: Compagnie Française des Petroles (Fransız Petrol Şirketi)
CIA	: Central Intelligence Agency (Merkezi Haber Alma Teşkilatı)
DEİK	: Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu
DTM	: Dış Ticaret Müsteşarlığı
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
ENI	: Ente Nazionale Idrocarbur (İtalyan Petrol Şirketi)
EIA	: Energy Information Administration (Amerika Enerji Enformasyon Bakanlığı)
EIU	: Economist Intelligence Unit (Ekonomi Haber Alma Birimi)
GSYİH	: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
IEA	: International Energy Agency (Uluslararası Enerji Ajansı)
IMF	: International Monetary Fund (Uluslararası Para Fonu)
İGEME	: İhracatı Geliştirme Etüt Merkezi
JPTC	: Japan Petroleum Trading Company (Japon Petrol Şirketi)
KD	: Kuveyt Dinarı
KPNC	: Kuwait National Petroleum Co. (Kuveyt Petrol Şirketi)

KR	: Katar Riyali
M.Ö.	: Milattan Önce
M.S.	: Milattan Sonra
MÜSiAD	: Müstakil Sanayici ve İşadamları Derneği
OAPEC	: Organisation of Arab Petroleum Exporting Countries (Petrol İhraç Eden Arap Ülkeleri Örgütü)
OECD	: Organisation of Economic Cooperation and Development (Ekonomik Kalkınma İşbirliği Teşkilatı)
ORB	: OPEC Referans Basket
OPEC	: Organisation of Petroleum Exporting Countries (Petrol İhraç Eden Ülkeler Birliği)
SAR	: Suudi Arabistan Riyali
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
T.C.	: Türkiye Cumhuriyeti
TÜSiAD	: Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği
WTI	: West Texas Intermediate (Batı Texas Ortalaması)
a.g.e.	: Adı geçen eser
Çev.	: Çeviren
ss	: Sayfa sayısı
s	: Sayfa
\$	: Amerikan Doları

GİRİŞ

Ülkelerin sanayileşmesi ve kalkınma sürecinde en önemli kaynaklardan birisi enerjidir. Özellikle 19. ve 20. yüzyıldan sonra hızla gelişen buluşlar ve teknolojik gelişmeler, insanların ihtiyaçlarını karşılamada önemli bir yer almıştır. Bu düşünce ile keşfedilen yeni enerji kaynaklarından birisi de petroldür. Petrol, dünya üzerinde keşfedildiği günden günümüze kadar çok alternatifli çatışmalara neden olmuş ve olmaktadır. Enerji kaynaklarından birisi olan petrolün bugünkü dünyamızdaki durumu, yeri doldurulamayacak ya da ikamesi az olan stratejik bir kaynak halinde olmasıdır. Bundan dolayı yeni kullanılan teknik ve teknolojilerle petrol, insan hayatında vazgeçilemezlerden birisidir.

Petrolün çıkarılması tarihi bakımından çok eski dönemlere uzansa da petrolün ticari amaçlı olarak kullanımı 1859'da ABD'nin Pennsylvania Eyaleti'nde başlamıştır. Bu sayede insanlık tarihinin enerji kaynakları açısından en önemli adımı atılmıştır. I. Sanayi Devrimi ile İngiltere'de buharlı makinelerin sanayide kullanılması üretimde bir artış meydana getirmiştir. Özellikle kömür kullanımı buharlı gemilere daha uzak yerlere ekonomik amaçlı ticari koloniler ve üstünlükler sağlamıştır. Daha sonraları kömürün yerine geçen petrol ve petrol türevleri, deniz ticaretinde gemilerde bir üstünlük sağlarken bu sayede kömürden petrole alternatif bir geçiş yaşanmıştır. Böylece, petrol dünya enerji sahnesinde kendisine önemli bir yer edinmeye başlamıştır. I. Dünya Savaşı'nda deniz kuvvetlerinde petrolün kullanılmasıyla petrolün önemi daha çok artmıştır. Petrolün dünya çapında tam olarak yaygınlaşması ise II. Dünya Savaşı sonrasında görülmüştür. Zamanla petrol çok uluslu petrol şirketleri ve devletlerin çıkar çatışmaları nedeniyle uluslararası ekonomi-politiğin en önemli belirleyicisi haline gelmiştir. Bu gelişmelerle önemi artan petrolün kayda değer rezervlerine sahip olan ülkeler ellerindeki gücün farkına varıp bunu kullanmak istemişlerdir. Çoğunluğunu Ortadoğu ülkelerinin oluşturduğu Petrol İhraç Eden Ülkeler Birliği'nin (OPEC) kurulmasıyla petrolün siyasi bir silah olarak kullanılmasına başlanmıştır. Yeryüzündeki petrol rezervlerinin % 55'inden

fazlasını elinde bulunduran Ortadoğu ülkeleri, OPEC'in kurulmasıyla uluslararası ekonomi-politiğin en önemli merkezlerinden biri haline gelmiştir.

Ortadoğu ülkelerinde petrol rezervlerinin zenginliğinden dolayı, petrol bu ülkelerin en önemli ekonomi kaynağıdır. Çünkü ekonomilerinin temeli petrolden elde edilen gelirlere dayanmaktadır. Çalışmamız bu doğrultuda dört Körfez Ülkesi ile sınırlanmıştır. Bu ülkeleri seçmemizin sebebi, daha çok petrol ihraç eden ülkeler olmasıdır. Çalışmamızda sınırlama olarak sadece ham petrol ve ham petrol üretiminden elde edilen gelirler değerlendirilmiştir. Doğalgaz değerlendirme dışında bırakılmıştır. Ham petrolün işlenerek elde edilen petrol türevleri, kendi başlarına birer sanayi dalları oluşturduğundan bu da çalışmamızın kapsamı dışında bırakılmıştır.

Çalışmamız üç ana bölümden oluşmaktadır. Birinci Bölümde; petrol tarihi, petrol sanayi ve petrol şirketlerinin doğuşu ile petrolün ekonomik yönü üzerinde durularak, petrol ekonomisi incelenmiştir. İkinci Bölümde ise petrolün endüstriyel gelişimi ve uluslararası petrol örgütü olan OPEC'in oluşumu ile OPEC sonrası eğilimler değerlendirilmiştir.

Çalışmamızın Üçüncü ve son bölümünde ise, ekonomisi yüksek oranda petrol gelirlerine bağlı olan Ortadoğu ülkelerinden; Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri, Kuveyt ve Katar'ın elde ettikleri petrol gelirlerinin harcama seyirleri incelenmiş ve seçili ülkeler ile Türkiye arasındaki ekonomik ve ticari ilişkilere ayrıca yer verilmiştir.

Çalışmamızdaki araştırma metodu, veri kaynaklarının değerlendirilmesi şeklinde olmuştur. Bu veriler; kitaplar, kütüphaneler, basılmamış yüksek lisans ve doktora tezleri, raporlar, süreli yayınlar, ansiklopediler ve güvenilir internet sitelerinden oluşmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

PETROL TARİHİ VE PETROL ŞİRKETLERİNİN DOĞUŞU İLE PETROL EKONOMİSİ

1. PETROL TARİHİ, SANAYİ VE PETROL ŞİRKETLERİNİN DOĞUŞU

1.1. Eski Çağlardaki Petrol (Bitumen)

Petrolün tarihi çok eski dönemlere kadar uzanmaktadır. Bugünkü anlamda bir petrolün varlığından söz edilemese de tarih içinde Mezopotamya ve İran'da yaşayan insanlar **Bitumen** denen yarı katı ve çamurlu bir maddenin yeryüzündeki çatlaklardan sızdığını gözlemlemişlerdir. Ortadoğu'da Bitumen, ilk olarak; Sümerliler, Asurlular ve Babilliler zamanında kullanılmaya başlanmıştır. Bilinen en ünlü sızıntı kaynakları, M.Ö. 3000'li yıllarda Babil şehrinde fazla uzak olmayan Fırat üzerindeki Hit bölgesinde¹ keşfedilmiştir.² Babilliler keşfettikleri Bitumeni, Babil Kulesi taşlarının birbirine bağlanmasında harç yerine birleştirici madde olarak kullanmışlardır. M.S. 1. yüzyılda Romalı Doğa Bilimci Phiny, eczacılık yönünden Bitumeni tanımıştır. Phiny, Bitumen'in yaraları iyileştirdiğini, diş ağrısına iyi geldiğini, kanamayı durdurduğunu, yüksek ateşi düşürdüğünü ve romatizmalı hastalıkları geçirdiğini araştırarak değerlendirmiştir. M.S. 7. yüzyılda Bizanslılar Yunan Ateşi denilen, nemlendirildiğinde yanıcı hale gelen Bitumen ve kireç karışımı bir maddeden savaşlarda yararlanmışlardır.³

Marko Polo, 13. yüzyılın sonlarında Yakın ve Uzak Doğu'ya seyahat ederek Bitumen'i tasvir etmiştir. Seyahati sırasında, Uzak Doğu'da Bitumen'in hayvan derisinden yapılmış tulumlarda taşınarak, küçük ölçüde de olsa ticari bir mal gibi

¹ Bugünkü Bağdat'ın bulunduğu yer.

² Halis Çevik, **Uluslararası Politikada Ortadoğu**, Nüve Kültür Merkezi Yayınları, İstanbul, 2005, s.21

³ Daniel Yergin, **Para ve Güç Çatışmasının Epik Öyküsü**, (Çev. Kamuran Tuncay), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2003, ss.21-22

muamele gördüğünü gözlemlemiştir.⁴ Çin'de ise M.Ö. 3. yüzyılda, tuz elde etmek için yapılan kazılar sırasında petrol bulunduğuna ilişkin çeşitli bilgiler mevcuttur.⁵

Yukarıda anlatılanlardan da anlaşılacağı üzere Bitumen (daha sonraları petrol), Ortadoğu'da çok eskiye dayanan ve değişik olaylarla dolu bir geçmişe sahiptir. Batıda ise insanlar, Roma İmparatorluğu'nun sınırları içerisinde, uzun yıllar Bitumen'in kullanımı hakkındaki bilgiden muaf kalmıştır. Ortaçağ'dan itibaren, Kavimler Göçü ile Bitumen'in alanları Avrupa'nın birçok bölgesine yayılmıştır ve Bitumen sadece tıbbi yönde kullanılmıştır.

1.2. ABD Petrol Sanayi ve Şirketlerin Doğuşu

19. yüzyılın ortalarında New York'lu bir avukat olan George Bissell, New Haven'de banka müdürü olan James Townsend, bir grup yatırımcı arkadaşları bir araya gelmişlerdir. Bunlar; "kayayağı" olarak bilinen maddenin, gelecekte lambalarda aydınlatıcı olarak kullanılabilir bir sıvıya dönüştürülebileceğini ve "kömür yağı" ile yarışabileceğini öngörmüşlerdir. Bu doğrultuda 1854 yılının sonunda Yale Üniversitesinde profesör olan Silliman'a başvurarak kayayağının aydınlatıcı ve yağlayıcı olarak niteliklerinin incelenmesini istemişlerdir. George Bissell, James Townsend ve yatırımcı arkadaşları, Silliman'ın projelerini bilimsel olarak da desteklemesi ile stoklarını satabileceklerine ve projenin geliştirilmesi için gerekli olan sermayeyi kolayca elde edebileceklerine inanıyorlardı. Silliman yaptığı çalışmalar ile "basit ve pahalı olmayan işlemlerle bu ham maddeden son derece kıymetli ürünler imal etmek mümkündür" sonucuna varmış ve oluşturduğu rapor ile yatırımcıların Projelerine aradıkları bilimsel desteği tamamlamıştır. Olağanüstü inandırıcı bir reklam olan bu bildiri ile grup üyeleri, hiçbir engelle karşılaşmadan

---

⁴ http://www.pigm.gov.tr/dunyada_petrol.php (01.03.2008)

⁵ Cenk Pala, **20. Yüzyılın Şeytan Üçgeni: ABD Petrol Dolar**, Yasak Elma Enerji Kitaplığı Dizisi, İstanbul, 2007, s.20

diğer yatırımcılardan da gerekli mali fonu elde ederek, Pennsylvania Kayayağı Şirketini kurmuşlardır.⁶

Yeni kurulan Şirket, kayayağının daha fazla elde edilip işlenebileceği inancıyla, Pennsylvania'nın Kuzeybatısında bulunan Oil Creek mevkiindeki olayları incelemiştir. O zamanlarda; Oil Creek bölgesinde çok ilkel yöntemlerle günde birkaç varil kayayağı elde edilmekteydi. Bu yöntemlerden birincisinde; kayayağı ırmak veya kaya yüzeylerinden sıyrarak çıkarılmaktaydı. İkincisinde ise; kayayağı içeren sulara bez parçaları atarak ıslatma ve sonra sıkma metodu uygulanmaktaydı. Pennsylvania Kayayağı Şirketi'nin yatırımcılarından Bissell, kolej yıllarında öğrendiği Çin'de tuz çıkarma için yapılan toprağı delme yöntemini kayayağı içinde uygulamayı düşünmüş ve diğer yatırımcıları da bunu denemeye ikna etmiştir. Şirket petrol çıkarmada uygulanacak yöntem için Edwin Drake'i görevlendirerek Pennsylvania'nın Titusville kasabasına göndermiştir. Uzun ve zorlu sondaj çalışmaları sonucu Drake ve ekibi, 27 Ağustos 1859'da ticari amaçla açılan ilk petrol kuyusunu 21 metre derinlikte keşfetmiştir.⁷ 1860 yılında, Batı Pennsylvania'da kayayağı üretimi 450 bin varille sınırlı iken, 1862 yılında Edwin L. Drake'in keşfi ile üretim 3 milyon varile çıkmıştır.⁸

Kuyu delme yönteminin bulunması ile yeni kurulmakta olan endüstrinin en büyük adımı atılmış ve petrol çağı böylece başlamıştır. Bundan sonra ABD'de İrili ufaklı pek çok petrol şirketi kurulmuş ve bunların bir kısmı, sağlam bir oluşum göstererek çok uluslu petrol Şirketleri haline gelmiştir.

1.2.1. John D. Rockefeller ve Standard Oil Şirketi

Rockefeller'in ataları 18. yüzyıl başlarında Almanya'dan göç ederek Amerika'ya yerleşmişlerdir. 1839 yılında New York'ta doğan John D. Rockefeller, 1855 yılında

---

⁶ Daniel Yergin, a.g.e., ss. 17–20

⁷ Özkan Gümüş, Yalçın Altan, **Petrolün Tarihi ve Türkiye'de Açılan Petrol Kuyuları**, Petrol İşleri Genel Müdürlüğü, Ankara, 1995, s.3

⁸ Halil Nebiler, Suat Parlar, **Petrolün Ekonomi Politikası**, Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1996, s.14

Clevent Yüksek Okulu'nda eğitimini tamamlayarak genç yaşta iş hayatına atılmıştır.⁹

1870 yılında ABD'de, petrolün üretimini ve pazarlanmasını denetleyen ilk büyük şirket Standard Oil Of Ohio adıyla anılan Rockefeller tarafından; Cleveland, Ohio'da; bir milyon dolar sermaye ile kurulmuştur.¹⁰

Rockefeller, rakiplerinden daha çok satış yapabilmek için, ürün kalitesini artırmak gerektiğini öngörerek, petrolün rafinajıyla ilgilenmiştir. Rafine sektöründe, kendi yönettiği rafineciler birliğini kurmuş ve bütün rafinaj sanayinin beşte birini kontrolü altına almıştır. Rockefeller, Üretim masraflarının düşüşü ve artan talep karşısında, ürün nakliyesinin de yeni oluşan endüstrinin ana problemlerinden biri olacağını düşünmüştür. Rockefeller, 1871 yılında birkaç ortak ile birlikte, zamanın en güçlü demiryolu şirketleriyle eşit seviyede bir şirket kurmuşlardır. Böylece kendisi ve ortakları için nakliye maliyetinde düşüş sağlamış, rakipleri ise yüksek tarifeleri ödemek zorunda kalmışlardır.¹¹ Bu tür politikalarla Rockefeller, ABD'deki petrol işleme endüstrisinin %80'inin ve petrol ulaşımının %90'ının denetimini ele geçirmiştir.¹²

1882 yılında Standard Oil'i oluşturan bütün şirketler, ABD'nin en büyük tröstü olan Standart Oil Tröstü bünyesinde faaliyet göstermeye başlamışlardır. Rockefeller'in yakalamış olduğu bu inanılmaz başarı, ABD'de ticaret ve siyaset çevrelerinde endişelerin doğmasına yol açmıştır. Bunun üzerine 1890 yılında Amerikan Kongresinde tröst aleyhtarı olarak bilinen "Sherman Act" yasası kabul edilip, yürürlüğe girmiştir. Sherman Act yasasına göre, ticareti ve mübadeleyi sınırlandırabilecek; ticaret özgürlüğünü kısıtlayabilecek her türlü anlaşma ve bir pazarı

---

⁹ John N. Ingham, **Biographical Dictionary Of American Business Leaders**, Greenwood Press, London, 1983, s.1182

¹⁰ Antoine Zischka, **3.Dünya Savaşına Doğru Petrol Savaşları**, (Çev. Vedat Beki) Keçi yolu Yayınları, Ankara, 2003, s.161

¹¹ Daniel Durand, **Milletlerarası Petrol Politikası**, (Çev: Ahmet Angın), Kitapçılık Yayınları, İstanbul, 1966, s.26

¹² Şükrü S. Gürel, **Ortadoğu Petrolünün Uluslararası Politikada Yeri**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Yayın no:432, Ankara, 1979, s.36

tekel altına alma girişimleri engellenmeye çalışılmıştır. 1901 yılında Amerika Başkanı olan Roosevelt, Standard Oil Şirketi'nin faaliyetleri hakkında soruşturma açılmasını emretmiştir. 1907 yılında, soruşturma sonucu şirket, tekelleşme faaliyetlerinden dolayı 29 milyon dolarlık para cezasına çarptırılmıştır.¹³

1911 yılında ise, Missouri Eyaleti Yüksek Mahkemesi'nin almış olduğu karar ile Standard Oil Şirketi tasfiye edilmiş ve aralarında hiçbir hukuki bağ bulunmayan rekabete açık, 34 şirkete bölünmüştür.¹⁴ Bunlardan en büyüğü, şirket net değerinin yaklaşık yarısına sahip olan Standard Oil New Jersey'dir. Bu şirketin yeni ismi Exxon olmuştur ve önderliğini her zaman devam ettirmiştir. Standard Oil New Jersey'den sonraki ikinci büyük şirket, net şirket değerinin % 9'una sahip olan New York Standard Oil'dir. Bu şirket de daha sonra Mobil adını almıştır. California Standard Oil Şirketi; Chevron, Indiana Standard Oil; Amoco, Continental Oil; Conoco, Atlantic ise önce ARCO sonra Sun adını almıştır.¹⁵

Standard Oil'in tasfiyesi sonucu ortaya çıkan yeni şirketler idare bakımından birbirlerinden ayrı; birbirlerinin pazarlarına müdahale etmeyerek, rekabetten uzak ve uyum içinde hareket etmişlerdir.

1.2.2. Gulf Oil ve Texaco Oil Şirketleri

1901 yılında ABD'nin Texas Spindletop yöresinde, mühendis Anthony Lucas'ın sondaj çalışmaları sonucu o zamana kadar ABD'deki en büyük petrol keşfi gerçekleşmiştir. Lucas'ın keşfi sonrası bölgede kurulan Gulf, Texaco, Phillips, Union ve Sunoco gibi şirketler ABD petrol piyasasında "Bağımsızlar" olarak bilinmişlerdir.¹⁶

---

¹³ Siamak Dolatyar Bastani, **OPEC'in Uluslararası Petrol Piyasasındaki Stratejik Konumunun Eko-Politik Analizi**, (Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi) İzmir, 2001, ss.14-15

¹⁴ Yaşar Onay, **Euro-Dolar Savaşı Kurbanı İki Ülke: ABD ve İran**, Neden Kitap, İstanbul, 2007, 149

¹⁵ Şenay Esen, **Çokuluslu Petrol Şirketleri ve Kafkaslar**, (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2002, s.6

¹⁶ Cenk Pala, a.g.e., s.32

Bağımsızlar içerisinde en büyük iki şirket Gulf ve Texaco'dur. Gulf Oil, Amerikalı büyük alüminyum sanayicisi Mellons Ailesi tarafından kurulmuştur.¹⁷ Texaco Oil ise, Texas petrolünün bulunması ile Amerikalı Cullinanslar tarafından kurulmuştur.¹⁸

Texas petrol endüstrisi yeni kurulduğu sırada, Bağımsızların çalışmaları sonucu, Standard'ın 1880'lerde ABD petrol piyasasında % 90 olan toplam payını, 1910'larda % 60 civarına indirilebilmişlerdir. Böylece Standard'ın ezici üstünlüğü yavaş yavaş kırılmaya başlamıştır. İki dünya savaşı arasında ise, Bağımsızlar arasında, tam entegreleşerek çok uluslu şirketler şeklini alan Gulf ve Texaco, Standard Oil Şirketleri ile petrol endüstrisine egemen olmaya başlamıştır.¹⁹

1.3. İngiltere Petrol Sanayi ve Şirketlerin Doğuşu

Sosyal olarak muhafazakâr bir yapıya sahip olmalarına rağmen İngilizler, dünyadaki her türlü yeniliği ve gelişimi sıkı bir şekilde takip etmiş ve uygulamaya geçirmişlerdir. 19. yüzyıl sonlarında İngilizler, bu görüş çerçevesinde petrol ile çok yakından alakadar olmaya başlamışlardır.²⁰

1.3.1. Marcus Samuel ve Shell

19. yüzyıl ortalarında doğan ve Yahudi asıllı İngiliz vatandaşı olan Marcus Samuel, deniz kabuğundan yapılmış kutular ithal eden, Uzakdoğu kökenli bir şirketi babasından devralmıştır. Daha sonra süratle büyümekte olan şirketinin adını, 1897 yılında "Shell Transport and Trading Company" olarak değiştirmiş ve şirketin amblemini de deniz kabuğu olarak koymuştur. Bunun nedeni de; ölmüş olan babasının, ilk meslek olarak deniz kabuğu ticareti yapmış olmasının hatırasıdır.²¹

---

¹⁷ http://www.gulf.com.tr/gulf_hakkinda/ (18.04.2008)

¹⁸ http://www.texaco.com/heritage/texaco_heritage.html (18.04.2008)

¹⁹ Cenk Pala, a.g.e., s.32

²⁰ Raif Karadağ, **Petrol Fırtınası**, Emre Yayınları, İstanbul, 2004, s.27

²¹ Daniel Yergin, a.g.e., ss. 60–84

Rockefeller gibi Samuel Marcus'ta taşımacılığın petrol ekonomisindeki önemini anlamış ve şirketini bu yönde uzmanlaştırmıştır. Marcus 1893'ten başlayarak ilgi alanını kömürden yeni yakıt olan petrole çevirerek, düzenli olarak Bakü (Rus) petrolünü Doğu Yarımküreye taşımıştır.

19. yüzyıl sonlarında ABD ve Rusya arasında petrol üretimi ve taşımacılığı rekabeti giderek kızışmıştır. Bu doğrultuda Standard, 1890'ların başında dünya petrol fiyatlarında indirim politikası uygulamış, yüzlerce küçük üretici ve tüccar piyasadan silinmiştir. Samuel'in şirketi ise, büyüyen tanker filoları, Bakü (Rus) petrolü üzerindeki hakları ve dünyaya yayılan ticaret istasyonları sayesinde ayakta kalmayı başarmıştır. Samuel'in Standard ile ilk kavgası; 1892'de Rus petrolünü Batum'dan, Singapur ve Bangkok'a taşımak için Süveyş Kanalı'ndan geçebilecek "Murex" isimli buhar gücüyle çalışan yaklaşık 5 000 tonluk bir petrol tankeri inşa ettirmesi ve bu işte çok başarılı olmasıyla başlamıştır.²²

1901 yılında Texas'taki petrol keşfiyle Shell, Gulf şirketi ile sabit fiyatla yılda 100,000 ton ham petrol alımına yönelik bir anlaşma yapmıştır. Yapılan anlaşmayla Standard ile Almanya pazarında rekabete girilmiştir. Bunun üzerine Standard, Almanya piyasasını tehdit eden Marcus Samuel'e 40 milyon dolar teklif ederek, Shell'e talip olmuştur. Ancak Samuel bu teklifi kabul etmemiştir. Teklifinin reddedilmesi üzerine Standard 1903 yılında, fiyat kırma eylemini giderek şiddetlendirmiştir. Almanya piyasasını kaybeden ve tankerleri hiçbir iş yapamayan Shell, köşeye sıkışmış ve Sir Henri Deterding başkanlığında Hollanda Kraliyet şirketi olan Royal Dutch ile birleşmeye gitmiştir. Bu birleşme ile iki şirket de, Standard'ın hem dünya pazarındaki hem de ABD pazarındaki rekabet gücünü kırabilmeyi amaçlamıştır. 1906 yılında birleşerek Royal Dutch/Shell adını alan bu

---

²² Cenk Pala, a.g.e., ss. 35–36

şirket, 1914 yılında ABD dışında dünya üretiminin %75'ini karşılamış ve devamında petrol piyasasında çok önemli bir mevkie gelmeyi başarmıştır.²³

1.3.2. Knox D'Arcy, Angola Pers Petrol Şirketi ve British Petrol

Ortadoğu petrol endüstrisinin kurucusu olarak bilinen Knox D'Arcy, 1849 yılında İngiltere, Devon'da doğmuştur. Daha sonra Avustralya'ya göç etmiş ve geçimini avukatlık yaparak sağlamıştır. İngiltere'ye çok zengin bir iş adamı olarak geri dönen D'Arcy, 1890'larda bir Fransız jeologun İran'da kapsamlı bir araştırma yapıp; ülkede çok fazla petrol potansiyeli olduğunu gösteren raporlar yayınlaması üzerine, yeni yatırım alanı olarak kendisine Acem Ülkesini (İran) seçmiştir.²⁴

Hiç vakit kaybetmeden çalışmalarına başlayan D'Arcy, 1901 yılında İran Şahı ile tarihi bir petrol anlaşması imzalamıştır. Anlaşmaya göre; D'Arcy, İran'da altı sene sürecek ve ülkenin dörtte üçünü kapsayacak ayrıcalıklar elde etmiştir. İran Şahı ile yapılan uzlaşmayla, İngiltere açısından da ticari ve politik yarar sağlanmış, Rusya'nın genişleme politikası ve Hindistan'ın güvenliği açısından, ülkenin İran'daki nüfuzu pekişmiştir.

D'Arcy petrol arama çalışmalarına 1902'de Naf-ı Şah mevkiinde başlamıştır. Burada ve daha sonra Haft-Kel'deki çalışmalarında başarısızlığa uğrayan D'Arcy ve ekibi, 1908 'de Mescid-i Süleyman mevkiinde büyük potansiyele sahip petrol kuyuları keşfetmiştir. Mescid-i Süleyman'da yapılan keşif ile 1909 yılında Angola Pers Petrol Şirketi kurulmuştur.²⁵ Zamanla dünya petrol piyasasında Royal Dutch/Shell rekabetiyle karşılaşan Angola Pers, mali yönden zor duruma düşmüştür. Mali yönden çıkmaz içine giren Şirket, yardım için potansiyel gelir ve sermaye kaynağı olarak gördüğü İngiltere Hükümetine yönelmiştir. İngiltere Hükümeti, Angola Pers Şirketi'nin yardım talebini elle tutulur sebeplerden dolayı geri çevirmemiştir. Bu sebeplerden birincisi, İran kaynaklı petrolün, diğer kaynaklardan gelen petroler

²³ a.g.e., ss. 35–36

²⁴ Daniel Yergin, a.g.e., ss. 132–133

²⁵ http://www.mta.gov.tr/english/dergi/dergi_pdf/41/23.pdf (05.03.2008)

arasında en kolay bulunanı ve en güvencelisi olduğuna dair yaygın kanıdır. İkincisi ise, denizcilik alanında petrole olan talebin artması sonucu mazot fiyatlarının dramatik bir şekilde yükselmesidir. Üçüncü ve en önemli sebep ise, dünya çapında bir petrol tekelinin kurulmasını engellemek ve İngiliz Donanması'nı herhangi bir şirkete karşı bağımlı olmaktan korumaktır. Yukarıda sıralanan sebepler doğrultusunda, I. Dünya Savaşı'nın hemen öncesinde İngiltere Hükümeti ile Angola Pers Şirketi arasında bir anlaşma imzalanmıştır. İmzalanan anlaşmaya göre; 2,2 milyon Pound değerinde yatırıma karşılık, Angola Pers'in % 51 hissesi, İngiltere Hükümetinin eline geçmiştir.²⁶

1914'de I. Dünya Savaşı başlamıştır. Savaş dönemi ülkelerin petrole olan gereksinimi artmış ve dolayısıyla İran petrollerine olan talep de artmıştır. Angola Pers Şirketi bu durumda yüksek kar elde etmiştir. Kar elde etmeye başlayan şirket yöneticileri stratejik olarak, şirketi ham petrol üreticisi olmaktan çıkarıp entegre bir petrol şirketi olmaya yönlendirmiştir. Entegre şirket olma yolunda elde edilen en büyük başarı; İngiliz hükümetinin desteğiyle, Birleşik Krallığın en büyük petrol dağıtım şebekelerinden biri olan British Petrol adı ile anılan şirketin satın alınmasıdır. British Petrolün alınmasıyla beraber şirket, büyük bir pazarlama sistemini ele geçirmiş ve artık British Petrol (BP) olarak anılmaya başlamıştır.²⁷

1.4. Rus Petrol Sanayi ve Şirketlerin Doğuşu

Çarlık Rusya'nın petrol ile tanışması 19. yüzyıl başında Azerbaycan'ı ele geçirmesiyle başlamıştır. Bu dönemde Çarlık Rusya'nın sanayileşme sürecine girmesiyle beraber petrolün kullanım alanı hayli genişlemiş ve özellikle gaz yağının önemi artmıştır. Çarlık Rusya'da yaşanan bu gelişmelerle Bakü petroleri öne çıkmıştır.

---

²⁶ Daniel Yergin, a.g.e., ss. 154–160

²⁷ a.g.e., ss. 169–170

Çarlık Rusya'nın artan petrol talebi, Bakü'deki petrol sanayini harekete geçirmiş ve petrol üretimini etkilemiştir. Bölgede yaşanan gelişmelerin yanında 1807'den beri uygulanan iltizam sistemi²⁸, petrol sanayine sermaye akımına ve petrol üretiminin gelişmesine çok büyük engel oluşturmuştur. Bu durum karşısında Çarlık Rusya, 1872 yılında iltizam sistemini kaldırarak; bölgeyi özel teşebbüse ve rekabete açık hale getirmiş ve böylece yeni bir dönem başlatmıştır.²⁹

1.4.1. Nobel Kardeşler

Baba Emmanuel Nobel, 1801 yılında İsveç'te doğmuş ve mimarlık eğitimi almıştır. Stockholm Teknoloji Enstitüsü'nü kuran Emmanuel Nobel, yaptığı çalışmalar sonucu icat ettiği sualtı mayınları ile Rus askeri idarelerinin dikkatini çekmiş ve 1837 yılında Çarlık Rusya'nın daveti üzerine Rusya'ya gelmiştir.³⁰

Emmanuel'in Caroline Andrietta Ahlsell ile evliliğinden, 1829 yılında Robert; 1831 yılında Ludvig; 1833 yılında Alfred ve 1843 yılında Emil Nobel adlarında oğulları olmuştur. En küçük oğlu olan Emil, genç yaşta vefat etmiştir.³¹ Kardeşler arasında Alfred, mühendis ve mucittir. Robert, Bakü'deki ticaret fırsatına ailenin dikkatini çeken ilk kişi olmuştur. Ludvig ise, kardeşi Robert ile beraber Rusya petrol endüstrisinin en önemli isimleri arasında yer almıştır.³²

1873 yılında, Rus ordusuna tüfek yapımı için ceviz ağaçları aramak üzere Bakü'ye gelen Robert Nobel, burada petrolün varlığını görmüş ve petrol üretim işine girişmeyi çok istemiştir. Petrol endüstrisinin, geleceğe yatırım için çok büyük bir fırsat olduğuna inanan Robert, vakit kaybetmeden kardeşi Ludvig'in dikkatini bu yöne çekmiştir. Bakü'ye gelen Nobel kardeşler, ilk olarak 1875 yılında küçük bir rafineri satın alarak kendi şirketlerini kurmuşlardır. 1879'da mali sıkıntıdan dolayı

²⁸ İltizam; devlet gelirlerinin (vergilerin) bir bölümünün, belirli bir bedel karşılığında devleti temsilen kişilere devredilerek toplanması yöntemidir.

²⁹ Nesrin Sarıahmetoğlu Karagür, **Petrolün Sihirli Dünyası Bakü**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2007, ss. 31-32

³⁰ a.g.e., s.94

³¹ Robert W. Tolf, **The Russian Rockefeller**, Hoover Institution Press, California, 1976, ss.2-15

³² Nesrin Sarıahmetoğlu Karagür, a.g.e., ss. 95

mevcut şirketi, “Nobel Kardeşler Petrol Üretim Cemiyeti” adında anonim şirket haline getirmişlerdir.³³

Üretim ve iş geleneklerine sahip olan Nobel kardeşler, yıllar boyunca kazandıkları tecrübeleri Bakü’de uygulamaya geçirmişlerdir. Dolayısıyla kısa zamanda Nobel kardeşlerin şirketi, yüksek kaliteli petrol üretimine başlamıştır. Yüksek kaliteli petrol üretimin yanında Nobel kardeşler, petrol araması, imali, nakli ve çağdaş teknolojinin uygulanması alanlarında da kendilerini geliştirmiştir. 1883 yılında Bakü bölgesinde çıkarılan petrolün % 26’sından sorumlu olmuşlar ve hizmetlerindeki 13 tanker ile bölgede üretilen petrol ürünlerinin %51’inden fazlasının sevkiyatıyla uğraşmışlardır. Bölgedeki diğer 6 büyük şirket, 1885 yılında toplamda 11,8 milyon poods³⁴ gaz yağı üretirken; Nobeller 10,7 milyon poods gaz yağı üretmişlerdir.³⁵

I. Dünya Savaşı’nın başlamasından evvel, 1904 yılında Rus-Japon savaşı ve 1905 tarihli genel işçi grevi, Rus petrol sanayini olumsuz yönde etkilemiştir. Ülkede yaşanan sosyal ve ekonomik olaylar; petrol üretimini, rafinaj sistemini ve taşımacılığını sekteye uğratmıştır.³⁶ Çarlık Rusya’daki bu olumsuz hava ve Batı petrol endüstrisinin de baskısıyla Nobeller çıkmaza girmişlerdir. I. Dünya Savaşı ve sonrasında devam eden bu karmaşa ile 1920 yılında Nobeller petrol şirketlerinin yarı hissesini Standard Oil Of New Jersey’e satmıştır.³⁷

1.4.2. Rothschildler

Banka ve sermaye çevrelerinin en güçlü aileleri arasında yer alan Rothschildler’in servetlerinin ekonomik alt yapısı; 1743’te Frankfurt’ta doğan ve Yahudi mahallelerinde büyüyen Mayer Amshel Bauer ile atılmıştır. Daha sonra Mayer Amshel’in çocuklarından biri olan Nathan Mayer, banker sülalesinin gelecekteki gücünü katlayan ve ailenin servetinin kat be kat artmasına neden olan fikirlerin

---

³³ a.g.e., ss. 92–98

³⁴ Pood, Eski Rus ağırlık ölçü birimidir. 62.5 Poods = 1 Ton

³⁵ Rasul Gouliev, **Petrol ve Politika**, (Çev.Fatma Feran), Ar Matbaa, İstanbul, 1997, s.26

³⁶ Mert Bilgin, **Avrasya Enerji Savaşları**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2005, ss. 159–160

³⁷ Nesrin Sarıahmetoğlu Karagür, a.g.e., s.44-s.105

sahibi ve uygulayıcısı olmuştur. Nathan Mayer'in elde ettiği başarıların yanında, Mayer Amshel'in diğer oğulları da Avrupa'nın değişik ülkelerinde faaliyet göstermişlerdir.³⁸

Rothschildler, iyi gelir getiren işlerde faal olarak çalışıp, çok iyi karlar elde etmişlerdir. Böylece Belçika'da taş kömürü; Casablanka'da gemicilik şirketi; Fransa'nın kuzeyinde ise demiryolu şirketlerine sahip olmuşlardır. 19. yüzyılda petrol endüstrisinde yaşanan gelişmeler Rothschildler'inde dikkatini çekmiştir. Bu doğrultu da Alphonse Rothschild 1885 yılında, Bakü petrolünün ticaretiyle uğraşan "Batum Petrol Sanayi ve Ticaret Cemiyeti"nin hisselerini satın almış ve 1889 yılında da birçok petrol madeni ve gaz yağı fabrikasını ele geçirerek "Hazar Karadeniz Cemiyeti"ni kurmuştur. Petrolden çeşitli ürünler imal etmek amacıyla olan Rothschildler, zamanla petrol üreten fabrika sahiplerine 2,5 milyon Rublelik kredi dağıtarak; Doğu Asya ülkelerine petrol ürünleri ihraç etmiş, Kuzey ve Güney Doğu Asya pazarlarında da söz sahibi olmuşlardır. Rothschildler, 1898'de sadece petrol ticaretiyle ilgilenen "Mazut" şirketini kurmuşlardır. Mazut, çeşitli petrol şirketleriyle bir anlaşma yaparak bu şirketlerin ürettikleri petrol ürünlerini pazarlamıştır. 1900'de Nobeller ve Rothschildler arasında "Nobmazut" diye bilinen kartel anlaşması imzalanmıştır. Nobellerle imzalanan anlaşma sonrasında Rothschildler, Azerbaycan-Bakü'de üretilen mazotun %43'ünü; gazyağının % 57'sini; toplam petrol ihracatının da % 55'ten fazlasını kendi kontrolleri altına almışlardır.³⁹

Rusya'da, 20. yüzyılın başlarında başlayan ve I. Dünya Savaşı ile devam eden karmaşayla petrol üretiminde düşüşler yaşanmıştır. 1911 yılında Rothschildler, Bakü'deki petrol şirketlerini Royal Dutch/Shell Şirketine satmıştır. Fakat buna rağmen faaliyetlerini 1914 yılına kadar devam ettirmişlerdir.⁴⁰

---

³⁸ a.g.e., ss. 108–111

³⁹ a.g.e., ss. 111–113

⁴⁰ Rasul Gouliev, a.g.e., s.26

1.5. Hollanda Kraliyet (Uzakdoğu) Petrol Sanayi ve Şirketlerin Doğuşu

Hollanda'ya ait Doğu Hint Adaları'nda yüzyıllardan beri petrol sızıntıları gözlenmiştir. Petrolün endüstriyel olarak kullanılmasından önce, yöre halkı "toprak yağı" diye adlandırdıkları petrolü ilaç yapımında kullanmıştır. 1867'ye kadar Adalar'da elliden fazla sızıntı olaylarına rastlanmıştır. Ancak bu sızıntıların etkisi kısa süreli olmuştur. 1880 yılında Doğu Sumatra Tütün Şirketi'nin müdürü olan Hollanda asıllı Aeilko Jans Zijlker, Sumatra kıyılarında tütün çiftliğinde gezinirken, yöre halkının aydınlanma için madeni bir balmumunu kullandığına şahit olmuştur. Avrupa'da kullanılan gaz yağından haberdar olan Hollandalı Zijlker, hiç vakit kaybetmeden çamurlu maddeden küçük bir miktar örnek alarak, Batavia'ya göndermiştir. Batavia'da gönderilen örnek üzerinde yapılan analizler ile bu maddenin % 59 ile % 62 aralığında gazyağı içerdiği sonucuna varılmıştır. Yapılan araştırma sonucundan memnun kalan Zijlker, Doğu Hint Adaları'ndaki petrol sızıntı kaynaklarını geliştirmeye karar vererek Hollanda Kraliyeti'nin dikkatini bu yöne çekmek istemiştir.⁴¹

1.5.1. Royal Dutch Petrol Şirketi

Doğu Hint Adaları'nda ilk kuyunun başarıyla açılması, uzun yıllar almasına rağmen, 1885 yılında gerçekleştirilmiştir. Kazı teknolojisinin az gelişmiş olması ve arazi yapısının elverişsizliği Sumatra Tütün Şirketi müdürü olan Zijlker'i; petrol çalışmalarında sekteye uğratmış, maddi ve manevi yönden zor duruma düşürmüştür. Zamanla Zijlker, çalışmalarının devamlılığı için paraya ihtiyaç duymuştur. Zijlker'in ihtiyaç duyduğu bu para, Doğu Hint Adaları'ndaki Merkez Bankası'nın eski başkanı ve aynı ülkenin eski valisi tarafından karşılanmıştır. Ayrıca, güçlü bağışçıların gösterdiği çaba sonucu, bizzat Hollanda Kralı III. William; kraliyet anlamına gelen "Royal" unvanının; teşebbüs adına kullanılmasına rıza

---

⁴¹ Daniel Yergin, a.g.e., ss. 70-71

göstermiş ve bu unvanı bir belge ile Zijlker'e vermiştir. 1890 yılında kurulan şirket; Hollanda Kralı'ndan aldığı unvan ile Royal Dutch Şirketi olarak anılmıştır.⁴²

Zijlker'den sonra Sumatra'daki Royal Dutch Petrol Şirketi'nin başına; 1891 yılında Jean Baptiste August Kessler geçmiştir. Kessler 1891 yılının ortalarında, sondaj mevkiine yaptığı bir ziyarette Sumatra'daki petrol endüstrisini karmaşa içinde bulmuştur. Şirket ve endüstrideki tüm bu olumsuz duruma karşın yılmadan çalışan Kessler, 1892 yılının ortalarında Royal Dutch adıyla birkaç kasa gazyağını pazara sürebilmiştir. Devam eden seneler içerisinde Royal Dutch Petrol Şirketi'nin işleri hayret verici bir çabuklukla gelişmiş ve şirket, petrol üretimini 1895–1897 yılları arasında beş kat arttırmıştır.⁴³

1900 yılının Aralık ayında kalp krizi geçirerek aniden ölen Kessler, vasiyetnamesinde Royal Dutch Petrol Şirketi'nin yönetimine, Henri Wilhelm August Deterding'in getirilmesini ısrarla yazmıştır. Kessler ve Deterding'in tanışıklığı 1890'lı yılların başına dayanmaktadır. Henri Deterding, 1866 yılında Hollanda'nın merkezi Amsterdam'da dünyaya gelmiştir. Yahudi anne ve babanın evladı olan Deterding, Hollanda'da fakir aileler için açılan millet okullarında eğitimini tamamlamıştır. Ailesinin içinde bulunduğu zor durumdan dolayı genç yaşta iş hayatına atılan Deterding, çalışkanlığı ve keskin zekası ile banka sektöründe çok büyük başarılar elde etmiştir. 1890'ların ilk yıllarında maddi olarak çıkmaza giren Royal Dutch Petrol Şirketi, finans yardımı için Deterding'in çalıştığı bankaya başvurmuştur. Deterding, Kessler'in talebine karşı çok iyi bir çözüm önerisi sunmuş; bankanın vereceği sermayeye karşılık Royal Dutch Petrol Şirketi'nin envanterinde görünen gazyağı stokunu teminat karşılığı olarak almıştır. Kessler, Deterding tarafından yapılan bu öneri karşısında çok etkilenmiş ve Ona Royal Dutch'da çalışması için teklifte bulunmuştur. Kessler'in teklifini kabul eden Deterding, 1892'de Royal Dutch Petrol Şirketi'nin Sumatra Başmüfettişliğine

---

⁴² a.g.e., s.71

⁴³ a.g.e., ss. 71–73

getirilmiştir. 1892'den 1897'ye kadar Sumatra başmüfettişi olarak görev yapan Deterding, daha sonra şirketin Conda Adalarındaki şubesine müdür olarak tayin edilmiş ve Kessler'in ani ölümü sonrası Royal Dutch Petrol Şirketi'nin başına getirilmiştir.⁴⁴

19. yüzyılının sonları ve 20. yüzyılın başlarında, Shell ve Royal Dutch Petrol Şirketleri, Rus ve Uzak Doğu petrol ticaretinin kontrolünü birlikte yapmışlardır. Royal Dutch Petrol Şirketi'nde çalışmaya başladığı ilk yıllarda Deterding, Standard Oil'e karşı koymak için; yeni gelişmiş petrol şirketleri arasında birleşme ve bütünleşme fikrine sahiptir. Bu doğrultuda, Shell ve Royal Dutch petrol şirketleri arasında süregelen yıpratıcı rekabetten yararlanmak isteyen Deterding, Standard Oil'in fiyat kırma politikasıyla köşeye sıkışan Marcus Samuel'i birleşmeye yönelik ikna etmiştir. Dolayısıyla iki şirket 1906 yılında holdingleşerek Royal Dutch/Shell adını almıştır.⁴⁵

2. PETROL PİYASASI VE PETROL FİYATLARI

2.1. Petrol Talebi ve Petrol Talebinin Özellikleri

Belirli bir piyasada, belirli bir fiyat seviyesinde, belirli bir zamanda, diğer değişkenler sabit iken, satın alma gücüyle desteklenen, satın alma arzusunun talep denmektedir. Bunun yanında, piyasadaki ikame mallar, tüketicinin geliri ve tüketim tercihleri talebin yapısını ve özelliklerini belirlemektedir. Petrol talebi ise güncel tüketimle beraber mevsimsel ve konjonktürel değişikliklerden etkilendiği kadar, spekülasyon hareketleriyle de belirlenen piyasa yapısının birleşimiyle oluşmaktadır.⁴⁶

Makro ekonomik faaliyet genellikle ticari bir enerjiye ihtiyaç duymaktadır. Dolayısıyla tüketicilerin sermaye birikimleri ve ekonomik aktivitenin seviyesi enerji talebini belirlemektedir. Günümüzde sermaye, emek ve toprak faktörleri enerji yani

⁴⁴ Raif Karadağ, a.g.e., ss. 22–24

⁴⁵ Daniel Yergin, a.g.e., ss. 118–124

⁴⁶ Qystein Noreng, **Ham Güç Petrol Politikaları ve Pazarı**, (Çev. Nurgül Durmuş), Elips Kitap, Ankara, 2004, s.22

petrol olmaksızın bir değere sahip değillerdir. Üretim açısından petrole olan bu bağımlılık bazı durumlarda ülke ekonomilerini olumsuz etkilemektedir. Örneğin, petrol arzında yaşanan ani bir düşüş; ekonomik faaliyetin azalmasına, sermaye birikiminden daha az yararlanılmasına ve dolayısıyla refah kaybına neden olmaktadır.⁴⁷ Mikro ekonomik birey ve hane halkının davranışları açısından ise; hane halkı için enerji kullanımının amacı, rekabetçi bir pazarda satışa yönelik bir mal veya hizmetler üretmek değil; rahatlık, konfor ve zevki artırmaktır.⁴⁸

Tablo 1. Dünya Günlük Petrol Talebi (Milyon Varil)

	2003	2004	2005	2006	2007
OECD					
ABD	20,37	21,08	21,14	21,04	21,02
Kanada	2,21	2,30	2,30	2,26	2,34
Meksika	1,95	2,00	2,05	2,00	2,05
Avustralya ve Yeni Zelanda	1,04	1,05	1,07	1,07	1,09
Japonya	5,42	5,29	5,31	5,16	4,97
Güney Kore	2,18	2,16	2,19	2,17	2,21
OECD Avrupa					
Fransa	2,00	2,01	1,99	1,96	1,94
Almanya	2,68	2,67	2,65	2,66	2,48
İtalya	1,87	1,79	1,75	1,73	1,68
İngiltere	1,76	1,80	1,83	1,83	1,76
Diğer OECD Avrupa	7,14	7,22	7,39	7,44	7,43
Toplam OECD Avrupa	15,45	15,49	15,61	15,63	15,29
Toplam OECD	48,61	49,36	49,66	49,33	48,96
OECD Dışı					
Eski SSCB	3,91	4,04	4,07	4,28	4,40
OECD Dışı Avrupa	0,72	0,74	0,76	0,78	0,79
Çin	5,58	6,44	6,72	7,27	7,68
Diğer Asya	7,92	8,37	8,53	8,67	8,80
Diğer OECD Dışı	12,88	13,38	13,91	14,45	14,96
Toplam OECD Dışı	31,01	32,97	33,99	35,44	36,63
Toplam Dünya Talebi	79,61	82,33	83,65	84,77	85,59

Kaynak: Energy Information Administration, March 2008 International Petroleum Monthly, 2008
<http://www.eia.doe.gov/emeu/ipsr/t24.xls> (12.05.2008)

⁴⁷ a.g.e., ss. 44–46

⁴⁸ a.g.e., s.47

Yukarıdaki Tablo 1’de dünya günlük petrol talebinin; ülkeler bazında, yıllar itibarı ile oranları verilmiştir. 2003 yılında OECD Ülkelerinin günlük petrol talebi oranı 48,61 milyon varil iken; 2004, 2005 ve 2006 yıllarında OECD ülkelerinin günlük petrol talebinde nispi bir artış görülmüş ve 2007 yılında dünya günlük petrol talebi içinde OECD ülkelerinin payı 48,96 olmuştur. Toplam OECD Dışı günlük petrol talebi ise, 2003’ten başlayarak 2007’ye kadar artarak devam etmiştir. Bunların içerisinde 2007 yılında Çin’in günlük petrol tüketim payı 7,68 milyon varile; Diğer Asya Ülkelerin payı ise 8,80 milyon varile, ulaşmıştır. Petrol talebinde görülen artışların sebepleri Çin ekonomisinin hızla gelişmesi ve Japonya’da uzun süredir beklenen ekonomik iyileşmenin gerçekleşiyor olmasıdır.⁴⁹ Bunların yanında Dünya petrol tüketimi en fazla ABD’de görülmektedir. ABD’nin günlük petrol talebi, yıllar itibarı ile ortalama 20 milyon varilin üzerindedir. ABD’nin petrole olan bağımlılığı üreticiden tüketiciye had safhadadır. Bu durumun en önemli sebebi ABD ekonomisinin canlı olması ve petrol ürünlerinin çok ucuz olmasıdır.⁵⁰

2.1.1. Petrol Talebinin Fiyat Esnekliği

Bir malın Talebinin fiyat esnekliği, malın kendi fiyatındaki değişikliğe nasıl tepki verdiğini ölçmektedir. Yani talep edilen malın miktarındaki nispi değişimin, ilgili malın fiyatındaki nispi değişime oranıdır.⁵¹

Genel de enerji ürünleri için talebin fiyat esnekliği düşük olarak bilinmektedir. Bir başka deyişle bu ürünlerin fiyat hareketlerine karşı talepleri inelastiktir. Fakat ikame ürünlerinin durumuna göre enerji kaynaklarının talebinin fiyat elastikiyetleri birbirinden farklılık göstermektedir. Enerji kaynakları arasında talebin fiyat esnekliği en düşük olanlar petrol ve petrol türevleridir. Petrolün talep fiyat esnekliğinin düşük olmasının nedeni ise, hem nihai ürün olarak kullanıldığı alanlarda hem de ham

⁴⁹ Halil Altuğ, **Petrol Fiyatları ve Ülke Ekonomilerine Yansımaları**, Askon Bülten, Yıl:5, Sayı:18, İstanbul, 2004, s.19

⁵⁰ Tamer Çerçi, **Petrol’de Dalgalanma Nerede Duracak?**, İtovizyon, Yıl:2, Sayı:18, İstanbul, 2004, s.

⁵¹ David Begg, Stanley Fischer, Rudiger Dornbusch, **Mikro İktisat**, (Çev. Vildan Serin), Alkım Yayınları, İstanbul, 2001, ss. 56–57

madde ve aramalı olarak üretime katıldığı alanlarda rakipsiz bir kaynak olmasıdır. Petrol türevlerinin talep fiyat esneklikleri birbirinden farklıdır. Bu farklılık, söz konusu ürüne duyulan ihtiyacın şiddeti, ürünün piyasadaki ikamelerinin varlığı ve bu ürünlerin üretim maliyetlerine bağlı olarak oluşmakta ve değişmektedir.⁵²

Örneğin ulaşım sektörü petrol için öncelikli bir pazardır. Günümüzde ulaşım sektörünün dünya genel enerji tüketimindeki payının %20 olduğu ve bunun da %75'inin karayolu taşımacılığına gittiği bilinmektedir. Karayollarında seyahat eden taşıtların; hidrojen ya da elektrik gibi alternatiflere dayalı yakıt hücrelerinde teknolojik bir devrim yaşanmadığı sürece ulaşım sektöründe petrolün öneminin azalacağını söylemek mümkün değildir.⁵³ Ulaşım sektöründe petrolün alternatifinin olmayışı ve nakliye hizmetlerinin katma değeri, petrol talebini fiyattaki değişikliklere karşı duyarsızlaştırmıştır. Yani ulaşım sektöründe, petrol talebinin fiyat esnekliği düşüktür. Meskenlerde, endüstriyel alanlarda ve hizmet kuruluşlarında ısınmada kullanılan ve kalitesi yerel çevresel standartlara bağlı olan petrol; elektrik, doğalgaz ve kömürle rekabet içindedir. Pazarın bu kısmında petrol talebinin fiyat esnekliği daha çoktur.⁵⁴

2.1.2 Petrol Talebinin Gelir Esnekliği

Talebin gelir esnekliği; bir mala ilişkin talebin, gelirdeki değişmeler karşısında nasıl tepki vereceğini ölçer ve talep miktarındaki yüzde değişimin gelire bağlantılı yüzde değişime bölünmesiyle elde edilir. Gelir esnekliği pozitif olan mallar, talebi gelire aynı yönde değişen mallardır. Bu tür mallara üstün mallar denilmektedir. Talebin gelir esnekliği sıfırdan büyük birden küçük olan mallar ise zayıf üstün yani zorunlu

---

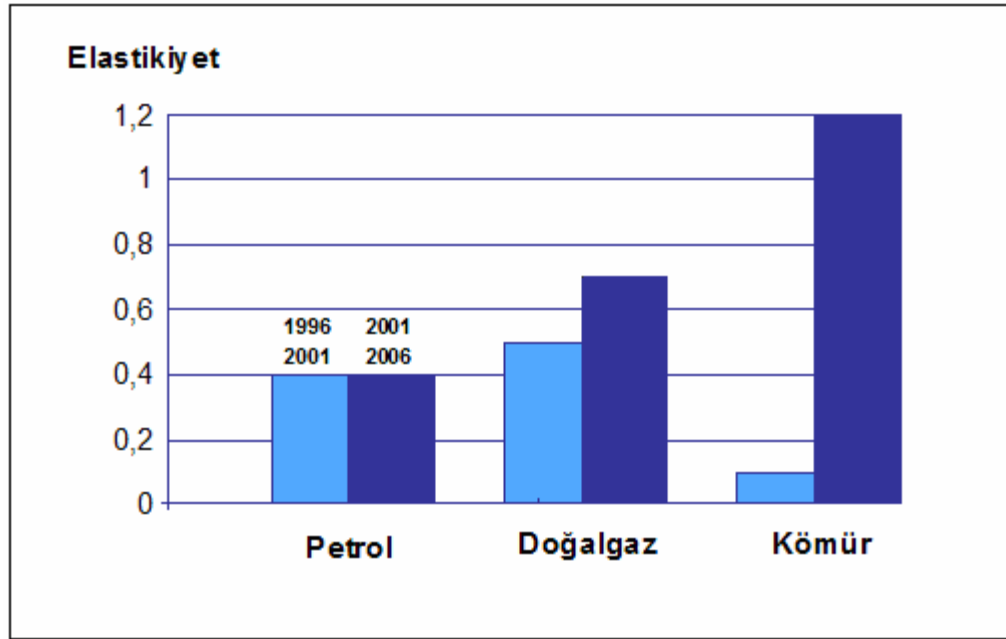
⁵² Siamak Dolatyar Bastani, a.g.e., s.30

⁵³ Cenk Pala, **Fosil Yakıtlarla Evlilik Katolik Bir Evlilik Mi**, Görüş, Sayı 54, TÜSİAD, İstanbul, 2003 (Mart-Nisan), s.38

⁵⁴ Qystein Noreng, a.g.e., ss. 49–50

mallardır.⁵⁵ Petrol zayıf üstün yani zorunlu mal olarak değerlendirilmektedir. Bunun nedeni ise stratejik bir mal olması ve yakın ikamesi olmamasıdır.

Aşağıdaki Şekil 1’de 1996–2001 ve 2001–2006 yılları aralığında petrol, doğalgaz ve kömürün talebin gelir esnekliği oranları verilmiştir. 1996–2001 aralığına baktığımızda, dünya birincil enerji piyasasında kömürün gelir esnekliği, petrol ve doğalgaza oranla daha düşüktür. Ancak yakıt kalorisi ve çevre kirliliğine olan etkisiyle pazar payını petrol ve petrol türevlerine kaptıran kömürün gelir esnekliği, 2001–2006 yılları arasında yükselerek 1,2 seviyesine ulaşmıştır. 2001–2006 yılları arasında Dünya birincil enerji piyasasında, petrol talebinin gelir esnekliği diğer enerji ürünlerine göre daha düşüktür. Petrol ve türevlerinin günlük hayattaki kullanım alanlarının zamanla genişlemesi ve petrolün diğer enerji kaynaklarına göre taşıdığı üstün nitelikler, petrolün gelir esnekliğinin düşük olmasının en önemli sebeplerinden biri olarak bilinmektedir.

Şekil 1. Dünya Enerji Talebinin Gelir Esneklikleri

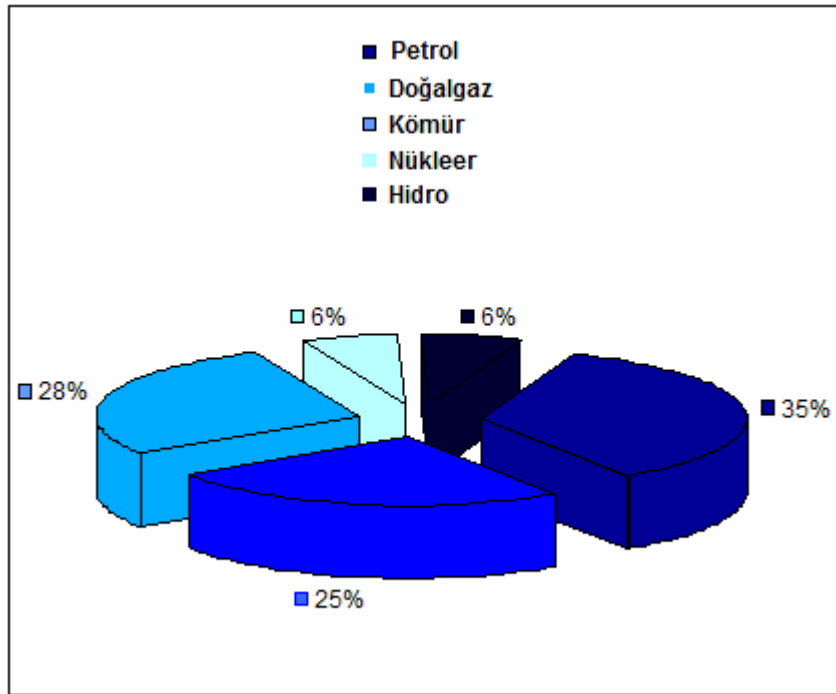
Kaynak: BP Statistical Review of World Energy 2007, s.3'den derlenmiştir.

⁵⁵ Erdal M. Ünsal, **Mikro İktisat**, İmaj Yayınevi, Ankara, 2005, ss. 84–86

2. 2. Birincil Enerji Tüketiminde Petrol

Enerji, ekonomik kalkınmanın ve toplumsal refahın vazgeçilmez bir unsurudur. Yeterli enerjinin güvenilir şekilde, zamanında ve düşük maliyetle temin edilmesi ülkeler için son derece önemlidir.⁵⁶

Enerji piyasası, fosil ve yenilenebilir enerji kaynakları diye ikiye ayrılmaktadır. Fosil kaynaklar; petrol, doğalgaz ve kömürdür. Yenilenebilir kaynaklar ise; nükleer, hidro, biomass, rüzgar ve sudur.⁵⁷ Günümüzde fosil kaynaklı yakıtlar, toplam enerji kaynaklarının % 88'ini oluşturmakta olup Aşağıdaki Şekil 2'de gösterilmektedir. Petrol ise Dünya birincil enerji tüketiminde % 35 pay ile ön sırayı almaktadır.

Şekil 2. Dünya Birincil Enerji Tüketim Dağılımı (2006)

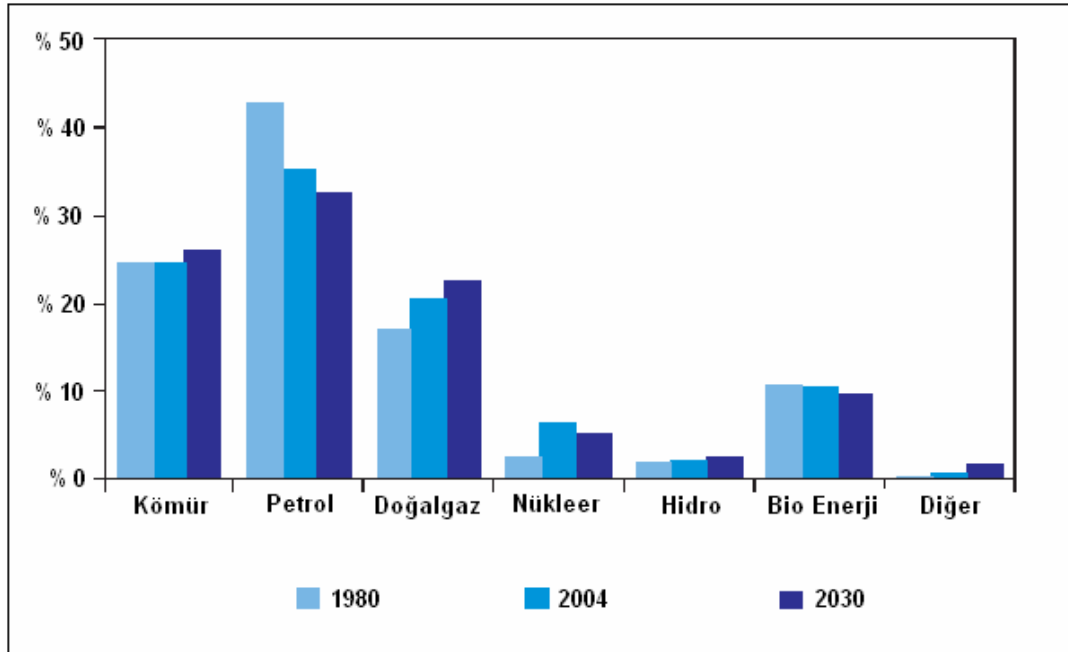
Kaynak: BP Statistical Review of World Energy 2007, s.4'den derlenmiştir.

⁵⁶ Süreyya Yücel Özden, **Ekonomik Kalkınmanın ve Toplumsal Refahın Vazgeçilmez Unsuru Enerji**, Enerji Dünyası, Sayı 56, Ekim 2007, s. 42

⁵⁷ Kamil Uslu, **Avrupa Birliği'nde Enerji ve Politikaları**, Marmara Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi, Yıl 2004, Cilt XIX, Sayı 1, İstanbul, 2004, s.155

Bugün 6,4 milyarı aşmış olan dünya nüfusunun, OPEC'in verilerine göre 2030 yılına kadar, % 1 artış oranı ile 8,2 milyara ulaşacağı ve bu artışın % 94'lük kısmını da geliştirmekte olan ülkelerin oluşturacağı tahmin edilmektedir. Söz konusu olan nüfus artışı ve artan gelir düzeyinin etkisinin dünya toplam enerji tüketimine doğrudan yansıtacağı öngörülmektedir.⁵⁸

EIA'nın yaptığı çalışmalar doğrultusunda petrolün, 1980 ve 2004 yıllarında olduğu gibi 2030 yılında da diğer enerji kaynaklarına göre dünya birincil enerji talebinde ön sırayı alacağı öngörülmektedir. Dolayısıyla Şekil 3'den de anlaşılacağı üzere petrol, küresel ekonomi talebinin anahtar enerji birimi olma özelliğini koruyacaktır.

Şekil 3. 2030 Yılına Kadar Olan Dönemde Dünya Birincil Enerji Talebi Öngörülleri

Kaynak: International Energy Agency, World Energy Outlook, 2006, S.67

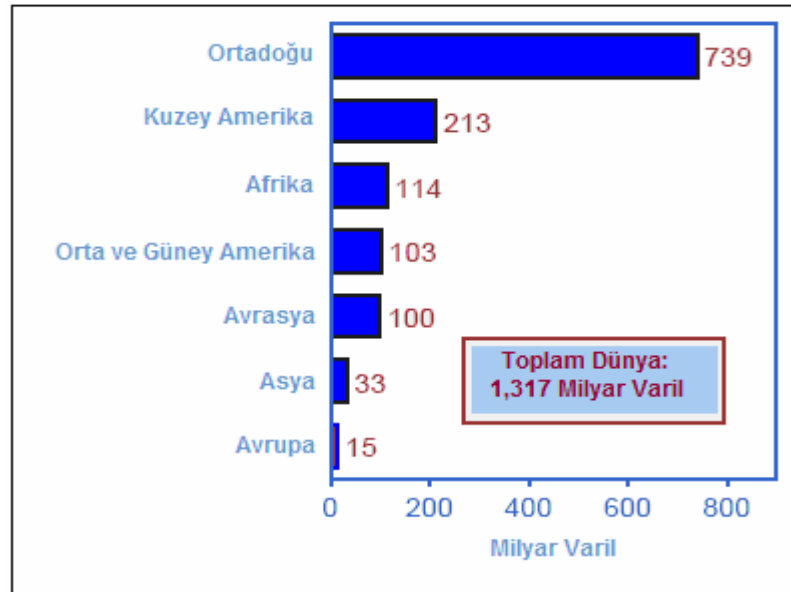
⁵⁸ OPEC, World Oil Outlook, 2007, ss. 16–17

2.3. Petrol Rezervleri ve Petrol Arzı

2.3.1. Dünya Petrol Rezervleri

Fosil yakıtlar içerisinde petrol rezervlerinin dağılımı bölgelere göre değişiklik göstermektedir. EIA (Energy Information Administration)'ın 2007 verilerine göre dünyada ispatlanmış petrol rezervleri 1,317 milyar varildir.

Dünya petrol rezervlerinin büyük bir kısmı Ortadoğu Bölgesinde yer almaktadır. Aşağıdaki Şekil 4'de de görüldüğü gibi Ortadoğu, toplam 739 milyar varillik petrol rezerviyle, dünya rezervlerinin %56,1'ine sahiptir. Dünya petrol rezervlerinin bölgelere göre dağılımında Ortadoğu bölgesini, 213 milyar varillik petrol rezervleri ile Kuzey Amerika; 114 milyar varillik petrol rezervleriyle Afrika takip etmektedir.

Şekil 4. 2007 Dünya Petrol Rezervinin Bölgelere Göre Dağılımı (Milyar Varil)

Kaynak: Energy Information Administration, International Energy Outlook, 2007, s.38

Az gelişmiş ülkelerin yüksek düzeyde petrol rezervleri bulunurken, gelişmiş ve petrolü çok fazla tüketen ülkelerde ise petrol rezervleri nispeten daha azdır.

Ortadoğu'nun 739 milyar varillik petrol rezervlerinin büyük bir kısmını 262 milyar varil ile Suudi Arabistan; 136 milyar varil ile İran ve 115 milyar varil ile de Irak oluşturmaktadır. Kuzey Amerika ise, Kanada 179,2; ABD 21,8 ve Meksika 12,4 milyar varillik petrol rezervleri ile dünya toplam petrol rezervlerinin % 16,1'lik kısmını (213 milyon varil) oluşturmaktadır.⁵⁹

1980 yılından itibaren bugüne kadar geçen süreçte, kanıtlanmış dünya petrol rezervleri % 60 oranında artış göstermiştir.⁶⁰ Kanıtlanmış petrol rezervleri üç ana sebepten dolayı artar. Bunlar ;⁶¹

- Dünyanın herhangi bir yerinde yeni petrol rezervlerinin keşfedilmesi,
- Teknolojik ilerlemeden dolayı bilinen rezervlerin kullanımının daha da etkinleşmesi ve artması,
- Önemli petrol üreticilerinin kendi çıkarlarını gözeterek, bilinçli olarak, rezervlerle ilgili istatistiksel oyunlar çevirmeleridir.

Petrol tarihine bakılınca arama ve üretim teknolojilerindeki ilerlemelerin, tespit edilen ve kullanılabilir rezerv miktarını arttırdığı bilinmektedir. 2000 ve 2007 yılları arasında Dünya petrol rezervlerinde en fazla artış, aşağıdaki Tablo 2'de de görüldüğü gibi 174,3 milyar varillik oranla Kanada'da görülmüştür. İran'da ise 2000 yılından itibaren petrol rezervleri % 52 oranında yani 46,6 milyar varil artmıştır. Üçüncü en büyük artış ise 24,6 milyar varil ile Kazakistan'da görülmüştür.

---

⁵⁹ Energy Information Administration, International Energy Outlook, 2007, s.37

⁶⁰ Kerem Alkın, Sabit Atman, **Küresel Petrol Stratejilerin Jeopolitik Açısından Dünya ve Türkiye Üzerindeki Etkileri**, İstanbul Ticaret Odası, Yayın no: 2006-48, İstanbul, 2006s.60

⁶¹ Gökhan Ürün, **Petrol Piyasalarının Yapısı, Petrolün Etkileşim Ağları ve Petrol Şirketleri Arasındaki Rekabet Ortamı**, Avrasya Dosyası, Cilt:9, Sayı:1, Ankara, 2003, s. 99

Tablo 2. 2000–2007 Yılları Arasında Dünya Petrol Rezervlerinin Ülkelere Göre Artış Oranları (Milyar Varil)

Ülkeler	Artan Petrol Rezervleri
Kanada	174,3
İran	46,6
Kazakistan	24,6
Nijerya	13,7
Libya	12,0
Katar	11,5
Rusya	11,4
Venezuela	7,4
Azerbaycan	5,8
Kuveyt	5,0

Kaynak: Energy Information Administration, International Energy Outlook, 2007, s.37

2.3.2. Petrol Arzı ve Petrol Arzının Özellikleri

Petrol arzı, petrol üretimiyle başlayan ve dağıtımına kadar süren aşamalar nedeniyle farklı özellikler göstermektedir. Petrol arzı üzerinde etkili olan en önemli unsurlar, maliyetler ve fiyatlardır. Maliyetler açısından bir değerlendirme yaparsak ölçek ekonomilerinin endüstriye kazandırdığı avantajları göz önüne almak gerekmektedir. Ölçek ekonomilerde, büyük ölçekli ve yüksek kapasiteli üretim yapmak, endüstriye maliyetler açısından büyük kazançlar sağlamakta ve üretimin artmasına yol açmaktadır. Petrol endüstrisinde de büyük petrol şirketleri ölçek ekonomilerinden faydalanarak, güçlerini birleştirmek suretiyle yüksek karlar elde etmişlerdir. Bunun yanında petrol sanayinin sabit maliyetleri çok yüksek bir yapıya sahiptir. Endüstrideki yüksek sabit maliyetler büyük petrol şirketleri üzerinde arzı arttırmaları yönünde baskı oluşturmaktadır.⁶²

⁶² Siamak Dolatyar Bastani, a.g.e. ss. 32–33

Tablo 3. Ülkelere Göre Dünya Ham Petrolünün Üretimi, Ülkelerin Toplam Dünya Üretimindeki Payları ve Kullanılabilir Rezerv Oranları (2005)

Ülkeler	Günlük Petrol Üretimi (Milyon Varil)	Toplam Dünya Üretimindeki Payları (%)	Kullanılabilir Rezerv (yıl)
Suudi Arabistan	9,55	13,3	75
Rusya	9,04	12,6	18
ABD	5,18	7,2	11
İran	4,14	5,7	83
Çin	3,61	5,0	14
Meksika	3,33	4,6	12
Norveç	2,70	3,7	9
Nijerya	2,63	3,6	37
BAE	2,54	3,5	106
Kuveyt	2,53	3,5	110
Venezuela	1,98	2,7	107
Irak	1,88	2,6	168
Cezayir	1,80	2,5	18
İngiltere	1,65	2,3	7
Brezilya	1,63	2,3	18
Libya	1,63	2,3	65
Kanada	1,28	1,8	10
Angola	1,26	1,7	12
Endonezya	1,07	1,5	12
Kazakistan	1,05	1,5	23
Katar	0,84	1,2	50
Umman	0,77	1,1	19
Malezya	0,75	1,0	11
Arjantin	0,70	1,0	10
Hindistan	0,66	0,9	22

Kaynak: Energy Information Administration, International Energy Outlook, 2007,s.38

Yukarıdaki Tablo 3’de de görüldüğü gibi Suudi Arabistan, Rusya ve ABD günlük petrol üretimi ve toplam dünya üretimindeki payları ile dünya petrol arzında ilk üç sırayı oluşturmaktadırlar. Petrol diğer fosil kaynaklar gibi tükenebilir bir enerji kaynağıdır.⁶³ Kullanılabilir petrol rezervleri, bugünkü teknik ve ekonomik şartlar altında çıkarılabilmesi beklenen petrol miktarını belirlemektedir.⁶⁴

Yine Tablo 3’de görüldüğü gibi, Irak 168 yıl, Kuveyt 110 yıl, Birleşik Arap Emirliği (BAE) 106 yıl, İran 83 yıl, Suudi Arabistan 75 yıl ve Katar 50 yıllık oranlarla sahip oldukları rezervlerin kullanılabilirliği açısından Ortadoğu bölgesinin önemini ortaya koymaktadırlar.

2.3.2.1. Petrol Arzının Fiyat Esnekliği

Arzın fiyat esnekliği, arz edilen miktarın fiyattaki değişikliklere ne derece duyarlı olduğunu belirlemektedir. Arz edilen miktardaki yüzde değişimin, fiyattaki yüzde değişime bölünmesiyle de elde edilmektedir.⁶⁵ Petrol arzının fiyat esnekliği yüksektir. Yani petrol fiyatındaki oransal değişme karşısında, petrol arzı daha büyük bir oranla değişmektedir.

Petrol fiyatlarının dalgalanması inelastik olan talep yönünden pek bir etki yaratmasa da, arzı gerçekleştiren üreticiler açısından önem taşımaktadır. Şöyle ki, petrol fiyatlarının düşmesi halinde, arzın fiyat esnekliğinin elastik olmasından dolayı, arz daha fazla düşecek; talebin fiyat esnekliği ise inelastik olduğundan talepte fazla bir değişiklik olmayacaktır. Dolayısıyla arzın düşmesi sonucu piyasada oluşan talep fazlası fiyatların yükselmesi yönünde baskı oluşturacaktır. Fiyatlardaki oynamanın tam tersi halinde ise petrol arzı, fiyatlardaki artış karşısında artacak

---

⁶³S. Serdar Güneli, Salman Filimci ve Kenan Aygün, **Enerji Politikalarına Genel Bakış ve Alternatif Enerji Politikaları**,

http://www.emo.org.tr/resimler/ekler/52cf38361a20908_ek.pdf (19.05.08)

⁶⁴ İbrahim Öztürk, Sohbet Karbuz, “**Türkiye’nin Enerji Ekonomisi ve Petrolün Geleceği**”, MÜSİAT Araştırma Raporları, Yayın No:49, İstanbul, 2006, s.61

⁶⁵ J. Sloman, **Mikro İktisat**, (Çev: Ahmet Çakmak), Bilim Teknik Yayınevi, İstanbul, 2003, ss. 65–66

ancak talepte fazla bir değişiklik olmayacaktır. Bu durumda piyasada ortaya çıkan arz fazlası, fiyatların düşmesi yönünde baskı oluşturacaktır.⁶⁶

2.3.2.2. Petrol Arz Güvenliği

Enerjide arz güvenliği, ülkelerin gelişimlerini, ekonomik ve ulusal güvenliklerini temelden etkileyen bir olgudur. Bu nedenle enerji kaynaklarını güvenilir, kesintisiz, ucuz, temiz ve çeşitlendirilmiş kaynaklardan sağlayabilmek ve verimli kullanmak, her ülkenin güvence altına alması gereken durumlardır.⁶⁷ Petrol sektöründe arz güvenliği petrolün kesintisiz, yeterli ve kaliteli bir şekilde elde edilmesini; risklerin ve olası arz dalgalanmalarının etkilerinin azaltılmasını ve bu sayede sürdürülebilir bir petrol ekonomisine ulaşılmasını, hedeflemektedir. Daha detaylı incelersek petrol arz güvenliğinin sağlayan koşullar aşağıdaki gibi sıralanabilir,⁶⁸

- Üretici ülkelerin petrolü ekonomik bir silah olarak görme eğilimine girerek üretim kısıtlamalarına gitmeden, mevcut rezervlerini kullanıma sunmaları,
- Üretim tesislerinin, tedarik yollarının, depolama ve rafineri tesislerinin kazalara, doğal afetlere, saldırılara ve iklim koşullarına karşı güvenliğinin sağlanması,
- Üretilen petrolün güvenilir bir şekilde tüketim noktalarına taşınması ve iletilmesini sağlayacak yatırımların yapılması,
- Rafineri kapasitesinin petrol ürünlerine yönelik talebi karşılayacak şekilde artırılmasına yönelik yatırımların yapılması,

---

⁶⁶Siamak Dolatyar Bastani, a.g.e., s.33

⁶⁷ Necdet Pamir, **Enerji Arz Güvenliği ve Türkiye**,
<http://www.asam.org.tr/temp/temp337.pdf> (03.04.2008)

⁶⁸ M. Sertaç Keleş, **Petrol Arz Güvenliğinin Sağlanabilmesi Açısından OECD ve AB Ülkelerinde Ulusal Petrol Stok Yönetimi Politikaları ve Türkiye Uygulaması**,
http://sertac.keles.googlepages.com/Mehmet_Sertac_Keles-Petrol_Stoklari.pdf (09.03.2008)

- Hem ham petrolün hem de petrol ürünlerinin belirli bir düzeyde stoklanması ve bu stokların stratejik bir yaklaşımla yönetilmesine ilişkin politikaların geliştirilmesidir.

2.4. Petrol Üretim Maliyetlerinin Yapısı

Petrol maliyetlerini; arama ve geliştirme, ruhsat alma, üretim, işleme (rafinaj), taşıma, stoklama ve dağıtım gibi giderler oluşturmaktadır. Dünya petrol piyasasında toplam maliyetlerin 1/3'ünü, coğrafi bölgeler arasında farklılık gösteren, üretim ve dağıtım giderleri oluşturmaktadır.⁶⁹

2.4.1. Petrol Üretim Maliyetleri

Petrol üretiminde, ham petrolün teknik üretim maliyetlerine ve arama yatırımlarının amortismanlarına ek olarak bazı değişken üretim masrafları da eklenmektedir. Bunlar;⁷⁰

- **Arama Giderleri:** Ruhsat alanı üzerinde yapılan keşif çalışmaları ve arama sondajları gibi yapılan jeolojik ve jeofizik harcamaları kapsayan giderlerdir.
- **Geliştirme Giderleri:** Araştırmalar sonucu bulunan yatakların üretime alınması kapsamındaki harcamaları içine almaktadır. Bu giderler yatırımının önemli bir kısmını oluşturmaktadır.
- **İşletme Giderleri:** Üretime açılan yatakların iyi işlemlerini sağlamak için gerekli olan günlük işletme giderleridir.

Üretim maliyetleri, üretimin kara üzerinde veya deniz yüzeyinde yapılmasına göre değişiklik göstermektedir. Denizlerde yapılan sondaj maliyetleri, karada olduğu gibi sadece bölgenin coğrafi özelliğine ve platformun tipine göre değil, suyun derinliği

---

⁶⁹ Naci Bayraç, **Uluslararası Petrol Piyasasının Ekonomik Analizi**,
<http://www.tek.org.tr/dosyalar/BAYRAC-ENERGY.pdf> (01.03.2008)

⁷⁰ Yücel F. Behçet, **Enerji Ekonomisi**, Febel Ltd. Şti. Yayınları, Ankara, 1994, s.403

açısından da farklılık göstermektedir. Deniz yüzeyinde yapılan sondaj işlemlerinin maliyeti 8 ile 20 milyon dolar arasındayken; kara üzerinde yapılan sondaj işleminin maliyeti 2 ile 5 milyon dolara mal olmaktadır.⁷¹

Petrol arama ve üretim maliyetleri ülkelere göre de farklılıklar göstermektedir. Örneğin 1 varil petrolün arama ve üretim maliyeti, Meksika'da 7,2 dolar; Rusya'da 7 dolar; Kanada'da ise 10 dolardır. Dünya'da en ucuz petrol arama ve üretim maliyetleri; 2,5 dolar ile Irak, 4 dolar ile Suudi Arabistan ve 4,5 dolar ile İran başta olmak üzere Ortadoğu'da görülmektedir.⁷²

2.4.2. Petrol Rafine Maliyetleri

Bir rafineride işlem maliyeti çok sayıda değişkene bağlıdır. Rafinerinin yaşı, komplekslik düzeyi, işlem kapasitesi, çalışma şekli ile sabit ve değişken giderler bu parametrelerin önemli olanlarıdır. İşlenen ham petrol miktarından bağımsız olan değişken giderler, işletmeye ait değişken giderler ve yardımcı maddelerden oluşmaktadır. Sabit giderler ise bünyesinde; bakım, işçilik giderleri, genel giderler, sigortalar, amortisman ve finansal giderlerini bulundurmaktadır.⁷³

2.4.3. Petrol Taşıma Maliyetleri

Taşıma maliyetleri malın üretimi ve satışı aşamalarında karşılaşılan maliyet unsurlarından biridir. Firmanın kendi taşıma olanaklarını kullanması durumunda birim taşıma maliyetleri tam kapasiteye erişilinceye kadar azalacaktır. Üretim ölçekleri daha çok olan firmalar daha fazla kapasiteli araçlar kullanarak birim taşıma maliyetlerini azaltabilirler. En büyük kapasiteli taşıma olanaklarına geçildiğinde ise, taşıma işlemleri tekrarlanabileceğinden maliyetlerin sabit

---

⁷¹ Denis Babusiaux, **Oil and Gas Exploration and Production: Reserves, Costs, Contracts**, Editions TECHNIP, Paris, 2004, s.121

⁷² Yunus Karakayalı, **Uluslararası Petrol Arama ve Üretim Şirketlerinde Yatırım Kriterlerinin Değerlendirilmesi ve Örnek Uygulama**, (Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2007, ss. 24–25

⁷³ Yücel F. Behçet, a.g.e., ss.435-438

kalabileceği düşünülebilir. Bunların yanında aşağıdaki üç faktöründe taşıma maliyetlerinde dikkate alınması gerekir;⁷⁴

- Malın taşınacağı mesafe,
- Malın değerine oranla taşıma maliyetlerinin önemi,
- Yüksek taşıma maliyetlerinin tüketiciye yansıtılabilme olanağıdır.

Petrolün taşıma maliyetlerinde, ham petrolün bulunduğu alanın coğrafi konumu önemli yer tutmaktadır. Taşıma maliyetlerinin belirlenmesinde, petrolün karakteristik özelliklerinden viskozite oranı (akmaya karşı direnç oranı), yükleme noktası ile teslimat arasındaki uzaklık gibi faktörler de önemli rol oynamaktadır.⁷⁵

Petrolün büyük miktarlarda taşınmasında boru hatları veya tankerler kullanılmaktadır. Boru hattı ile yapılan taşımacılığın maliyetini L.Cookenboo tarafından yapılan petrol boru hattı işletilmesiyle ilgili çalışmasından ele alırsak; petrol boru hattı işletiminde çıktı, gün başına varil ham petrol olarak ölçülmektedir. Petrol boru hattının temel girdileri ise “boru çapı”, “pompaların gücü” ve “pompalama istasyonlarının sayısı”dır. Cookenboo boru çapının maliyetini, ham madde (çelik, paslanmayı önleyen borular gibi) ve 1000 millik boru döşeme işgücü olarak belirlemiştir. Beygir gücü maliyetlerini ise; pompaların çalıştırılması için yapılan ödemelerin yanı sıra bakım ve onarım için karşılanması gereken harcamalara dayandırmıştır. Boru hattının diğer masraflarını ise, geçiş hakkı; verilen zararlar için arazi sahiplerine ödenen tazminatlar; haberleşme sistemi masrafları ve genel merkezin işgücü ödemeleri olarak nitelendirmiştir.⁷⁶ Petrolün tankerler ile taşınması, ulaşılması gereken mesafeler arttıkça önem kazanmaya

---

⁷⁴ A. Koutsoyiannis, **Modern Mikro İktisat**, (Çev: Muzaffer Sarımeşeli), Teori Yayınları, Ankara, 1987, s.158

⁷⁵ Naci Bayraç, **Uluslararası Petrol Piyasasının Ekonomik Analizi**, <http://www.tek.org.tr/dosyalar/BAYRAC-ENERGY.pdf> (01.03.2008)

⁷⁶ A. Koutsoyiannis, a.g.e., ss. 168–169

başlamıştır. Tankerlerle taşıma maliyetlerini; amortisman ve finansman, işletme ile liman ve yakıt giderleri oluşturmaktadır.⁷⁷

2.5. Petrol Fiyatları

2.5.1. Dünya Petrol Fiyatlarının Belirlenmesi

Dünya petrol fiyatlarının belirlenmesinde yıllar itibariyle farklı fiyat sistemleri uygulanmasında farklı merkezler oluşmuştur. 1928'den 1943'e kadar Meksika Körfezi; 1943'den 1947'ye kadar Meksika Körfezi ve Basra Körfezi; 1947'den 1959'a kadar Meksika ve Basra Körfezleri arasında belirlenen yer üzerinden geçen noktalar, petrol fiyatlarının belirlenmesinde referans merkezleri olarak alınmıştır.⁷⁸ Daha sonraki yıllarda ise iki büyük üretim bölgesi olan Basra ve Meksika Körfezlerindeki petrol fiyatlarında denge kurulmuştur.⁷⁹

2.5.1.1. Meksika körfezi ile Tek Fiyat Sistemi

Bu sistemde, dünyanın herhangi bir noktasında, herhangi bir petrol yükünün fiyatının saptanması sırasında bunun Meksika Körfezinden geldiği varsayılmıştır. Petrol fiyatı, ham petrolün günlük fiyatlarını yayınlayan Cleveland'ın Ticaret Gazetesi'nin petrol fiyatına, Meksika Körfezinden taşınacak noktaya kadar olan navlun bedelinin eklenmesiyle belirlenmiştir. Bu sisteme göre bütün satıcılar, fiyatlarını o zamanlarda dünyanın başlıca petrol ihracat bölgesi olan Meksika Körfezi çevresindeki ihracatçılarinkilerle aynı düzeye getirerek, kendi maliyetlerini ve navlun miktarlarını dikkate almıyorlardı. Yani bir ham petrol üreticisi için bu düzenleme, üretimin gönderileceği yerlere göre değişen satış fiyatlarına neden olmaktaydı. Meksika Körfezi tek fiyat sistemi o dönemlerde ABD piyasasına hakim

---

⁷⁷ Naci Bayraç, **Uluslararası Petrol Piyasasının Ekonomik Analizi**, <http://www.tek.org.tr/dosyalar/BAYRAC-ENERGY.pdf> (01.03.2008)

⁷⁸ Yücel F. Behçet, a.g.e., ss.580-585

⁷⁹ Filiz Önertürk, **Petrol ve Ekonomisi Üzerine**, Maliye Bakanlığı Teknik Kurulu Yayını, No:259, Ankara, 1983, s.10

olan şirketleri dış rekabetten koruma imkanı da sağlamaktaydı. Bu doğrultuda diğer ülkelerdeki petrol şirketleri üstlendikleri yüksek navlun bedeli nedeniyle ABD şirketlerine rakip olamamışlardır.⁸⁰

2.5.1.2. Çift Referans Noktası İle Tek Fiyat Sistemi

Bu sisteme göre Basra Körfezi, Meksika Körfezinden bağımsız ikinci bir merkez olarak kabul edilmekteydi. Yani dünyada satılan petrolün yalnız ABD'nin doğu kıyısından geldiği değil, bazen Meksika Körfezi çıkışlı bazen de Basra Körfezi çıkışlı olduğu kabul edilmekte ve faturalama da Cleveland'ın Ticaret Gazetesi'nin petrol fiyatlarına göre yapılmaktaydı.⁸¹

2.5.1.3. Çift Referans Noktası ile Çift Fiyat Sistemi

Çift referans noktası ile çift fiyat sisteminde, Meksika ve Basra Körfezleri arasında petrol fiyatlarının eşit tutulduğu bir çizgi kabul edilmekteydi. Sistem, başta İtalya'yı petrol fiyatlarının eşit olduğu nokta kabul etmiş ve İtalya'nın doğusundaki ülkelerin Basra Körfezinden, batısındaki ülkelerin de Meksika Körfezinden petrol ithal etmeleri durumunda daha karlı olacaklarını göstermiştir. İtalya'nın petrol fiyatlarını eşitleyen nokta olması 1947'de İngiltere'ye geçmiş ve 1948 yılında da New York olarak belirlenmiştir.⁸²

2.5.2. Günümüzde Dünya Petrol Fiyatlarının Belirlenmesi

Ham petrol çıkarıldığı ülkeye bağlı olarak, farklı kalite ve fiyattan piyasaya sürülmektedir. Bunun yanında her petrol türü farklı ürünlere yönelik olduğundan, petrol ürünlerinin fiyatları değişkenlik göstermektedir. Günümüz Dünya petrol

---

⁸⁰Yücel F. Behçet, a.g.e., ss.580-582

⁸¹ a.g.e., s.583

⁸² Filiz Öner Türk, a.g.e., s.10

piyasasında, petrolün fiyatlandırılmasında 3 önemli merkez öne çıkmaktadır. Bunlar;⁸³

- **Brent Petrol:** Kuzey Denizinden çıkarılan farklı petrolerin karışımına denilmektedir. Brent petrolün fiyatı, Londra'daki Uluslararası Petrol Ticareti (International Petroleum Exchange=IPE) tarafından belirlenmektedir.
- **ORB (OPEC Referans Basket) :** Petrol ihraç eden ülkeler adını taşıyan bu petrolün fiyatı OPEC üyesi ülkeler tarafından belirlenmektedir.
- **WTI (West Texas Intermediate) :** ABD'nin Texas ve Oklahoma Eyaletlerinden çıkarılan petrole verilen isimdir. WTI petrolünün fiyatı New York Borsası tarafından belirlenmektedir.

Genelde piyasada yer alan petrol çeşitlerinin fiyatları, Brent Petrol temel alınarak hesaplanmaktadır. WTI Petrolünün fiyatı ortalama Brent Petrol fiyatının genellikle iki dolar üzerinde bulunmaktadır. OPEC Petrol'ünün fiyatı ise, genellikle Brent Petrol'ün bir dolar altında bulunmaktadır.

2.5.3. Petrol Fiyatlarına Etki Eden Koşullar ve Konjonktürel Gelişim

Petrol fiyatları çok sayıda etken tarafından belirlenmektedir. Bu etkenler temel başlıklar halinde şöyle sıralanabilir;⁸⁴

- **Ekonomik Etkenler**
  - Rezervlerin durumu,
  - Üretim tüketim (arz talep) dengesi,
  - Taşıma maliyetleri,

⁸³ Naci Bayraç, **Uluslararası Petrol Piyasasının Ekonomik Analizi**, <http://www.tek.org.tr/dosyalar/BAYRAC-ENERGY.pdf> (01.03.2008)

⁸⁴ T.C. Başbakanlık DPT, **Petrol ve Petrol Ürünleri Sanayi**, Dokuzuncu Kalkınma Planı, Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Yayın No: DPT 2716 - ÖİK 669, Ankara, 2007, ss. 54–55

➤ Diğer yatırım maliyetleridir.

- **Politik Etkenler**

➤ Piyasa düzenlemeleri (yasal düzenlemeler, regülasyonlar),

➤ Ambargo ve siyasi riskler,

➤ Karteller,

➤ Vergiler,

➤ Çevre kirliliği düzenlemeleridir.

- **Coğrafi Etkenler**

➤ Rezervlerin homojen olmayan dağılımı,

➤ İhraç yolu sağlayabilme olanağı,

➤ Hava durumu, mevsimsel etkenlerdir.

- **Diğer Etkenler**

➤ Ürünlerin kalitesi,

➤ Piyasanın tercihleri,

➤ Alternatif ürünlerin varlığı,

➤ Rafinaj-taşıma kısıtlamaları,

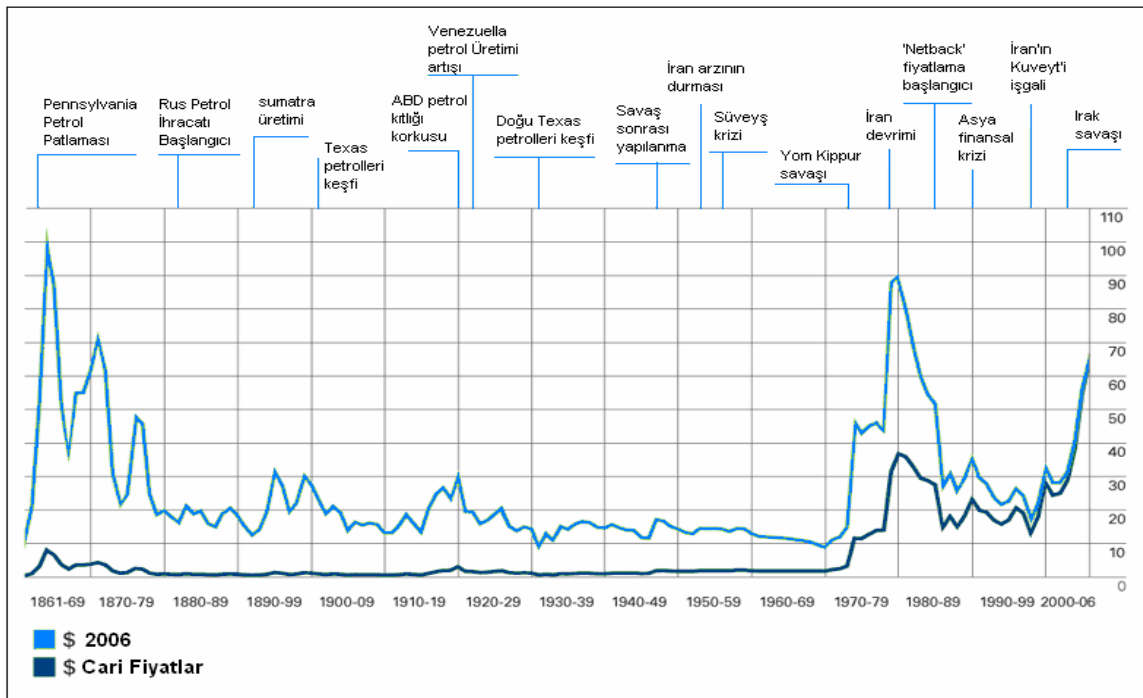
➤ Borsa spekülörleri,

➤ Üretici ülkelerdeki etnik kökenli hareketler,

➤ Sabotajlardır.

Yukarıda sayılan değişik etkenlerin yanında dünya ham petrol fiyatları, arzın talebe göre fazla veya yetersiz olduğu durumlarda, ülkelerdeki makro ekonomik değişimlere de bağlı olarak dalgalanmalar göstermektedir. Bu dalgalanmalarla birlikte ham petrol fiyatlarının konjonktürü son yıllarda süratle değişmektedir.⁸⁵

Petrol fiyatlarına etki eden koşullar, bir ya da bir kaçının ağır bastığı süreçlerde dönemsel olarak, fiyatların oluşumunu etkilemektedir. Ancak bu etkenlerden bazıları, diğerlerinin ağırlıklarıyla kıyaslanamayacak şekilde belirleyici olmaktadır. Dünya Ham petrol fiyatlarının 1861 yılında itibaren izlediği seyir aşağıdaki Şekil 5'de yer almaktadır. Görüldüğü gibi 1860'larda petrol fiyatları bugünkü dolar değeri ile yıllık ortalama 80 doların üzerindedir. Buna karşın konjonktürel dalgalanmalar ile 100 yılı aşkın yıllık ortalama petrol fiyatlarının 20 doların üzerinde seyrettiği söylenebilir.

Şekil 5. 1861–2006 Dünya Ham Petrol Fiyatları

Kaynak: BP Statistical Review of World Energy 2007

⁸⁵ Erol Varlık, **Tahmin Teknikleri ve Dünya Hampetrol Fiyatlarının Analizi**, (Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2003, ss. 47–48

2000’li yıllardan önceki 20 yıllık süreçte yaklaşık 25 dolar civarında dengelenmiş görülen petrol fiyatları 2000’li yıllardan itibaren hızla artış eğilimine girmiştir. Son yıllarda gözlenen petrol fiyatlarındaki artışın çeşitli ve önemli nedenleri vardır. Bunlar;⁸⁶

- OPEC üyesi ülkelerin, fiyatların düşeceği kaygısı ile üretim kotalarını zaman zaman düşürmeleri ve petrol ithalatına bağımlı ülkelerin bekledikleri üretim artışına olumlu yanıt vermemeleri,
- OPEC üyesi ülkelerin, özellikle Suudi Arabistan’ın sahip olduğu ek üretim kapasitesinin, benzer kaygılarla düşmesi,
- Global ekonomik büyümenin artmasına bağlı olarak, gelişen ülkelerin petrol talebinin yükselmesi,
- OPEC dışındaki artışın öngörülenden düşük olması,
- Petrol üreten ülkelerin şirketleri ile çok uluslu şirketlerin petrol fiyatlarındaki istikrarsızlığı öne sürerek; arama, üretim ve rafine yatırımlarından kaçınması,
- OECD ülkelerinde ham petrol ve ürün stoklarındaki nispi düşüşlerin piyasayı sıkıştırması,
- Dünyanın çeşitli bölgelerindeki jeopolitik gelişmelerin arz güvenliğine yönelik olumsuz etkileri,
- Son yıllarda sıklıkla görülen olumsuz mevsim hareketlerinin (kasırga) petrol üretimini ve naklini kesintiye uğratması,
- Piyasalardaki spekülasyon hareketlerinin fiyatları yapay olarak yukarı çekmesi,
- Dolar değerinin diğer para birimlerine karşı düşük seyridir.

---

⁸⁶ A. Necdet Pamir, **Petrolde Gelecek Senaryoları ve Türkiye**, İtovizyon, Yıl: 6, Sayı:61, İstanbul, 2008, ss. 41–42

İKİNCİ BÖLÜM

PETROL ENDÜSTRİSİ, OPEC OLUŞUMU VE OPEC SONRASI EĞİLİMLER

1. PETROL ENDÜSTRİSİ VE TEKEL OLUŞUMU

1.1. Petrol Endüstrisi ve Özellikleri

Endüstri kavramı, birbirleri ile yakın ilişkide olan firmaları kapsayacak şekilde geliştirilmiştir. İktisadi olarak endüstri; ürün ve üretim yöntemleri olarak iki kriter doğrultusunda tanımlanabilir. İlk kritere göre; yakın ikame malları üreten firmalar endüstri olarak adlandırılır. İkinci kritere göre; üretimde aynı yöntemi uygulayan veya aynı ham maddeyi kullanan firmalar endüstri olarak adlandırılır.⁸⁷ Petrol piyasasında firmalar, petrol üretiminde benzer sermaye yoğun üretim yöntemini uyguluyor olmaları ve petrokimya, rafinaj gibi sanayi dallarında aynı ham maddeyi kullanmaları nedeniyle endüstri kapsamına girmektedirler.⁸⁸

Petrol endüstrisi günümüzde heterojen bir şekilde; kamu, özel ya da her iki kesimin ortak kontrolü altında çok sayıda firmadan oluşmaktadır. Endüstride yer alan bu firmaları çok uluslu ya da ulusal firmalar olarak ikiye ayırmak mümkündür. Firmaların bir kaçı dünya çapında; bir veya birkaç coğrafi bölgede veya kendi ülkelerinde faaliyet göstermektedir.⁸⁹ Petrol endüstrisinde bulunan şirketler faaliyet alanlarına göre, başlıca üç grupta toplanabilirler;⁹⁰

- Birincil faaliyetlerde bulunan şirketler, genellikle ham petrolün arama, üretim ve satışıyla ilgilendirirler.

⁸⁷ A. Koutsoyiannis, a.g.e., ss. 9–10

⁸⁸ Cenk Pala, **20. Yüzyılın Şeytan Üçgeni: ABD Petrol Dolar**, a.g.e. s.26

⁸⁹ a.g.e., s.26

⁹⁰ Pınar Özel, **Petrol Sanayinde Dikey Bütünleşme ve Türkiye’de Uygulanabilirliği**, T.C. Başbakanlık DPT, Yayın No: DPT 2673, Ankara, 2003, s.9

- Ticari şirketler ise, genellikle özel sektöre aittirler. Bu firmalar, satın alma, taşıma, depolama ve ham petrol ile diğer firmalarca üretilen petrol ürünlerinin satışı ile ilgilendirler.
- Petrol rafinaj şirketleri, ham petrolün işlenmesi alanında faaliyet göstermektedirler.

Petrol endüstrisinde, çeşitli aşamaların sınıflandırılması için “Upstream” ve “Downstream” terimleri yaygın olarak kullanılmaktadır. Upstream faaliyetler Arama, sondaj ve üretim işleri; Downstream faaliyetler ise taşıma, boru hattı, rafinaj ve pazarlama işleri olarak tanımlanmaktadır.⁹¹ Dünya petrol endüstrisinde genellikle arama, taşıma, rafinaj, üretim ve pazarlama alanlarında faaliyette bulunan çok uluslu şirketler yer almaktadır. Bu şirketler, zamanla girdi maliyetlerini düşürmek ve teknoloji ile iş kapasitesini geliştirmek amaçlarına yönelik olarak endüstri içinde dikey bütünleşmelere girmişlerdir. Dikey bütünleşme; bağımsız iki firmanın birleşmesi, bir firmanın dikey ilişkili diğer alanlara doğru genişlemesi veya bir firmanın başka bir firma ile davranışlarının belirli yönlerini koordine edebilecekleri uzun dönem sözleşmelere girmesi, şeklinde tanımlanabilir. Bu doğrultuda petrol endüstrisindeki dikey bütünleşmeler ile işin Upstream ve Downstream boyutu bir arada yürütülmektedir. Örneğin ham petrol üretimiyle uğraşan bir petrol şirketi ile petrol rafinerisi ve dağıtım ağına sahip petrol şirketi, dikey bütünleşme ile faaliyetlerini bir yapıda sürdürme kararı alabilirler.⁹²

1.1.1. Petrol Endüstrisinin Ayırt Edici Özellikleri

1.1.1.1. Yüksek Risk Düzeyleri

Petrolün bulunması, kullanılan jeoloji ve jeofizik metotlarının yanında, çok gelişmiş analiz yöntemlerine rağmen büyük oranda şans işidir. İlk aşamada petrol araştırmasında katlanılan yüksek maliyetler, petrol piyasasının sahip olduğu risk ve

---

⁹¹ Yunus Karakayalı, a.g.e., s.32

⁹² Pınar Özel, a.g.e., ss. 9–36

belirsizlikler, petrol endüstrisine yapılan yatırımların oldukça spekülâtif hale gelmesine yol açmaktadır. Ancak, petrol endüstrisinin sahip olduğu yüksek ekonomik riskler karşısında petrol şirketleri, yatırımlarını ülkeler arasında paylaştırarak; araştırma, devlet şirketleriyle rekabet, devalüasyon ve ulusal hükümetlerce yapılacak bir takım yasal düzenlemeler gibi çeşitli nedenlerden kaynaklanabilecek muhtemel zararları en aza indirmeye çalışırlar.⁹³

1.1.1.2. Devamlı Operasyonlar

Petrol endüstrisinin bir özelliği de, faaliyetlerin devamlılık arz etmesidir. Petrol piyasasının, üretimden dağıtıma kadar her aşamasında maliyetler çok fazladır. Bu nedenle petrol şirketleri yüksek maliyetlerden tasarruf sağlayabilmek için, ham petrolün rafinerisinden dağıtımına kadar olan bütün aşamalarında planlı ve programlı operasyonlar yapmaktadırlar.⁹⁴

1.1.1.3. Zor Giriş Koşulları

Petrol endüstrisinin ayırt edici yapısal özelliklerinden bir diğeri ise piyasaya zor giriş koşullarıdır. Daha önce de belirttiğimiz gibi petrol üretiminde karşılaşılan yüksek sabit maliyetler dolayısıyla, petrol endüstrisine girişler oldukça sınırlıdır. Yüksek sabit maliyetlerin yanında, çok uluslu petrol şirketlerinin ölçek ekonomileri, Pazar ve ticaretin kontrolü ile teknolojik uygunluk da petrol piyasasına girişteki engellerdendir.⁹⁵

---

⁹³ Cenk Pala, **20. Yüzyılın Şeytan Üçgeni: ABD Petrol Doları**, a.g.e., s.27

⁹⁴ a.g.e., s.27

⁹⁵ a.g.e.,s.27

1.2. Petrol Piyasasında Tekel Oluşumu

Tekel, belirli bir malın piyasasındaki üreticiler kısmında rekabetin ortadan kalkarak tek bir üreticinin bulunduğu piyasayı ifade etmektedir. Tekel piyasasının üç tane karakteristik özelliği vardır.⁹⁶

- Piyasada tek bir şirketin var olması,
- Üretilen malın yakın ikamesinin olmaması,
- Endüstriye girişlerin engellenmiş olmasıdır.

Tekel piyasasında, tek bir firmanın arzını kontrol ettiği malın ikamesinin olmaması ve faaliyette bulunduğu piyasaya başka firmaların girişlerinin engellenmiş olması gerekmektedir. Piyasaya giriş engelleri, tekelinin doğal bir kaynağın tek sahibi olması; devlet tarafından desteklenmesi veya teknolojik yeniliklere bağlı olarak ölçek ekonomilerinden faydalanması gibi nedenlerle sağlanmaktadır.⁹⁷

Petrol piyasasında tekel yapılanması, 1870 yılında John D. Rockefeller tarafından kurulan Standard Oil'in piyasaya egemen olmasıyla başlamıştır. Standard Oil petrol piyasasındaki üstünlüğünü 1880'den itibaren rafineri ve demiryolu nakliye sisteminin kontrolünü elinde tutması sayesinde yakalamıştır.⁹⁸ Standard Oil, ABD'nin Kuzeydoğusundaki ham petrol üreticileri karşısında tek bir alıcı (monopson) konumunda ve piyasadaki çok sayıda tüketici karşısında ise tek satıcı (monopol) konumundaydı. Bu sayede üretici ve tüketici arasında aracı konumuna düşen Standard, piyasadaki ekonomik rantın büyük bir kısmını elde etmiştir. Rafineri ve nakliye faaliyetlerindeki ölçek genişliği sayesinde ise rakiplerine karşı düşük maliyetleri garantilemiş olan Standard, fiyat ayarlaması yapma özgürlüğünü

---

⁹⁶ S. Ison, S.Wall, **İktisada Giriş**, (Çev: Ahmet Çakmak, Suat Oktar, Mehmet Şişman, Suat Yavuz), Bilim Teknik Yayınevi, İstanbul, 2007, s.121

⁹⁷ a.g.e., s.122

⁹⁸ Charles R. Geisst, **Monopolies In America: Empire Builders & Their Enemies from Jay Gould to Bill Gates**, Oxford University Press, New York, 2000, ss. 36–37

elinde bulundurarak rekabeti öldürücü konuma getirmiştir. Aynı zamanda Standard Oil, rafineri ve nakliye alt yapısının hızla gelişmesini sağlayarak, ABD petrol piyasasını istikrara kavuşturmuştur. Standard'ın petrol piyasasında yakalamış olduğu başarılar sonucu sağlamlaştırdığı tekel yapısına karşı ülkede tekel aleyhtarı sesler yükselmeye başlamıştır.⁹⁹ Tekel oluşumuna karşı oluşan bu tepkiler ile 1890 yılında Sherman Act yasası Amerikan Kongresinde kabul edilmiş ve tekel girişimleri engellemeye çalışılmıştır. Böylece Standard Oil'in petrol piyasasındaki tekel yapısının önüne geçilmiştir.¹⁰⁰

1.3. Petrol Piyasasında Oligopol Oluşumu

Oligopol piyasa, birbirlerini etkileyecek kadar az sayıda satıcının, sonsuz sayıda alıcı ile karşı karşıya geldiği bir piyasa türüdür. İktisadi olarak oligopol piyasasının koşullarını aşağıdaki gibi sıralayabiliriz;¹⁰¹

- Piyasada az sayıda firma vardır.
- Alıcı sayısı fazladır.
- Firmalar birbiriyle olan bağımlılıklarının farkındadırlar ve bu nedenle her şirket rakip firmaların tepkisini dikkate almak zorundadır. Az sayıda firmanın anlaşmaya varamadıkları durumlarda ise piyasada rekabet oranı çok yüksektir.
- Piyasada üretilen mallar homojen veya farklılaştırılmış mal olabilir.
- Malın maliyeti veya teknolojik yenilikler gibi faktörlerle piyasaya girişin serbestlik derecesi belirlenir.

---

⁹⁹ Qystein Noreng, a.g.e., s. 223

¹⁰⁰ Gary Hull, **The Abolition of Antitrust**, Trnasaction Publishers, New Jersey, 2005, s.64

¹⁰¹ Orhan Türkay, **Mikro İktisat Teorisi**, İmaj Yayıncılık, Ankara, 2000, s.228

Oligopol piyasasında faaliyet gösteren firmalar, toplam arz ve fiyatlar konusunda büyük ölçüde etkin oldukları için yoğun rekabet içindedirler. Oligopol piyasasında her firmanın üretim ve fiyat ile ilgili kararları, diğer firmaların gerçekleştirdiği ve planladığı üretim miktarıyla bağlantılı olarak şekillenmektedir. Bu nedenle, oligopol piyasasında faaliyette bulunan firmalar birbirlerini çok yakından takip etmek zorundadırlar. Oligopol piyasasındaki rekabet ortamı ve firmaların birbirine bağlılık durumları genel olarak piyasada güvensizlik ortamının oluşmasına yol açmaktadır. Böyle durumlarda piyasadaki firmalar, çeşitli yollarla birbirleriyle anlaşarak uyumlu biçimde hareket etme yolunu seçerler ve piyasadaki güvensizlik ortamı ile rekabetin olumsuz etkilerini minimize ederler.¹⁰²

1911 yılında Standard Oil'in tasfiye edilmesi ile petrol piyasasının genel yapısına en uygun düşen piyasa çeşidi oligopol piyasadır. Standard Oil'in dağılması ile birbiri ardına ortaya çıkan çok uluslu şirketler oligopolist eğilimleri de beraberlerinde getirmişlerdir. 1920 yılına gelindiğinde dünya petrol endüstrisine "Yedi Kız Kardeşler" olarak da bilinen yedi büyük şirket hakim durumdaydı. Bunlar;¹⁰³

- Standard Oil of New Jersey (EXXON),
- Standard Oil of New York (MOBİL),
- Standard Oil of California (SOCAL),
- Gulf Oil Corporation (GULF),
- The Texas Oil Company (TEXACO),
- Royal Dutch / Shell Petroleum Company (SHELL),
- British Petroleum (BP)'dir.

---

¹⁰² Siamak Dolatyar Bastani, a.g.e., ss. 22–23

¹⁰³ Suat Parlar, **Barbarlığın Kaynağı Petrol**, Bağdat Yayınları, İstanbul, 2008, ss.23–29

Petrol piyasasında faaliyette bulunan uluslararası büyük şirketler, karlarını ve dünya piyasası üzerindeki denetimlerini arttırmak amacıyla, birbirleriyle rekabet etmek yerine anlaşarak daha büyük güç haline gelmeye çalışmış ve uzun yıllar boyunca bu amaçlarını gerçekleştirmişlerdir. Zaman içinde kartelleşmeyi ve tröstleşmeyi yasaklayan kanunlara rağmen petrol şirketleri, gizli bir biçimde veya yasakları koyan devletinde desteğiyle istedikleri doğrultuda hareket etmeye devam etmişlerdir.¹⁰⁴

1.3.1. Petrol Karteli Achnacarry Anlaşması

I. Dünya Savaşı sonrasında petrol piyasasında önemli değişiklikler meydana gelmiştir. Endüstride büyüklerin hakimiyeti devam etmiş ve petrol piyasası daha da rekabetçi bir yapı kazanmaya başlamıştır. 1920'lerin başında Exxon, BP ve Shell gibi Yedi Kız Kardeş'e dahil şirketler, düşük maliyetli petrol kaynaklarını bulmak ve piyasa paylarını arttırmak için kıyasıya rekabete girişmişlerdir. İlk rekabet savaşı; 30 yıldır İzlanda'ya petrol sağlayan Exxon'un İzlanda'daki Pazar payını, İzlanda Hükümeti ile üç yıllık arz anlaşması imzalayan Shell'e kaptırması sonucu başlamıştır. Daha sonra bu iki firma arasındaki ezeli rekabete BP'de dahil olmuş ve mücadele alanı hızla Ortadoğu'ya doğru kaymıştır. Piyasada yaşanan bu gelişmelerle beraber, yeni ve çok geniş petrol rezervlerine sahip alanlar üretime açılmış ve özellikle 1925 yılından itibaren petrol arzı, petrol talebini aşmıştır. Arzda meydana gelen artış ve rekabetinde etkisiyle petrol fiyatları hızla düşmüş; ABD, İngiltere ve diğer Avrupa pazarları bu durumdan olumsuz etkilenmiştir.¹⁰⁵

1928 yılında, petrol piyasasında yaşanan olumsuzlukları görüşmek üzere Shell petrol şirketi başkanı Deterding, Standard Oil New Jersey ve BP'nin başkanlarıyla İskoçya'da bulunan Achnacarry Şatosunda gizli bir görüşme ayarlamıştır.¹⁰⁶ Achnacarry'de yapılan toplantılar sonucu, şirketler arası ortak bir anlaşma

¹⁰⁴ Siamak Dolatyar Bastani, a.g.e., s.25

¹⁰⁵ Cenk Pala, **20. Yüzyılın Şeytan Üçgeni: ABD Petrol Dolar**, a.g.e., ss.39-40

¹⁰⁶ Tony Falola, Ann Genova, **The Politics of The Global Oil Industry**, Greenwood Publishing Group, London, 2005, s.40

imzalanmıştır. İmzalanan bu anlaşma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm, giriş bildirisi ve denetim konusundaki önerileri kapsamaktadır. Anlaşmada birinci bölümden sonra en önemli kısım olan ve prensipler önermesini kapsayan ikinci bölüm yer almaktadır. İkinci bölümde toplam yedi prensipten oluşmaktadır.¹⁰⁷ Bunlar;¹⁰⁸

- Yeni kuruluşlar yalnız mevcut talebin artması durumunda kurulabilecekti.
- Bir coğrafi bölgenin tüketim ihtiyacı en yakın üretim alanından karşılanacaktı.
- Taşıma giderleri olabildiğince minimum seviyeye indirilecekti.
- Herhangi bir bölgede aşırı üretim engellenecekti.
- Maliyet ve satış fiyatlarını arttıracak olan rekabet ortamı ortadan kaldırılacaktı.
- Şirketlerin piyasa payları 1928 yılı seviyesinde sabit tutulacak ve gelecekteki satış artışlarının hesaplanması konusunda, şirketlerin mevcut iş hacmi referans alınacaktı.
- Fiyat asgaride, mal sahibi için geçerli maliyeti, azamide kullanıcılar için bu tesisleri kendisi kurmuş olması halinde yine maliyet fiyatları esas olacaktı.

Achnacarry Anlaşması petrol pazarlarının şirketler tarafından çok açık bir şekilde bölüşülmesini içine alan gerçek bir kartel anlaşmasıdır. Şirketler bu sayede piyasa paylarını dengeleyerek ve arzı da yönlendirerek fiyatlar üzerinde belirleyici bir

---

¹⁰⁷ Daniel Durand, a.g.e., s. 31

¹⁰⁸ Kubilay Baysal, **Uluslararası Petrol Sorunları**, Ar Yayın Dağıtım, İstanbul, 1982, s. 51

konuma yükselmiş, I.Dünya Savaşı sonrası olumsuz piyasa koşullarını bertaraf ederek yüksek kar oranlarını korumaya çalışmıştır. ¹⁰⁹

2. PETROL PİYASASINDA OPEC OLUŞUMU

2.1. OPEC'in Kuruluşunu Hazırlayan Sebepler

I. Dünya Savaşı sonrası dönemde Ortadoğu'daki petrol sahaları üzerinde etkilerini arttıran Yedi Kız Kardeşler, 1950'lere gelindiğinde Ortadoğu ham petrol üretiminin yaklaşık % 90'ını kontrol etmekteydiler. Bu yedi büyük petrol şirketine, o dönemlerde Ortadoğu'da yüksek üretim potansiyeline sahip olan Fransız Devleti petrol şirketi CFP (Compagnie Française des Petroles)'yi de eklemek gerekmektedir. 1950'lerin sonuna kadar sekiz petrol şirketi, dünya petrol endüstrisinde kartel denebilecek bir denetime sahip olmuş ve elde ettikleri imtiyazlar doğrultusunda komünist olmayan ham petrol üretiminin en az 4/5'inin denetimini ellerinde bulundurmuşlardır. Petrol şirketleri ve üretici ülkeler arasında yapılan imtiyaz anlaşmalarının kendine özgü özellikleri bulunmaktadır. Bunlar; ¹¹⁰

- Hükümetlerinin desteğini arkasına alan uluslararası petrol şirketlerinin, petrol üreticisi ülkelerin, petrol sektörü üzerinde kapsayıcı bir denetim kurması,
- İmtiyaz sürelerinin 60 ila 75 yıl veya çok daha uzun dönemleri kapsaması,
- Uluslararası petrol şirketlerinin, petrol üretimi ve satışı konusunda bağımsız davranma gücü,
- Şirketlerin mali konularda üretici ülkelere hesap vermemesidir.

---

¹⁰⁹ a.g.e., s.51

¹¹⁰ Veysel Ayhan, **İmparatorluk Yolu: Petrol Savaşlarının Odağında Ortadoğu**, Nobel Yayıncılık, Ankara, 2006, ss.219–221

Yukarıda sıralanan özelliklerden anlaşılacağı üzere, uluslararası petrol şirketlerinin elde ettikleri imtiyazlar, üretici ülkelerin petrol üzerindeki tüm haklarından feragat etmeleri sonucu ortaya çıkmıştır. Bu sayede şirketler, fiyat, üretim ve ihracat üzerinde bağımsız bir güç oluşturmuşlardır. Ortadoğu'da ham petrol üretimi hızla artarken ve üretimden önemli gelirler elde edilirken zamanla petrol üreticisi ülkelerin petrol imtiyazlarını sorgulamalarına yol açacak gelişmelerde beraberinde gelmiştir. Büyük petrol şirketleri Ortadoğu'daki petrol düzenini korumak için birlikte hareket ederken, üretici ülkeler arasındaki ideolojik, politik ve ekonomik sorunlar bu ülkeleri birlikte hareket etmekten alıkoymuştur. Aynı zamanda petrol üreticisi ülkeler, kendi gelirlerini arttırmak için batılı şirketleri topraklarındaki üretimi arttırmaya zorlamaları dolayısıyla da birbirlerine karşı rakip duruma düşmekteydiler. Ancak, 1950'lerden sonra yaşanan gelişmeler, üretici ülkelerin şirketlere karşı birlikte hareket etmelerine neden olmuştur. OPEC'in kuruluşuna sebep olan bu gelişmeleri; ekonomik sebepler ve siyasal sebepler olarak iki ana başlıkta incelemek mümkündür.¹¹¹

2.1.1. Ekonomik Sebepler

2.1.1.1. Ortadoğu Petrolünün Artan Önemi

1950'lerin başında dünya enerji tüketiminde petrolün yeri % 38 iken, 1958 yılında bu oran % 40'a çıkmıştır. Diğer yandan Avrupa'da en önemli enerji kaynağı olan kömürün toplam enerji tüketimindeki payı ise 1938 yılında % 81 iken, 1955'de % 60'ın altına düşmüştür. Avrupa'da petrolün toplam enerji tüketimindeki payı II. Dünya Savaşı öncesi dönemde % 6'lar civarındayken, bu oran savaştan sonra hızla yükselerek 1955'te % 23'e çıkmıştır. Petrole olan gereksinimin artması, zamanla petrol üretimin artmasına yol açmıştır.¹¹²

---

¹¹¹ a.g.e., ss. 220–221

¹¹² a.g.e., s.223

II. Dünya Savaşı sonrası Amerikan Senatosu tarafından hazırlanan petrol raporunda, dünya petrol gereksiniminin % 70'inin ABD üretimiyle karşılandığı ve bunun aynı hızla devam etmesi halinde, ABD'nin petrol rezervlerinin hızla tükeneceği belirtilmiştir. Aynı raporda duruma çözüm olarak, Amerikan rezervlerinin uzun dönemli kullanılabilmesi için Ortadoğu'da daha çok petrol üretimine gidilmesi gerektiği belirtilmiştir. ABD'de hazırlanan rapor doğrultusunda Amerikan petrol şirketleri başta olmak üzere çok uluslu şirketler, artan dünya petrol tüketimini karşılayabilmek için zengin rezervlerin bulunduğu Ortadoğu bölgesine yönelmişlerdir.¹¹³

1948 yılında Ortadoğu ülkeleri dünya petrol üretiminin yaklaşık % 11,9'unu gerçekleştirirken; ABD, dünya petrol üretiminin yaklaşık % 59'unu gerçekleştirmekteydi.¹¹⁴ 1960'lardan itibaren Ortadoğu'nun dünya petrol piyasasındaki önemi gözle görülür şekilde değişmiştir. 1959 yılında ABD günlük petrol üretimi yaklaşık 2 milyon varil iken, bu rakam 1960 yılında ancak 2,6 milyon varile çıkmıştır. Ortadoğu'da ise petrol üretimi 640 bin varilden 1,7 milyon varile ulaşmıştır. Bu miktar 1966 yılında 3,5 milyon varile ulaşmıştır. Ancak Amerikan petrol üretimi iç tüketime yönelik iken, Ortadoğu'da üretilen petrolün hemen hemen tümü dışarıya ihraç edilmekteydi. Kanıtlanmış dünya petrol rezervleri 1960 yılında 290 milyar varil olmuştur. Bu oran içerisinde ABD'nin payı 32 milyar varil iken, Ortadoğu ülkelerinde kanıtlanmış petrol rezervleri; Suudi Arabistan'da 50 milyar varil, Kuveyt'te 62 milyar varil, İran'da 35 milyar varil ve Irak'ta 25 milyar varil olarak hesaplanmıştır. Global olarak petrol talebinin arz ile birlikte artıyor olması, petrol sektöründe para akışının da hızla genişlemesine yol açmıştır. Arz ve talepteki artışlar, Ortadoğu'nun önemini artırırken 1960'lara doğru Ortadoğu ülkelerinin petrol gelirlerinden aldığı payda önemli bir değişiklik olmamıştır. Sonuç olarak II. Dünya Savaşı sonrası Ortadoğu'da bulunan yeni petrol rezervleri sayesinde dünya

---

¹¹³ Şükrü S. Gürel, a.g.e., ss. 72-73

¹¹⁴ Mahmut Rasim Mutuk, **Ortadoğu Petrolleri**,
http://www.mta.gov.tr/english/dergi/dergi_pdf/40/13.pdf (01.03.2008)

enerji merkezi ABD'den Ortadoğu'ya kaymıştır. Ancak bu duruma rağmen Ortadoğu ülkeleri düşük petrol gelirleri ile yetinmek zorunda kalmışlardır. Zamanla bu durum üretici ülke ve imtiyazlı şirket arasındaki ilişkilerinin bozulmasında önemli bir faktör olmuştur.¹¹⁵

2.1.1.2. Yeni Petrol Şirketlerinin Piyasaya Girmesi

II. Dünya Savaşı sonrası çok uluslu petrol şirketleri, Ortadoğu'daki petrol üretimini, rafinajını, dağıtımını ve fiyatlandırmasını birbirine bağlı kompleks bir yapı haline getirerek, petrol gelirlerinin paylaşımında standart bir uygulama oluşturmuşlardır. Ancak hızla artan dünya petrol tüketimine karşın yeni rezervlerin bulunması sektöre yeni şirketlerin girmesine de neden olmuştur. Bu doğrultuda piyasaya giren yeni şirketler, kendi karlarında indirimlere gidip, imtiyazlar elde ederek petrol piyasasında yer almak istemişlerdir. Küçük gibi görünmelerine karşın yeni şirketlerin üretici ülkelerle farklı koşullarda üretim paylaşım anlaşmaları imzalamaları, sektördeki eski üretim paylaşım anlaşmalarını tartışmaya açmış ve Ortadoğu petrol endüstrisini kontrolleri altına alan yedi büyük petrol şirketinin piyasayı denetleme gücünü zayıflatmıştır. Bu nedenle, 1960 öncesi dönemde yedi büyük petrol şirketi, petrol piyasasının %92'sini kontrol etmekteyken bu oran 1960'larda dramatik olarak %80'e gerilemiş ve şirketlerin kartel yapısını ciddi şekilde etkilemiştir.¹¹⁶

İlk olarak 1957'de İtalyan petrol şirketi ENI'nin başkanı Mattei ile İran Şah'ı arasında imzalanan imtiyaz anlaşmasıyla yarı yarıya (% 50- %50) paylaşım oranları aşılmış; ENI % 25, İran ise % 75 kar oranlarına sahip olmuştur. Yedi büyüklerle yapılan yarı yarıya paylaşım anlaşmaları, ENI ve İran Şah'ı arasında yapılan anlaşma sonucu piyasada tartışılmaya başlamıştır.¹¹⁷ O zamanlarda Ortadoğu petrollerinden yararlanmak isteyen tek ülke İtalya değildi. 1956'da

---

¹¹⁵ Veysel Ayhan, a.g.e., ss. 224–225

¹¹⁶ a.g.e., s.226

¹¹⁷ Daniel Yergin, a.g.e., s.477

yaşanan Süveyş Krizi ile petrol ithalatı sekteye uğrayan Japonya'da Ortadoğu petrol endüstrisinde aktif bir şekilde görülmeye başlamıştır. Bu doğrultuda ilk olarak Suudi Arabistan ve Kuveyt ülkeleriyle görüşmelerde bulunmuştur.¹¹⁸ Japon petrol şirketi JPTC (Japan Petroleum Trading Company) ile Suudi yetkiler arasında sürdürülen görüşmeler sonucu iki taraf arasında 1957'de imtiyaz anlaşması imzalanmıştır. İmzalanan anlaşmaya göre; Japon yetkililer %44 kar payına razı olmuş, Suudi Arabistan hükümeti ise karın %56'sını ve petrole rastlanması durumunda şirketten %10 hisse almaya hak kazanmıştır. İmzalanan anlaşmanın süresi 46,5 yıl olarak belirlenmiştir. Suudi Arabistan'la yapılan anlaşmanın hemen akabinde Kuveyt hükümeti de Japon şirketi ile 44,5 yıllık bir anlaşma imzalamıştır. İmzalanan anlaşmaya göre Kuveyt hükümeti elde edilen karın % 57'sini almaya hak kazanmıştır. Japon petrol şirketiyle Ortadoğu ülkeleri arasında yapılan bu anlaşmaların diğer önemli yanları ise üç kısımda incelenebilir. Bunlar;¹¹⁹

- Yapılan anlaşmanın metninde Arap topraklarında üretilecek petrolün Arapların düşmanlarına satılmayacağına açıkça belirtilmesi,
- Suudi Arabistan hükümetinin şirket yönetim kurulunda iki üye ile temsil edilmesi,
- Anlaşmada ayrıca her hangi bir sorunla karşılaşıldığında şirket hükümetinin soruna taraf olmayacağına açık bir madde olarak yer almış olmasıdır.

Sonuç olarak İtalyan petrol şirketi ENI ve Japon petrol şirketi JPTC ile yapılan imtiyaz anlaşmaları Ortadoğu'ya hakim olan yedi büyük petrol şirketlerinin yarı yarıya paylaşım anlayışının kökten değişmesine yol açmıştır.

---

¹¹⁸ Suat Parlar, a.g.e., s.543

¹¹⁹ Veysel Ayhan, a.g.e., ss. 227–228

2.1.1.3. Arz - Talep Dengesinin Bozulması

II. Dünya Savaşı sonrası petrol endüstrisinde yaşanan bir diğer değişiklik, Sovyetler Birliği'nin piyasaya bol miktarda ucuz petrol arz etmesi sonucu oluşmuştur. II. Dünya Savaşı sırasında petrol üretimi yarı yarıya düşen Sovyetler Birliği'nin petrol üretimi savaş sonrasında hızla yükselmiştir. 1950 yılında Sovyetler Birliği'nin dünya petrol üretimindeki payı % 5,5 oranıyla 38 milyon ton iken, bu oran 1959 yılı itibarıyla %13'e ulaşarak üretim 148 milyon ton olmuştur. Böylece Sovyetler Birliği dünya petrol üretiminde ikinci sıraya yükselmiştir. Sovyetler Birliği'nin II. Dünya Savaşı sonrası petrol ihracat rakamlarına bakacak olursak, ülkenin petrol ihracatı 1951 yılından itibaren 1 milyon tondan başlayarak 1958 yılı 18 milyon tona ve 1959 yılında ise 20 milyon tona yükselmiştir. Sovyetler Birliğinin petrol ihracatında yaşanan aşırı yükselmenin nedeni, ülkede yürütülen yeni petrol politikası olmuştur. Hem ekonomik hem de politik güdülerle yola çıkılarak uygulanan yeni petrol politikasının temel amacı; dünya petrol piyasasına etkin bir biçimde girerek, piyasada büyük bir pay elde edebilmek şeklinde özetlenebilir. Sovyetler Birliği'nin amacına ulaşmasında büyük oranda yarar sağlayan yeni petrol politikasının en etkin araçları; düşük fiyat başta olmak üzere, alıcılara uygun koşullar sağlayan, takas ve kredi anlaşmaları gibi geliştirilen yeni ihracat yöntemleri olarak sıralanabilir.¹²⁰

II. Dünya Savaşı'ndan sonra uyguladığı yeni petrol politikasıyla dünya petrol piyasasında önemli sonuçlar yaratan Sovyetler Birliği, 1950'lerdeki üretim ve ihracat artışıyla yarattığı haksız rekabet ile dünya piyasalarındaki petrol fiyatlarının düşmesinde önemli bir etken olmuştur. Uluslararası petrol piyasasında ortaya çıkan bu son gelişmeler karşısında, dünya pazarları üzerindeki zayıflamış hegemonyasını korumaya çalışan büyük petrol şirketleri, petrol sahibi devletlerin

---

¹²⁰ Siamak Dolatyar Bastani, a.g.e., ss.70–71

bütün karşı koymalarına rağmen petrol fiyatlarını düşürmüş ve bu durum petrol sahibi devletlerin tepkisine neden olmuştur.¹²¹

2.1.1.4. Petrol Fiyatlarının Düşürülmesi

1960'lı yıllarda yedi büyükler, bir yandan Sovyet kaynaklı ucuz petrolle diğer yandan da Amerikan pazarının kapanması sonucu Avrupa ve Pasifik pazarlarına yönelen bağımsız yeni petrol şirketleriyle rekabet etmek zorunda kalmışlardır. Aynı zamanda o dönemlerde piyasa da kontrol edemeyecekleri aşırı bir petrol üretimi söz konusuydu. Dünya petrol piyasalarındaki bu durum karşısında, imtiyazlı şirketlerin önlerinde iki alternatif vardı. Birinci alternatifleri, petrol Afişe Fiyatlarına¹²² dokunmadan, kendi satış fiyatlarını düşürerek zararın tamamını üstlenmek; ikinci alternatifleri ise, doğrudan Afişe Fiyatlar üzerinden indirimler yaparak zararı üretici ülkelerle birlikte yüklenmek olmuştur.¹²³ Yedi büyükler ellerindeki alternatiflerden ikincisini kullanarak Şubat 1959 ve Ağustos 1960 aralığında petrol Afişe Fiyatını tek taraflı olarak, varil başına ortalama 27 sent düşürerek petrol üreten ülkelerin tepkilerine yol açmışlardır.¹²⁴

2.1.2. Siyasal Sebepler

2.1.2.1. İran'da Petrol Sanayinin Millileştirilmesi

1901 yılında İngiliz vatandaşı D'Arcy ile yapılan anlaşma sonucu İran petrolü üzerinde hakimiyet kuran İngiltere, 1933 yılında anlaşma üzerinde küçük değişiklikler yapmaya razı olmuştur. Ancak İngiliz hükümetinin İran hükümetinden çok daha fazla bir gelir elde etmesi ve şirketin giderek imtiyaz gelirlerini düşük tutmak için çeşitli yollara başvurması İran halkının tepkisine yol açmıştır. Bütün bunların yanında, BP'nin iç piyasaya verdiği petrol fiyatını düşük tutmaması ve İran

¹²¹ a.g.e., ss.71-72

¹²² **Afişe Fiyat:** Petrol şirketlerinin çeşitli tiplerde ürettikleri hampetrolü rafine edilmek üzere elden çıkardıkları sırada bildirdikleri fiyattır.

¹²³ Veysel Ayhan, a.g.e., s.231

¹²⁴ Rachel Bronson, **Thicker Than Oil; America's Uneasy Partnership With Saudi Arabia**, Oxford University Press, New York, 2006, s.82

halkının şirket bünyesinde çalıştırılmaması da İran hükümetinin tepkisini şiddetlendirmiştir.¹²⁵

1915–1950 yılları arasında BP'nin, İran petrol alanlarındaki petrol üretiminden elde ettiği net kar 613 milyon dolar iken İran'ın bu üretimden kazancı şirketin sağladığı net karın % 16'sı oranında kalmıştır. II. Dünya Savaşı sonrasında ise üretim koşulları son derece elverişli olmuş ve BP üretimini arttırıcı yeni yatırımlarda bulunarak, yıllık üretim düzeyini 16 milyon tondan 32 milyon tona çıkarmıştır. BP Üretimini arttırması ile Londra hükümetine 140 milyon dolar civarında gelir aktarırken, İran hükümetinin payına 45 milyon dolar düşmekteydi. Bu durum karşısında BP, İran hükümetinin tepkilerinin bastırılması için, hükümet ile 1949 yılında bir anlaşmaya varmıştır. Ancak yapılan anlaşma, Musaddık'ın liderliğini yaptığı Ulusal Cephe partilerinin karşı çıkması sonucu İran meclisinden geçirilememiştir. İran'da millileştirme önerisi ilk olarak, meclis içinde oluşturulan ve başına Musaddık'ın getirildiği petrol komisyonu tarafından ortaya atılmış ve dönemin Başbakanı Razmara tarafından uygun bulunmamıştır. 1951 yılında Başbakan Razmara'nın suikast sonucu öldürülmesi üzerine, İran Meclisi'nin de önerisiyle Musaddık, İran Şah'ı tarafından başbakan olarak görevlendirilmiştir. 1951 yılında Başbakan olan Musaddık, ilk olarak İran Meclisi tarafından alınan millileştirme kararını yürürlüğe koymuştur. Alınan karar ile İran'ın tüm petrol sanayi millileştirilmiş ve İngiltere ile olan bütün anlaşmalar feshedilmiştir. Yaşanan bu gelişmeler ile İngiltere derhal harekete geçerek İran'a boykot uygularken, İran'a uygulanan ekonomik yaptırımların kapsamını genişletmek için büyük bir kampanya da başlatmıştır. İngiltere tarafından uygulanan bu politikalar sonucu, Musaddık'ın önderliğinde başlatılan millileştirme hareketi başarıya ulaşamamıştır.¹²⁶

Yukarıdaki bu olayın sonucunda, II. Dünya Savaşı sonrasında İran'da gücünü arttıran milliyetçi ve sol görüşlü parti ve grupların milli petrol politikası, çok uluslu

---

¹²⁵ Tayyar Arı, **Irak, İran, ABD ve Petrol**, Alfa Yayınları, İstanbul, 2007, s. 174

¹²⁶ a.g.e., ss. 175–178

petrol şirketleri ve şirketlerin arkalarındaki hükümet destekleri nedeniyle tam olarak uygulanamamıştır.

2.1.2.2. Cemal Abdül Nasır ile Yayılan Arap Milliyetçiliği ve Süveyş Krizi

II. Dünya Savaşı'ndan sonra Mısır'da, İngilizlere karşı protesto eylemleri, hükümet ve İngiltere'nin ortaklaşa çalışmalarına rağmen, hız kazanmıştır. Protesto eylemleri sonucu istikrarsız bir yapıyla baş etmeye çalışan Mısır, sık sık hükümet değişiklikleri yaşamıştır. 1954 yılında ise, Cumhurbaşkanı olarak Mısır'ın yönetimini ele geçiren Cemal Abdül Nasır ile ülkenin ve hatta bölgenin kaderinde değişiklikler olmuştur.¹²⁷

1954 yılında yönetimi ele geçiren Nasır, 1955 yılında Bandung Konferansı'yla Afrika'nın bölgesel ve uluslararası politikada önemli bir ağırlığı olabileceğini fark etmiştir. Asya ve Afrika çağının başladığını gösteren bir olgu olarak değerlendirilen Bandung'ta, iki kıtanın geçiş yolu üzerinde bulunan Mısır, Batı karşısında ülkesine destek sağlayabileceğini düşündüğü Üçüncü Dünya ülkeleriyle iş birliği yapmaya yönelmiştir. Bu dönemde dış politikada batıya karşı birlik oluşturmaya çalışan Nasır, iç politikada ise, yüksek nüfusu için ekilebilir topraklarını genişletmenin yanında; endüstrileşme hamlesinde elektrik üretimi için de büyük önem taşıyan, Asvan Barajı'nın yapımına önem vermiştir. Nil'in fazla sularını toplayacak olan Asvan Barajı projesinin finansmanı için gerekli olan 1,3 milyar doların yaklaşık 400 milyon dolarlık kısmının ABD, İngiltere ve Dünya Bankası tarafından finanse edilecek olmasına karşılık, Nasır'ın Üçüncü Dünya ülkeleriyle olan ilişkileri, söz konusu ülkeleri rahatsız etmiştir. 19 Temmuz'da İngiltere, 20 Temmuz'da da ABD Asvan Barajı projesinin mevcut şartlar altında finansmanının mümkün olmadığını kamuoyuna açıklamıştır. Bu gelişmenin ardından Nasır, Temmuz 1956'da Süveyş Kanalı Şirketi'nin bütün tesisleri ve malları ile millileştirildiğini ilan etmiştir. Millileştirme hareketinin hemen akabinde, Kanal'dan serbest geçişlerin devam

---

¹²⁷ Tayyar Arı, *Geçmişten Günümüze Ortadoğu; Siyaset Savaş ve Diplomasi*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2005, ss. 256–258

edeceği ve Mısır'ın bütün uluslararası taahhütlerine bağlı kalacağı açıklaması da yapılmıştır.¹²⁸

1956 yılında Süveyş'in millileştirilmesini fırsat bilen İsrail, bölgedeki karışıklıklardan faydalanarak Sina'ya girmiş ve millileştirme sonucu bölgedeki kozlarını kaybeden İngiltere ile Fransa'da bu işgali desteklemiştir. Ancak II. Dünya savaşı ile Ortadoğu'da hakimiyet kurmaya başlayan Sovyetler Birliği, vakit kaybetmeden bu duruma tepki göstermiştir. Sovyetler Birliği'nin yanında bölgede çıkarları olan ABD'de savaş konusunda İngiltere, Fransa ve İsrail'i kınamıştır. Uluslararası dengelerde uygulanan bu baskılar sonucu, işgalci devletler 1957'nin başlarında Süveyş'ten çekilerek, Kanal'ın uluslararası trafiğe açılmasını sağlamışlardır.¹²⁹

Nasır, 1956'da Süveyş Kanalı'nın millileştirilmesini gerçekleştirerek, batı petrol güzergahını istikrarsızlaştırmış ve imtiyazlı şirketler açısından oldukça önemli sonuçları olacak gelişmeler zincirini başlatmıştır. Bu bağlamda emperyal ilişki ağı içerisinde kurulan ekonomik, politik ve kültürel işbirliklerini yerinden sarsmıştır. Nasırizm ile Irak'ta ve Suriye'de Arap milliyetçiliği temelinde yükselen iktidarlar, batı ile işbirliği içindeki ülkeleri ve onların petrol düzenini hedef alan toplumsal hareketlere hem motivasyon hem de askeri ve ekonomik destek sağlamışlardır. Arap milliyetçiliği zamanla petrolü, bu ülkeler tarafından dış politikada kullanılan en önemli gündem maddesi haline getirmiştir.¹³⁰

2.2. OPEC'İN KURULUŞU VE OPEC POLİTİKALARI

2.2.1. OPEC'in Kuruluşu

1950'li yılların sonlarına doğru, petrol şirketlerinin tek taraflı olarak, petrol fiyatlarını düşürmesi, yayılan Arap milliyetçiliği kavramı ve millileştirme hareketleriyle petrolün politik bir araç olarak kullanılması, petrol üreten ülkelerin uluslararası karteğe karşı

---

¹²⁸ a.g.e., ss. 259–261

¹²⁹ Hamit Ersoy, Lale Ersoy, **Küreselleşen Dünya'da Bölgesel Oluşumlar ve Türkiye**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2002, s.151

¹³⁰ Veysel Ayhan, a.g.e., s. 234

ortak hareket etmesine yol açmıştır. Bu doğrultuda 14 Eylül 1960'da Bağdat'ta bir araya gelen; Suudi Arabistan, Kuveyt, Irak, İran ve Venezuela, petrol üreticisi ülkelerin ana teşkilatı olan OPEC'i kurmuşlardır.¹³¹

Bağdat Anlaşması'nı imzalayarak OPEC'İ kuran ülkelere göre, dünya enerji tüketiminde en önemli kaynak olan petrol, aynı zamanda üretici ülkelerin de en önemli gelir kaynağını oluşturmaktaydı. Bu üretici ülkeler, petrol gelirlerindeki devamlılığa doğrudan bağlı olan bütçe dengelerini istikrarlı bir şekilde hesaplayabilmek için petrol politikalarını koordine etmeye karar vermişlerdir. Dolayısıyla petrol ile ilgili her türlü konuda bireysel politikaların uyumlaştırılmasına yönelik olarak birbirleriyle sürekli bir danışma süreci içerisinde olacaklarının ve OPEC çatısı altında görüş alışverişinde bulunacaklarının altını çizmişlerdir.¹³²

1960'da Bağdat'ta bir araya gelen kurucu ülkeler, yapılan Konferans'ta alınan kararlar doğrultusunda Bağdat Anlaşması imzalamışlardır. Kurucu ülkeler tarafından imzalanan anlaşmanın temel hedeflerini dört başlıkta incelemek mümkündür. Bunlar;¹³³

- Üye ülkelerle petrol politikasında birleşmek ve işbirliği yapmak,
- Üye ülkelerin ayrı ayrı ve toplu olarak refahını yükseltmek ve bu doğrultuda ortak bir petrol politikası oluşturmak,
- Zarar verici fiyat dalgalanmalarını engelleyerek, fiyat sabitliğini garanti altında tutmak,

---

¹³¹ Nadir Eroğlu, **Petrol Fiyatlarındaki Artışın Enflasyona Etkisi**, (Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 1992, s.39

¹³² Veyssel Ayhan, **Petrol ve Güvenlik; Ortadoğu'daki Krizlerin Ekonomi Politikası**, (Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi), Bursa, 2005, ss.120–121

¹³³ Alberto Clo, **Oil Economics and Policy**, Kluwer Academic Publishers, Massachusetts, 2000, s. 47

- Tüketici ülkelere etkili, ekonomik ve düzenli petrol arzını sağlayıp, petrol endüstrisine dengeli bir hal getirerek, üretici ülkeler için sabit gelir güvencesini oluşturmaktır.

OPEC üyeleri, 1961 yılının Ocak ve Ekim aylarında İkinci ve Üçüncü Konferanslarını yaparak, örgüt yapısını ve çalışma esaslarını saptamışlardır. Yapılan toplantılara göre, her üye devletten bir temsilcinin katılmasıyla oluşan ve yılda en az iki kez toplanması öngörülen Konferans, örgütün genel politikasını saptama ve Yönetim Kurulu'nun raporları ile önerileri üzerinde karar alma yetkileriyle donatılmıştır. Konferansta alınan kararlar; üye ülkelerin oybirliği ile uygulamaya alınmaktadır. Her kurucu devletten bir üyenin katılmasıyla oluşan Yönetim Kurulu'nun başkanı, aynı zamanda örgütün Genel Sekreteri kabul edilmiştir. Genel Sekreterlik ise; Pazarlama, Üretim, Teknoloji, Maliyet Yönetimi, Halkla İlişkiler ve Yürütme bölümlerinden oluşmaktadır. Bunların yanında Sekreterliğe bağlı olarak, Eşgüdüm Komisyonu ve Ekonomik Komisyonlar da kurulmuştur. Örgüt personelinin ise, genel sekreterlik tarafından örgütün uluslararası niteliğini sağlamlaştıırıp, korumak amacıyla "uygun coğrafi dağılım" gözetilerek seçilmesi öngörülmüştür.¹³⁴

Birinci Konferans'ta alınan karara göre, ham petrol ihracatçısı olan bir ülke, üye ülkelerin oybirliği ile örgüt üyeliğine kabul edilecektir. Bu doğrultuda yıllar itibarı ile 1961'de Katar, 1962'de Endonezya ve Libya, 1967'de Birleşik Arap Emirliği, 1969'da Cezayir, 1971'de Nijerya, 1973'te Ekvator (Aralık 1992- Ekim 2007 arası üyeliği askıya alınmıştır.), 1975'te de Gabon OPEC üyeliğine kabul edilmiştir. Ancak Gabon'un üyeliği 1994'te sona ermiş ve son olarak da 2007'de Angola üyeliğe kabul edilmiş OPEC'in üye sayısı 13'e ulaşmıştır.¹³⁵

---

¹³⁴ Şükrü S. Gürel, a.g.e., s. 106

¹³⁵ <http://www.opec.org/aboutus/history/history.htm> (27.06.2008)

2.2.2. Kuruluş Sürecinde Geliştirilen OPEC Politikaları

2.2.2.1. Devlet Gelirleri ve Fiyatlar

OPEC kuruluşunu izleyen Konferanslarda, ilk olarak; petrol fiyatları ile Royalty'lerin¹³⁶ yükseltilmesi ve Pazarlama Ödeneğinin şirketlere ödenmemesi doğrultusunda çalışmıştır. Ancak örgüt üyeleri ve şirketler arasında yürütülen görüşmeler, gerek şirketler arasındaki gerekse hükümetler arasındaki çıkar farklılıkları dolayısıyla zor olmuştur. 1962'den 1964'e kadar süren pazarlıklarda Royalty sorunu OPEC ülkeleri ve şirketler arasında ele alınmıştır. Ancak uzun süren görüşmeler sonucunda bir şey elde edilemeyince, Kasım 1964'te OPEC üyelerinin bu konuyu şirketlerle ayrı ayrı konuşmaları kararlaştırılmıştır. OPEC üyeleri tarafından alınan karar sonucu Aralık 1964'te şirketlerle Royalty konusunda ayrı ayrı anlaşmalar yapılmıştır. Bu anlaşmalara göre, ihracatçı ülkeler varil başına 11 cent'lik artış istemelerine karşın, şirketler tarafından yapılan 5 cent'lik artışa razı olmuşlardır.¹³⁷

Royalty konusunda isteklerini bir ölçüde şirketlere kabul ettiren üye ülkelerin bir sonraki hedefi, Pazarlama Ödeneği adı altında şirketlere bırakılan payın kaldırılması olmuştur. Bu doğrultuda Nisan 1966'da Viyana'da toplanan OPEC Yönetim Kurulu, üye ülkelerin şirketlere verdiği Pazarlama Ödeneğinin tümüyle kaldırılmasını karara bağlamış ve 1968'e kadar sürdürülen görüşmeler sonucunda petrol şirketlerine Pazarlama Ödeneği'nin kademeli olarak kaldırılması kabul ettirilmiştir. Royalty ve Pazarlama Ödeneklerinin yanı sıra OPEC vergilendirme konusunda da çalışmalarda bulunmuştur. Vergilendirme konusunda OPEC, şirketlerden alınan vergilerin doğrudan doğruya hiçbir kesinti yapılmaksızın Afişe Fiyat üzerinden hesaplanmasını hedeflemiş ve 1968'de Royalty ile Pazarlama

---

¹³⁶ **Royalty:** Yabancı petrol şirketinin, petrolünü işlettiği ülkeye ödediği komisyondur.

¹³⁷ Şükrü S. Gürel, a.g.e., s. 108

Ödeneğinin, Afişe Fiyatlardan düşürülmeden vergi hesaplaması yapılmasını şirketlere kabul ettirmiştir.¹³⁸

2.2.2.2. Üretim ve Planlanması

Piyasadaki arz fazlasını ortadan kaldırmak ve petrol fiyatlarına istikrar kazandırmak için üretim düzeylerinin denetlenmesi ilk kez İkinci OPEC Konferansında ele alınmıştır. OPEC içerisinde üretim düzeyinin denetlenmesini isteyen ülke Venezuela olmuştur. Çünkü örgütte fiyatların düşmesinden en fazla zarar gören ülke Venezuela'dır ve Ortadoğu ülkelerinin tersine, Venezuela'nın üretimini arttıracak düzeyde petrol rezervleri bulunmamaktadır. 1961'de yapılan İkinci Konferanstan sonra uzun bir süre üretim planlaması üzerinde konuşulmamıştır. Ancak Venezuela'nın baskıları sonucu, 1964'te yapılan Yedinci OPEC Konferansında üye ülkelerin hükümetlerine bir üretim programının sunulması kararlaştırılmıştır. Hazırlanan bu programda, üye ülkeler için belirli artış yüzdeleri saptanarak üretim düzeyinin pazar alış kapasitesine uydurulması amaçlanmıştır. Programın yürürlükte olduğu 1966 yılında, Libya ve Suudi Arabistan'daki petrol üretimi, uluslararası şirketlerin politikaları sonucu; öngörülen orandan daha yüksek düzeylere çıkarırken, İran gibi bazı ülkelerde öngörülen oranlarda petrol üretimi sağlanamamıştır. Bu nedenle, OPEC'in petrol üretim düzeyini belirleme çabaları sonuçsuz kalmıştır.¹³⁹

1960'ların ortalarında üretim düzeyini denetleme çabaları başarılı olamayınca Konferans, programın uygulanabilmesi için öncelikle elverişli koşulların oluşturulması gerektiği inancıyla tüm üye ülkelerde petrol arz kaynaklarının korunmasını amaçlayan çeşitli kararlar almıştır. Bu doğrultuda, 1968'de Bağdat'ta toplanan OPEC'in 17. Konferans'ında üye ülkeler; petrol arz kaynaklarının korunması amacıyla üretim koşulları ve yöntemlerinin, yakından ve ciddi biçimde denetlenmesini kararlaştırmışlardır. Tüm bu düzenlemelere rağmen OPEC'in

---

¹³⁸ a.g.e., ss. 109

¹³⁹ Siamak Dolatyar Bastani, a.g.e., ss. 109–112

uluslararası petrol piyasalarında ve imtiyazlı şirketlerle olan ilişkilerinde, üye ülkelerin ayrı ayrı ve toptan etkinlik kazanması veya üretim düzeyini denetleme gücünü tamamen elde etmesi, örgüt için elverişli koşulların oluştuğu 1970'lerin başındaki döneme rastlamaktadır.¹⁴⁰

2.2.2.3. OPEC ve Petrol Şirketleri Arası Katılım Anlaşmaları

OPEC'in Haziran 1968'de benimsediği ilkelerden biri de üye ülkelerin değişen koşulları dikkate alarak, petrol şirketleriyle katılım anlaşmaları yapmasıdır. Bu doğrultuda; OPEC, 18. Konferansında Genel Sekreterlikten Katılım Anlaşmaları konusunda teknik bir komite oluşturulmasını istemiştir. Genel Sekreterlik tarafından oluşturulan komite, çalışmalarını sonucu hazırladığı raporu bir sonraki konferansta sunarak; üye ülkelerin katılım paylarının % 20 ile başlayarak % 51'e kadar çıkarılabileceği sonucuna varmıştır. Bunun sonucunda 1971'den itibaren OPEC üyesi ülkeler, petrol şirketleriyle yürüttüğü görüşmeler sonucunda % 25 katılım payı elde etmişlerdir. Şirketlerin genel Katılım Anlaşmalarına razı olmaları üzerine, 1972'de BAE ve Suudi Arabistan, 1973'te ise Kuveyt ve Katar şirketler ile genel Katılım Anlaşmaları imzalamışlardır.¹⁴¹

Yapılan araştırmalarda şirketlerin %25'ine sahip olmayla başlayacak olan süreç, şirketlerin % 51'ine sahip oluncaya kadar devam edecekti. Ancak, Ekim 1973'te Arap-İsrail savaşının başlaması, üye ülkeler ile şirketler arasındaki ilişkiyi olumsuz yönde etkilemiştir. Savaş sonucu Libya Hükümeti ENI petrol şirketi üzerinde baskı yaparak, şirket yöneticilerini % 50 katılım payına razı etmiştir. ENI şirketi ile beraber, Occidental ve Oasis şirketleriyle de %51 oranında katılım anlaşmaları imzalanmıştır. Katılım anlaşmasına yanaşmayan Bunker Hunt petrol şirketi ise, Haziran 1973'te tamamen millileştirilmiştir. Ekim 1973 Savaşı, Kuveyt ve Suudi Arabistan hükümeti ile şirketler arasında da olumsuz bir hava yaratmış ve bunun

---

¹⁴⁰ a.g.e., s. 113

¹⁴¹ Tayyar Arı, **Irak, İran, ABD ve Petrol**, a.g.e., ss.187-188

sonucu hükümetler 1974 sonuna gelindiğinde şirketlerin % 100'üne sahip olmuşlardır.¹⁴²

3. OPEC SONRASI EĞİLİMLER; PETROL KRİZLERİ VE OPEC'İN TEKELLEŞME EĞİLİMLERİ

3.1. 1973 Petrol Krizi ve Sonuçları

6 Ekim 1973'te patlak veren Arap – İsrail Savaşı'ndan iki gün sonra yapılan OPEC'in Viyana Konferansında, petrol fiyatlarının arttırılması gündeme getirilmiş ve örgüt içinde önemli ağırlığa sahip olan OAPEC¹⁴³'in (Petrol İhraç Eden Arap Ülkeleri Örgütü) önerisiyle petrolün siyasal bir silah olarak kullanılması üzerinde durulmuştur. 1973 Arap - İsrail Savaşı'nın Arap ülkeleri aleyhine dönmesi ve ABD'nin tavrını açıkça belli edip İsrail'e silah sevkiyatına başlaması üzerine, Arap ülkeleri 16 Ekim 1973'de Kuveyt'te tekrar bir araya gelmiş, petrol fiyatlarını % 70 arttırıp, fiyatların 3 \$'dan 5 \$'a çıkarılmasına karar vermişlerdir. Arap ülkelerinin petrol fiyatlarını arttırma kararını diğer ülkelerde takip ederek; Libya petrol fiyatlarını 4,6 \$'dan 8,9 \$'a, Cezayir 3,6 \$'dan 5 \$'a çıkarırken; Venezuela, Bolivya, Ekvator, Nijerya ve Endonezya gibi petrol üreten ülkelerde fiyat artırımına gitmişlerdir. Daha sonra körfez ülkeleri Ocak 1974'de fiyatları bir kez daha arttırarak yaklaşık 11,65 \$'a çıkarmışlardır.¹⁴⁴

Petrol üreten ülkelerin, petrolü siyasi bir silah olarak kullanıp, Avrupa ve ABD üzerinde baskı yapabilmesi için iki yol vardır. Bu iki yoldan birincisi, petrol üretimini ve dolayısıyla ihracatını kısmak; ikincisi ise, petrol fiyatlarını yükseltmektir.¹⁴⁵ 1967 Arap-İsrail Savaşı ile başlayan süreçte Arap ülkeleri ilk önce fiyat artırımını yoluna gitmişlerdir. Daha sonra 17 Ekim'de Kuveyt'te bir araya gelen OAPEC'e üye ülkelerin petrol bakanları, Eylül ayından sonra % 5'den az olmamak kaydıyla petrol

¹⁴² a.g.e., ss. 188–189

¹⁴³ Arap ülkelerini ilgilendiren konularda ortak bir politikanın belirlenmesinde yaşanan güçlükleri aşmak amacıyla Arap ülkeleri tarafından 1968'de kurulan örgüt.

¹⁴⁴ Tayyar Arı, **Irak, İran, ABD ve Petrol**, a.g.e., s.191

¹⁴⁵ Fahir Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914–1980)**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1989, s. 726

üretimini kısma kararı almışlardır. Alınan kararın amacı; uluslararası toplumun, İsrail'i 1967'de işgal ettiği Arap topraklarından çekilmeye zorlamasını sağlamak olmuştur. Bu kararın ardından, Suudi Arabistan, Katar ve Cezayir petrol üretimlerini %10 oranında kesme kararı almışlardır. % 10'luk kesintiyi de yeterli bulmayan Irak ve Libya dışındaki ülkelerin katıldığı 26–28 Kasım'daki Cezayir Arap zirvesinde % 25 oranında ek bir kesintiye daha gidilmesine karar vermişlerdir. Cezayir'deki bu zirvede İsrail'i destekleyen bütün ülkelere petrol ambargosu uygulanması da kararlaştırılmıştır.¹⁴⁶

1973'ün sonu 1974'ün başından itibaren ABD'nin petrol üreten ülkelere uyguladığı baskı sonucu, petrol ambargosundan yavaş yavaş vazgeçilmeye başlanmıştır. ABD'nin baskısının yanında dünya petrol fiyatlarındaki ani artıştan dolayı tüketicinin düşmesi ile ambargo dolayısıyla pazar kaybına uğrayan ülkelerin bu durumdan olumsuz etkilenmeleri de petrol üreten ülkelerin uyguladıkları ambargoyu kaldırma kararında etkili olmuştur. Dolayısıyla söz konusu durum, Arap ülkelerinin önce Aralık 1973'deki toplantıda üretimi kısma politikasına son verme kararını; sonrasında da Mart 1974'de uygulanan ambargoyu tamamen kaldırma kararını, almaya yöneltmiştir.¹⁴⁷

3.1.1. Krizin Ekonomik Sonuçları

1973 yılında, petrolün fiyat ve miktarındaki söz konusu dalgalanmalar uluslararası finans ve ekonomi çevrelerine olduğu kadar, gelişmiş ve gelişmekte olan tüm ülkelerin ekonomileri üzerine de kalıcı etkiler bırakmıştır. Spesifik olarak, 1973 petrol ambargosunun sonuçlarına bakacak olursak ABD, Avrupalı müttefiklerine göre bu durumdan daha az etkilenmiştir. 1970'li yıllarda çok uluslu şirketlerin önemli bir kısmı ABD kökenli idi. Bu şirketlerin, 1966 yılı itibarı ile yıllık satışları 97,8 milyar dolar iken, 1973 yılına gelindiğinde şirketler 291,4 milyar dolarlık satış gerçekleştirmişlerdir. 1974 yılında ise uluslararası petrol fiyatlarının artması sonucu

---

¹⁴⁶ Tayyar Arı, **Geçmişten Günümüze Ortadoğu; Siyaset Savaş ve Diplomasi**, a.g.e., ss. 389–390

¹⁴⁷ a.g.e., s.391

mal fiyatlarının da yükselmesiyle bu oran 437,7 milyar dolara çıkmıştır. ABD menşeli çok uluslu şirketlerin satışlarında görülen bu artışlar ilerleyen yıllarda da devam etmiştir. Satış hacmindeki gelişme ile satışların ortalama büyüme hızı 1966–73 aralığında % 15,6 olurken, petrol şokunun fiyatları arttırdığı 1973–74 döneminde söz konusu ortalama yıllık büyüme hızı % 50,2'ye yükselmiştir.¹⁴⁸ ABD menşeli çok uluslu şirketlerin, satışlarından elde ettikleri karların yanında devlete ödenen vergi artışlarından dolayı da ABD, rakipleri olan Avrupa ülkeleri ve Japonya karşısında daha avantajlı konuma gelmiştir.

ABD menşeli petrol şirketlerine karşı rekabet güçlerini ve bu konudaki avantajlarını kaybeden Batı Avrupa ülkeleri ve Japonya'da 1973 Petrol Krizinden kısa bir müddet etkilenmiştir. 1973'de yaşanan petrol krizi, bu ülkelerde etkisini 1974–75 aralığında göstermiş ve artan petrol fiyatlarıyla ülkelerin GSMH'lerinde düşüşler yaşanmıştır. Ancak ABD gibi, Avrupa ülkeleri ve Japonya'da bu durumun üstesinden gelmeyi başarmıştır. Şöyle ki, ekonomik açıdan gelişmiş ülke olarak değerlendirilen bu ülkeler, kısa zamanda petrol fiyatlarındaki değişime bağlı olarak artan maliyetlerini başarılı bir şekilde ihraç mallarının fiyatlarına yansıtabilmişlerdir. Bu durumda petrol fiyatlarındaki artış sonucu en fazla etkilenen ülkeler, petrol üretemeyen ve gelişmiş ülkelerin ürettiği malları tüketmek zorunda kalan üçüncü dünya ülkeleri olmuştur. 1973 Petrol Krizi sonrasında Az Gelişmiş Ülkeler yaklaşık 25 milyar dolar ticaret açığı vermiştir.¹⁴⁹

1973 Petrol Kriziyle birlikte üretim ve fiyat kontrolünün OPEC üyesi ülkelere geçmesi ve petrol fiyatlarının hızla yükselmesi, söz konusu ülkelerin yüksek ekonomik gelirler elde etmesine neden olmuştur. Bu ülkelerin petrol gelirleri 1972 yılında 23 milyar dolar iken, 1977 yılında 140 milyar dolara çıkmıştır. Petrol gelirleri elde eden bütün ülkelerde olduğu gibi, Ortadoğu'nun petrol ihracatçısı ülkelerinde de, kolay kazanılan petrol gelirleri bağımlılık yaratmış ve getirisi yüksek olan petrol

---

¹⁴⁸ A. Osman Balkanlı, **Küresel Ekonominin Belirleyici Faktörleri Üzerine**, Uludağ Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi, Yıl 2002, Cilt XXI, Sayı 1, Bursa, 2002, s.17

¹⁴⁹ Mehmet Kocaoğlu, **Petro-Strateji**, Harp Akademileri Basım Evi, İstanbul, 1996, s.60

sektörü, getirisi düşük olan diğer sektörlerin ve gelir kaynaklarının gelişimini engellemiştir. Çünkü petrol gelirlerinin elde edilmesiyle yatırımlara ve diğer gelir kaynaklarına tanınan siyasal öncelik azalmıştır.¹⁵⁰

3.1.2. Krizin Stratejik Sonuçları

1973'de petrol piyasalarında yaşanan gelişmeler, uluslararası ilişkiler literatürüne petrol silahı ve petrol savaşı gibi yeni kavramları katmıştır. Arap ülkeleri tarafından petrolün uluslararası dış politika aracı ve siyasal bir silah olarak kullanılması, dikkatleri bu enerji kaynağının bol olduğu Ortadoğu'ya ve bölgede yaşanan gelişmelere çekmiştir.¹⁵¹

1973 yılında global anlamda ortaya çıkan petrolün, uluslararası ekonomi-politik güçler açısından taşıdığı hayati önem bu doğal kaynağa yönelik stratejik bir planlamanın geliştirilmesini zorunlu kılmıştır. Çünkü petrol uluslararası politikanın son dönemdeki iki önemli çatışma alanı olan jeopolitik ve ekonomi- politığın kesişim alanında son derece belirleyici bir rol oynamaya başlamıştır. Dünya coğrafyasında daha önceleri çorak ve önemsiz alanlar olarak görülen Ortadoğu, petrolün bulunmasından sonra, klasik jeopolitik yaklaşımları dönüştüren merkezi bir jeostratejik önem kazanmıştır. Bunun sonucu II. Dünya Savaşından sonra bölgede ortaya çıkan ulus- devletler, petrolle ilişkili bir şekilde yapılanmış ve bölgede uluslararası konum ile içyapısal dönüşüm arasında bağımlılık ilişkisi oluşturulmuştur. 1973'de uygulanan petrol ambargosu ile petrol üreten ülkelere oluşan OPEC'in uluslararası bir güç kazanması sağlanmıştır. Bu durumda Batı ülkeleri ise, ekonomi-politik yapılarının doğal kaynaklara bağımlı ve kırılabilir özelliğini fark edip, Ortadoğu politikalarında daha da yönlendirici ve belirleyici bir tavır benimsemeye başlamışlardır.¹⁵²

¹⁵⁰ Sabit Atman, **Küresel Petrol Stratejilerinin Jeopolitik Açısından Dünya ve Türkiye Üzerindeki Etkileri**, (Genelkurmay Başkanlığı Harp Akademileri Komutanlığı Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2006, s.84

¹⁵¹ Tayyar Arı, **Irak, İran, ABD ve Petrol**, a.g.e., s. 195

¹⁵² Ahmet Davutoğlu, **Stratejik Derinlik; Türkiye'nin Uluslararası Konumu**, Küre Yayınları, İstanbul, 2001, ss. 333-334

3.2. 1973 Sonrası Petrol Krizlerinin Kronolojisi

Tablo 4. 1973 Sonrası Petrol Krizlerinin Kronolojisi

Yıllar	Olay	Tetikleyici Etmen	Gerilimi Arttıran Nedenler	Etkiler
1973	Petrol Fiyatlarının Dörde Katlanması	1973 Arap-İsrail Savaşı	Petrol Talebinde Kuvvetli Artış	Uzun Süreli Yüksek Petrol Fiyatları
1979	Petrol Fiyatlarının İkiye Katlanması	İran Devrimi	Petrol Talebindeki Artışın Sürmesi	Daha Yüksek Petrol Fiyatları
1980	Bir Başka Fiyat Artışı	İrak'ın İran'a Saldırısı	Petrol Arz Güvenliğine İlişkin Endişeler	Birkaç Yıldan Fazla Süren Tarihsel Anlamda Yüksek Fiyatlar
1986	Petrol Fiyatlarının Yarı Yarıya Azalması	Suudi Arabistan ve Kuveyt'in Petrol Politikalarındaki Değişim	Yeni Rezervlerin keşfi ile (Kuzey Denizi) Petrol Arzının Artması	Birkaç Yıl Boyunca Düşük Petrol Fiyatları
1990	Petrol Fiyatlarının Yükselmesi	İrak'ın Kuveyt'e Saldırısı	Gelecekteki Petrol Arzına İlişkin Kaygılar	Derhal Yükselen Fiyatlar
1991	Petrol Fiyatlarının Düşmesi	İrak'a karşı ABD'nin Körfez Savaşı	Suudi Arabistan ve diğer OPEC Ülkelerinin Üretim Artışı	Uzun Süren Düşük Petrol Fiyatları
1998	Petrol Fiyatlarında %40 Oranında Azalma	İrak'ın Önemli Bir İhracatçı Olarak Pazara Yeniden Girmesi	Doğu Asya Ekonomik Krizi ve Petrol Talebinin Düşmesi	Daha Düşük Fiyatlar
1999	Petrol Fiyatlarının İkiye Katlanması	İran ve Suudi Arabistan Arasında Uzlaşma	Güçlü Petrol Talebi	Daha Yüksek Petrol Fiyatları
2001	Petrol Fiyatlarının Yükselmesi	11 Eylül ABD'ye Yapılan Saldırı	Küresel Kaos	Yükselen Petrol Fiyatları
2003	Bir Başka Fiyat Artışı	ABD-İrak Savaşı	Çin ve Hindistan'ın Artan Petrol Talebi	Daha Yüksek Fiyatlar

Kaynak: Oystein Noreng, **Ham Güç Petrol Politikaları ve Pazarı**, Elips Kitap, Ankara, 2004, s. 43'den derlenmiştir.

Yukarıdaki Tablo 4'ün genel yorumu yapıldığında, 1979'da yaşanan İran Devrimi ve bu devrim ortamından faydalanarak 1980'de Irak'ın İran'a saldırması, petrol fiyatlarının artmasına neden olmuştur. Petrol fiyatlarının artması sonucu oluşan kriz ortamında reel faiz oranları yükselmiş ve ciddi ekonomik resesyon dönemi başlamıştır. 1980'lerin başında petrol fiyatlarında görülen bu aşırı artış dünya enerji piyasalarında, enerjinin korunması ve enerji yoğunluklu sanayilerde kısıtlamalara gidilmesi ya da yeni enerji kaynakları olan Kuzey Denizi ve Meksika'ya doğru yatırımların kaydırılması sonucunu doğurmuştur.

1986'da keşfedilen yeni petrol rezervlerinin piyasadaki arz-talep dengesine etkisi ve Suudi Arabistan ile Kuveyt'in üretimlerini arttırarak sürümden kazanma düşüncesi, petrol piyasalarında ters yönlü fiyat krizine neden olmuştur. 1990'da ise Irak'ın Kuveyt'i işgal ederek petrol rezervlerini ele geçirme ve Ortadoğu'da egemen güç olma düşüncesi petrol fiyatlarını tekrar yükseltmiştir. Bu durumda Ortadoğu'daki hakimiyetini korumak isteyen ABD, 1991'de Irak'a karşı Körfez Savaşını başlatmıştır. Savaş sırasında Suudi Arabistan ve diğer OPEC üyeleri üretimlerini arttırarak petrol fiyatlarını düşürmüşlerdir. 1990'ların başında yaşanan bu düşüş, 1998'de Doğu Asya ekonomik krizi nedeniyle petrole olan talebin düşmesiyle ve Irak'ında önemli bir ihracatçı olarak tekrar pazara girmesiyle hız kazanmıştır. Petrol fiyatlarında yaşanan aşırı düşüşler karşısında petrol gelirleri de hızla düşen bazı üretici devletler, üretim kotaları uygulayarak petrol fiyatlarını iki kat kadar arttırmışlardır.

Petrol Krizlerinde son olarak 11 Eylül 2001'de ABD'ye yapılan terör saldırılarıyla Ortadoğu ve enerji güvenliğinin ön plana çıkması, uluslararası değerler sisteminin değişmesi açısından dönüm noktası olmuştur. 11 Eylül sonrası ABD'nin 2001'de Afganistan'a ve 2003'de de Irak'a savaş açması günümüze kadar süre gelen fiyat tırmanışlarına neden olmuştur.¹⁵³

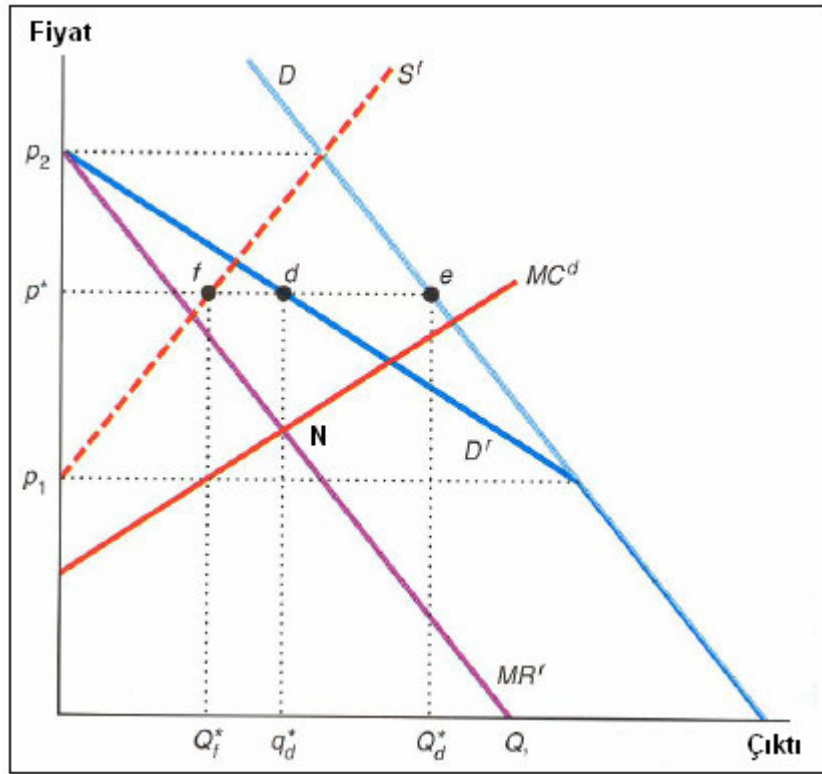
---

¹⁵³ Tamer Çerçi, a.g.e., s.24

3.3. OPEC'in Tekelleşme Eğilimleri

3.3.1. OPEC'in Teorik Yapısı

Ekonomik açıdan OPEC kendisini kartel olarak kabul etmemektedir. Ancak teorik olarak incelediğimizde OPEC'in tam olarak anlaşılmalı olmasa da iş birlikçi bir oligopol yapısı olduğu söylenebilir.¹⁵⁴

Şekil 6. Egemen Firma Dengesi

Kaynak: Ronald Soligo&Amy Myers Jaffe, **Market Structure in the New Gas Economy Is Cartelization Possible?**,

www.rice.edu/energy/publications/docs/GAS_IsCartelizationPossible_12_2004.pdf (25.04.2008)

OPEC'in üretim yapısını şekil yoluyla inceleyecek olursak, yukarıdaki Şekil 6'da egemen firmanın denge yapısı görülmektedir. Şekil'de dünya petrol talebi D ile, OPEC dışı üreticilerin arzı S^f ile, OPEC'in her fiyattan satabileceği petrol miktarı ise

¹⁵⁴ Kamil Uslu, İlyas Sözen, Alkan Çelik, **Enerji Kaynaklarından Petrol ve Doğalgazdaki Tekel Oluşumları**, Beykent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi, Yıl 2007, Sayı 1, İstanbul, 2007, s. 100

D' ile gösterilmektedir. OPEC piyasada monopol yapıda olduğundan, marjinal gelirin (MR^F) marjinal faydaya (MC^d) eşit olduğu N noktasında; Q_d çıktı ve p^* fiyat düzeyinde Maksimum kar elde etmektedir. OPEC dışı ülkeler ise Q_f^* üretim düzeyinde aynı fiyattan satış yapmaktadırlar. Piyasada toplam çıktı ise Q_d^* düzeyinde gerçekleşmektedir. Sonuç olarak yukarıdaki Şekil 6'dan da anlaşılacağı üzere, OPEC'in belirlediği kota ve fiyat miktarı ile piyasayı etkileyebilme gücüne sahip olduğu ve bu doğrultuda anlaşmalı oligopol özelliğini taşıdığını söyleyebiliriz.

3.3.2. OPEC'in Petrol Üretiminde Kota Uygulaması

OPEC petrol fiyatları ve üretim miktarını belirlemesinden dolayı tekel olarak nitelendirilebilse de alınan kararlara uyulmaması durumunda bir yaptırımın olmaması OPEC'e kartel ile oligopol arasında bir yapı özelliği katmaktadır. OPEC üye ülkelere uygulattığı üretim kotalarıyla, piyasa da istenilen güç ve geliri hedeflemektedir. Kota uygulamasında ülkelerin rezervleri ve altyapıları dikkate alınarak, belirli bir oran belirlenmektedir. Ancak belirlenen kotaların aşılması ya da kota miktarına ulaşılamaması durumunda herhangi bir yaptırımda bulunulmamaktadır. OPEC'te en yüksek üretim kotası, dünya petrol rezervlerinin en fazlasına sahip olan Suudi Arabistan'a aittir. Suudi Arabistan'dan sonra en yüksek kota miktarı İran'a aittir. Ancak, petrol üretim teknolojisinin yetersizliğinden ve politik nedenlerden dolayı İran, kendisine verilen kota hakkını dolduramamaktadır.¹⁵⁵

---

¹⁵⁵ a.g.e., s.101

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SUUDİ ARABİSTAN, B.A.E., KUVEYT VE KATAR'IN ELDE ETTİKLERİ PETROL GELİRLERİ VE HARCANMA SEYRİ

1. SUUDİ ARABİSTAN'IN PETROL GELİRLERİ VE HARCANMA SEYRİ

1.1. Genel Bilgiler

Suudi Arabistan ile ilgili genel bilgiler aşağıda sunulmuştur. Bunlar;¹⁵⁶

Resmi Adı: Suudi Arabistan Krallığı

Devlet Başkanı: ABDALLAH bin Abd al-Aziz Al Saud

Yönetim Şekli: Mutlak Monarşi

Coğrafi Konumu: Ortadoğu ülkesi olup, doğuda Kızıl Deniz ve Katar'a, batıda Basra Körfezine sınırları vardır. Ülkenin, güneyinde Yemen, güneydoğusunda Umman ve BAE, kuzeyinde ise; Ürdün, Irak ve Kuveyt bulunmaktadır.

Yüzölçümü: 2.149.690 Km²

İklimi: Kuru ve sıcak bir hava olarak Çöl İklimi

Nüfusu: 28.161.417 kişi (2008)

Nüfus Artış Oranı: % 1,94 (2008)

Başkent: Riyad

Dil: Arapça

Din: Sünni Müslüman

Para Birimi: Suudi Arabistan Riyali (SAR) / 1 ABD \$ = 3.745 SAR (2007)

---

¹⁵⁶ CIA, **Saudi Arabia Factbook**,
<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/sa.html#top> (05.07.2008)

1.2. Genel Ekonomik Yapı

Suudi Arabistan ekonomisi, ülkede petrol bulunmadan önce; tarım, ticaret ile hac dönemlerinde, hac turizminden elde edilen gelirlere bağlı olmuştur. 1938 yılında ülkede petrolün bulunmasıyla, Suudi Arabistan ekonomisinin karakteri değişmiş ve petrol, Suudi Arabistan ekonomisinin merkezi haline gelmiştir.¹⁵⁷

Suudi Arabistan elde ettiği gelirlerle beraber kalkınmasını gerçekleştirmek için planlı kalkınmaya önem vermiştir. Planlı kalkınma Suudi Arabistan'da 1970'de beşer yıllık planlarla başlamış ve günümüze kadar da devam etmektedir.

1.2.1. Suudi Arabistan'da Kalkınma Planları Dönemi

Suudi Arabistan'da bugüne kadar beşer yıllık yedi adet kalkınma planları uygulanmıştır. Bunlar;¹⁵⁸

- **I. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1970–1975):** Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde, ekonomik ve sosyal amaçların dışında, öncelikli hedef petrol dışı ekonominin güçlendirilmesi olarak belirlenmiştir. 1970–1975 yılları arasında petrol sektöründe yıllık ortalama % 14,8 oranında büyüme gerçekleşmiştir. Buna karşılık, petrol dışı sektörde ise % 11,7 oranında büyüme gerçekleşmiştir.
- **II. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1975–1980):** Birinci Kalkınma döneminde petrol dışı sektörde istediği büyümeyi gerçekleştiremeyen Suudi Arabistan, İkinci Beş Yıllık Kalkınma planında petrol dışı sektörde %15,1 oranında büyüme sağlamıştır. Petrol sektöründe ise % 4,8 oranında büyüme gerçekleşmiştir. 1970–75 dönemini kapsayan I.Beş Yıllık

---

¹⁵⁷ DEİK, **Suudi Arabistan Ülke Bülteni**, 2008
http://www.deik.org.tr/Lists/Bulten/Attachments/126/Suudi%20Arabistan%20Ülke%20Bulteni%20Nisan%202008_TR.pdf (05.07.2008)

¹⁵⁸ DEİK, **Suudi Arabistan Ülke Bülteni**, 2005,
<http://www.adana-to.org.tr/TR/UlkeRaporlari/Raporlar/AE.pdf> (28.06.2007)

Kalkınma Planında, petrol sektörü %14.8 oranında büyümesine karşılık, 1975–80 dönemini kapsayan II. Beş Yıllık Kalkınma Planında ise, petrol sektöründeki gelişme % 10 oranında gerilemiştir. Ancak Petrol fiyatlarının 1973 yılından itibaren artması üzerine 1974–1981 yılları arasında Suudi Arabistan ekonomisi önemli petrol gelirleri elde etmiştir. Bu dönemde elde edilen petrol gelirleriyle ülkenin büyük altyapı projelerinin önemli bir kısmı tamamlanmıştır.

- **III. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1980–1985):** I. Ve II. Beş Yıllık Kalkınma Planlarında Suudi Arabistan, petrol gelirleri ve petrol dışı gelirleriyle harcamalarını dengede tutarken III. Beş Yıllık Kalkınma Planında, plan hedefi olarak ilk defa; tarım, madencilik ve sanayi sektöründe üretimi ve istihdamı artırmak için çalışmalar yapmıştır. Bu dönemde, genel ekonomide % 3,3, petrol dışı sektörde % 6,2 ve petrol sektöründe ise % 1,3 oranlarında büyüme kaydedilmiştir.
- **IV. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985–1990):** IV. Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde; Körfez Ülkeleri ile işbirliği artırılarak, bu ülkelerle ekonomik ve sosyal entegrasyonlara gidilmesi hedeflenmiştir. 1988 yılından itibaren Suudi Arabistan ekonomisinde finansman sıkıntısı görülmeye başlanmıştır. Bu doğrultuda 1988 bütçe açıklarının kapatılabilmesi için, 30 milyar Riyallik bono ihracı yapılarak iç borçlanmaya gidilmiştir. 1989 yılında ise 25 milyar Riyallik kamu açığı kamu bankalarının desteği ile kapatılmıştır. Suudi Arabistan ekonomisinde görülen bütçe açıklarına rağmen, IV. Beş Yıllık Kalkınma Planında yıllık ortalama büyüme oranı % 0,4 olmuştur. Bu dönemde petrol sektörü % 5,6, petrol dışı sektör ise % 2,9 oranında büyümüştür.

- **V. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990–1995):** Bu dönemde; özel sektörün sanayideki rolünün artırılması, ihracatın artırılması, bütçe açıklarının kapatılması ve ekonomik istikrarın sağlanması hedeflenmiştir. Bu politikaların gerçekleştirilebilmesi için ise kamu harcamalarında yönetim etkinliğinin artırılmasının gerekliliği vurgulanmıştır.
- **VI. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1995–2000):** VI. Beş Yıllık Kalkınma Planında, özel sektör yatırımları % 5, kamu yatırımları ise %19 oranında artırılmış ve ülke ekonomisi de yılda ortalama % 3,8 oranında büyümüştür.
- **VII. Beş Yıllık Kalkınma Planı (2000–2005):** Bu planda öncelikli amaç; Suudi Arabistan'daki iş sahalarını genişletmek ve yerli işgücünün toplam işgücü içindeki payının artırılmasını sağlamak olmuştur.

Tablo 5. Yıllar İtibariyle Suudi Arabistan'ın Ekonomik Göstergeleri

	2002	2003	2004	2005	2006	2007 ^b
Piyasa Fiy. ile GSYİH (Milyon \$)	188,552	214,573	250,339	315,584	349,140	374,726
Reel GSYİH Artış Oranı (%)	0.1	7.7	5.3	6.1	4.3	4.7
Tüketici Fiyatı ile Enflasyon(%)	0.2	0.6	0.3	0.4	2.2	4.0
Nüfus	22.7	22.0	22.5	23.1	23.7	24.3
İhracat FOB (Milyon \$)	72,464	93,244	125,998	174,635	211,273 ^b	213,138
İthalat FOB (Milyon \$)	-29,624	-33,868	-41,050	-51,327	-64,159 ^b	-82,765
Cari Hesap Dengesi (Milyon \$)	11,872	28,049	51,927	87,131	107,499 ^b	86,931
Altın Hariç ReZR. (Milyon \$)	20,610	22,620	27,291	26,530	27,523	33,753
Toplam Dış Borç (Milyon \$)	29,498	31,252 ^b	34,902 ^b	41,561 ^b	46,597 ^b	52,888 ^b
Kur Oranı (Ort.; SR-ABD \$)	3.75	3.75	3.75	3.75	3.75	3.75

b: E.I.U. Tahmini verileri

Kaynak: Economic Intelligence Unit, **Saudi Arabia Country By Country**, Main report: January 2007 ve January 2008'den derlenmiştir.

Yukarıdaki Tablo 5’de Suudi Arabistan’ın, 2002–2007 yılları itibarı ile ekonomik göstergelerinin oranları verilmiştir. 2002 yılında Suudi Arabistan’ın piyasa fiyatlarıyla GSYİH’sı 188,552 milyon \$ iken; artan petrol fiyatlarına bağlı olarak, 2003, 2004, 2005 yıllarında Suudi Arabistan’ın GSYİH’sında nispi bir artış görülmüş ve 2006 yılında bu oran 349,140 milyon \$ seviyesine ulaşmıştır. 2007 yılında ise, Suudi Arabistan GSYİH’nın % 4.7 artış oranıyla 374,726 milyon \$’a ulaşması beklenmektedir. Suudi Arabistan’da 2002–2005 yılları arasında; yıllar itibarı ile 0.2, 0.6, 0.3 ve 0.4 oranlarında enflasyon gerçekleşmiştir. Ancak, uluslararası piyasalarda Dolar karşısında değer kazanan Euro bazında ithal edilen ürün fiyatlarından dolayı oluşan baskı ile Suudi Arabistan’da enflasyon yükselerek 2006 yılında 2.2 oranında gerçekleşmiştir. Suudi Arabistan ekonomisi dış ticarete fazla veren bir ekonomidir. EIU’in verilerine göre; 2006 yılında Suudi Arabistan’da 211,273 milyon \$ ihracata karşılık, 64,159 milyon \$’lık ithalat yapılacağı tahmin edilmektedir. 2006’dan önceki yıllarda da ülke ekonomisi, nispi oranlarda artan dış ticaret fazlaları vermiştir.

Suudi Arabistan’ın ihracatının merkezinde petrol ve petrol ürünleri bulunmaktadır. Suudi Arabistan ihracatının ülkelere göre dağılımına bakacak olursak; Suudi Arabistan toplam ihracatın % 17.0’ını ABD’ye, % 16.8’ini Japonya’ya, % 8.7’sini Güney Kore’ye ve %7.2’sini ise Çin’e gerçekleştirmektedir. Suudi Arabistan’ın en fazla ithal ettiği ürünler ise, makine ve ulaşım araç gereçlerinin yanında; yiyecek, içecek ve tütün ürünleridir. Suudi Arabistan ithalatının % 13.2’sini ABD’den, % 9.8’ini Japonya’dan, % 8.1’ini Almanya’dan ve %7.4’ünü de İngiltere’den karşılamaktadır.¹⁵⁹

---

¹⁵⁹ Economic Intelligence Unit, **Saudi Arabia Country Report**, London, May 2007, p.5

1.3. Petrol Rezervleri ve Petrol üretimi

Suudi Arabistan sahip olduğu 264.2 milyar varillik petrol rezervleriyle, dünyadaki toplam petrol rezervlerinin %22'sini elinde bulundurmaktadır. Suudi Arabistan aynı zamanda Kuveyt ile sınırında yer alan "Tarafsız Bölge"de 5 milyar varil kapasiteli rezervleri de paylaşmaktadır. Suudi Arabistan'ın sahip olduğu petrol rezervleri, ülkenin doğusunda; Berri, Gavar, Abgaik ve Sefaniye bölgelerinde yoğunlaşmıştır. Ülkenin doğusunda bulunan bu dört bölge, Suudi Arabistan'ın toplam petrol rezervlerinin %45'ine ve toplam petrol üretiminin de %85'ine sahiptir.¹⁶⁰

Aşağıdaki Tablo 6'da da görüldüğü gibi Suudi Arabistan'ın yıllık ve günlük toplam petrol üretimi, 2002 ve 2004 yılları arasında nispi oranlarda artarak 2005 yılında; yıllık üretim 3,413.94, günlük üretim ise 9.35 milyon varil olarak gerçekleşmiştir. 2006 yılında ise yüksek petrol fiyatlarının, petrole olan talebi düşürmesi ve OPEC ülkeleri ile alınan üretim kotası kararları sonucu, Suudi Arabistan'da petrol üretimi düşmüş; üretim, yıllık 3,360.90, günlük ise 9.21 milyon varil oranlarında gerçekleşmiştir.

Tablo 6. Yıllar İtibariyle Suudi Arabistan'ın Petrol Rezervleri ve Üretimi

Yıllar	İspatlanmış Petrol Rezervleri (Milyar Varil)	Yıllık Toplam Petrol Üretimi (Milyon Varil)	Günlük Toplam Petrol Üretimi (Milyon Varil)
2002	262.79	2.588.98	7.09
2003	262.73	3,069.74	8.41
2004	264.31	3,256.30	8.90
2005	264.21	3,413.94	9.35
2006	264.25	3,360.90	9.21

Kaynak:<http://www.sama.gov.sa/newreports/annual/en/section10/files/tab10-1.pdf> (06.07.2008) ve <http://www.sama.gov.sa/newreports/annual/en/section10/files/tab10-2.pdf> (06.07.2008) 'den derlenmiştir.

¹⁶⁰ DEİK, **Suudi Arabistan Ülke Bülteni**, 2005, <http://www.adana-to.org.tr/TR/UlkeRaporlari/Raporlar/AE.pdf> (28.06.2007)

Aşağıdaki Tablo 7’de görüldüğü gibi Suudi Arabistan Petrol Şirketi Aramco, sahip olduğu rafineri kapasitesiyle neredeyse tüm krallığın üretimini gerçekleştirmektedir. Yanbu, Jubail ve Rabigh bölgelerinde faaliyet gösteren yabancı petrol şirketleri ise, anahtar teslimi iş anlaşmaları yoluyla, işletme ve mülkiyet hakkı Aramco’da kalmak üzere, ekipman ve altyapı faaliyetlerinde bulunmaktadırlar. Günlük 30 bin varil üretim kapasitesi bulunan Arabian Oil Company ise, Kuveyt ile Suudi Arabistan sınırındaki “Tarafsız Bölge”deki petrol üretiminden sorumludur.¹⁶¹

Tablo 7. Yıllar İtibariyle Suudi Arabistan Rafineri Kapasitesi ve Üretimi (Günlük Bin Varil)

Rafineri İşleticisi	Yer	2002	2003	2004	2005	2006
Suudi Aramco	Ras Tanura	325.0	525.0	525.0	535.0	550.0
Suudi Aramco	Jeddah	60.0	77.0	84.0	84.0	88.0
Suudi Aramco	Riyad	115.0	122.0	120.0	121.0	127.5
Suudi Aramco	Yanbu (İç Tüketim)	225.0	235.0	235.0	235.0	235.0
Suudi Aramco / Mobil	Yanbu (İhracat)	365.0	400.0	400.0	403.0	400.0
Suudi Aramco / Shell	Jubail	305.0	305.0	313.0	308.0	305.0
Suudi Aramco / Petrola	Rabigh	400.0	370.0	370.0	375.0	400.0
Arabian Oil Company	Khafji	30.0	30.0	30.0	30.0	30.0

Kaynak: OPEC, Annual Statistical Bulletin 2006, P. 72

1.4. Suudi Arabistan’ın Kamu Gelirleri ve Harcamaları

Suudi Arabistan gelirleri büyük ölçüde petrol gelirlerine bağlıdır. Aşağıdaki Tablo 8’de de görüldüğü gibi, 1999 ve 2002 yılları hariç ülkede elde edilen petrol gelirlerinde nispi oranlarda artış görülmüştür. 1998’de bütçede 136,800 milyon Riyal (1 ABD \$= 3.74 SAR) olan petrol gelirleri; 1999’da gerek OPEC üyesi olan İran ile yapılan üretim kotası anlaşmaları sonucu gerekse 1998’de önemli bir petrol ihracatçısı olan Irak’ın petrol pazarına yeniden girmesiyle, 75,881 milyon Riyal

¹⁶¹ DEİK, **Suudi Arabistan Ülke Bülteni**, 2008, http://www.deik.org.tr/Lists/Bulten/Attachments/126/Suudi%20Arabistan%20Ülke%20Bulteni%20Nisan%202008_TR.pdf (05.07.2008)

seviyesine gerilemiş ve bütçe gelirlerinin % 62.71'ini oluşturmuştur. 2000 ve 2001 yıllarında petrol gelirleri, bütçe gelirlerinin % 75'inden fazlasını oluşturmuştur. 2002 ve 2003 yıllarında ise, 11 Eylül terör saldırısı sonrasındaki yeni ABD stratejisi petrol konusundaki belirsizliği iyice artırmış ve sonucunda yeni yatırımlar gerçekleştirilememiş, arz da artırılmamıştır. Dolayısıyla petrol gelirlerinde azalmalar görülmüştür. Ancak 2004 ve sonrasında aşırı artış gösteren petrol fiyatları, Suudi Arabistan petrol gelirlerinin bütçedeki payını; 2005 yılında 220,000, 2006 yılında 320,000 ve 2007'de da 330,000 milyon Riyale çıkarmıştır.

Yine Tablo 8'deki verilere bakacak olursak; Suudi Arabistan'ın harcama kalemlerinin en büyüğünün savunma ve güvenlik harcamaları olduğunu görebiliriz. Yıllar itibariyle savunma ve güvenlik harcamaları nispi oranlarda artış göstermiş ve hemen hemen her sene bütçe giderlerinin üçte birlik kısmını oluşturmuştur. Suudi Arabistan'da savunma ve güvenlik harcamalarından sonra en büyük harcama kalemi insan kaynakları gelişimi olmuştur. Suudi Arabistan'ın insan kaynaklarına yaptığı harcamaların toplam harcamalar içindeki payı 2000 yılına kadar artış göstermesine karşın, 2001 yılından itibaren düşmeye başlamış ve 2004 yılından itibaren tekrar artışa geçerek, 2007 yılında 96,483 milyon Riyal seviyesine ulaşmıştır. Suudi Arabistan bütçesini ödemeler dengesi açısından inceleyecek olursak; 1996–2000 aralığında açık veren bütçe 2001 yılında denk olmuş ve 2002 yılıyla tekrar açık vermeye başlamıştır. 2002'den beri açık veren bütçe; 2005 yılında tekrar dengelenerek, 2006 ve 2007 yıllarında 55,000 ve 30,000 milyon Riyallik fazla vermiştir.

Tablo 8. Yıllar İtibariyle Suudi Arabistan'ın Kamu Gelirleri ve Harcamaları (Milyon Riyal)

Sektörler	1996	1997	1998	1999	2000	2001
A. GELİRLER						
Petrol Gelirleri	99,606	129,444	136,800	75,881	117,895	169,000
Diğer Gelirler	31,894	34,556	41,200	45,119	39,105	46,000
TOPLAM	131,500	164,000	178,000	121,000	157,000	215,000
Toplam Gelir / Petrol Geliri (%)	75.74	78.93	76.85	62.71	75.09	78.60
B. HARCAMALAR						
İnsan Kaynakları Gelişimi	27,536	41,595	45,498	42,792	49,284	53,010
Ulaşım ve Haberleşme	6,310	6,890	8,517	5,197	5,534	5,732
Ekonomik Kaynak Gelişimi	4,544	4,733	5,820	4,418	5,955	5,629
Sağlık ve Sosyal Gelişim	10,110	14,366	16,390	15,152	16,381	18,089
Altyapı Gelişimi	1,356	1,588	2,160	1,707	2,067	2,532
Belediye Hizmetleri	4,893	5,445	6,546	5,400	5,710	7,224
Savunma ve Güvenlik	50,025	67,975	78,231	68,700	74,866	78,850
Diğer Harcamalar						
Kamu Harcamaları	37,952	30,836	25,067	16,458	19,277	37,372
Kamu Kuruluşu Fonlar*	415	439	500	420	436	411
Kamu Sübvansiyonları	6,859	7,133	7,271	4,756	5,490	6,151
TOPLAM	150,000	181,000	196,000	165,000	185,000	215,000
Ödemeler Dengesi	-18,500	-17,000	-18,000	-44,000	-28,000	0
Sektörler	2002	2003	2004	2005	2006	2007
A. GELİRLER						
Petrol Gelirleri	97,000	110,000	145,000	220,000	320,000	330,000
Diğer Gelirler	60,000	60,000	55,000	60,000	70,000	70,000
TOPLAM	157,000	170,000	200,000	280,000	390,000	400,000
Toplam Gelir / Petrol Geliri (%)	61.78	64.70	72.50	78.57	82.05	82.50
B. HARCAMALAR						
İnsan Kaynakları Gelişimi	47,037	49,609	55,832	69,899	87,164	96,483
Ulaşım ve Haberleşme	5,464	5,634	6,352	8,629	9,804	11,329
Ekonomik Kaynak Gelişimi	4,969	6,927	7,020	10,516	12,454	13,902
Sağlık ve Sosyal Gelişim	18,970	16,767	17,971	23,057	26,798	31,010
Altyapı Gelişimi	2,693	2,544	2,620	3,292	4,555	5,188
Belediye Hizmetleri	7,965	5,393	6,192	8,976	11,588	13,576
Savunma ve Güvenlik	69,382	70,303	78,414	95,146	110,779	132,922
Diğer Harcamalar						
Kamu Harcamaları	39,316	44,848	49,936	51,665	62,814	61,756
Kamu Kuruluş Fonları	373	375	387	502	575	1,026
Kamu Sübvansiyonları	5,831	6,600	5,276	8,318	8,469	12,808
TOPLAM	202,000	209,000	230,000	280,000	335,000	380,000
Ödemeler Dengesi	-45,000	-39,000	-30,000	0	55,000	20,000

Kaynak: <http://www.sama.gov.sa/newreports/annual/en/section5/files/tab5-1.pdf> (07.07.2008)

3. BİRLEŞİK ARAP EMİRLİKLERİ'NİN PETROL GELİRLERİ VE HARCANMA SEYRİ

2.1. Genel Bilgiler

Birleşik Arap Emirlikleri ile ilgili genel bilgiler aşağıda sunulmuştur. Bunlar;¹⁶²

Resmi Adı: Birleşik Arap Emirlikleri

Devlet Başkanı: Khalifa bin Zayed al-Nahyan

Yönetim Şekli: Birleşik Arap Emirlikleri, Abu Dhabi, Dubai, Sharjah, Ras'Al-Khaimah, Fujairah, Umm Al-Qaiwain ve Ajman Emirliklerinin birleşmesiyle meydana gelen bağımsız bir federasyon tarafından yönetilmektedir.

Coğrafi Konumu: Basra Körfezi'nin güney kıyısında yedi Emirlikten oluşan ülkenin, güneyinde Suudi Arabistan ve Umman, kuzeyinde ise Katar yer almaktadır

Yüzölçümü: 77.700 Km² (Adalar dahil edildiğinde ülkenin yüzölçümü 83.600 Km²'ye ulaşmaktadır.)

İklimi: Birleşik Arap Emirlikleri'nde çöl iklimi hüküm sürmektedir.

Nüfusu: 4.900.000 kişi (2007)

Nüfus Artış Oranı: % 3.83 (2008)

Başkent: Abu Dhabi

Dil: Ana ve resmi dili Arapçadır.

Din: Halkın % 95'i Müslüman olup, % 4'ü Hıristiyan ve % 1'i de Hindu dinine mensuptur.

Para Birimi: Dirhem (AED)

1 ABD \$ = 3,67 Dirhem (2007)

---

¹⁶² CIA, **United Arab Emirates Factbook**,

<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ae.html> (08.07.08)

2.2. Genel Ekonomik Yapı

1958'de Abu Dhabi'de petrol rezervlerinin keşfedilmesinden önce, Birleşik Arap Emirlikleri'nin (BAE) geleneksel ekonomik faaliyeti; inci avcılığı, balıkçılık, hurma ticareti ve el sanatlarına dayanmaktaydı. 1960'dan itibaren ise, elde edilen petrol gelirleriyle BAE büyüyerek, kendi kendine yeterli bir ekonomi olmaktan çıkıp, dünyanın en zengin ülkelerinden biri haline gelmiştir. Körfez Bölgesindeki en dinamik ekonomiye sahip olan BAE'deki her bir Emirlik; petrol rezervlerine sahip olmaması nedeniyle, farklı ticari ve ekonomik yapıya sahiptirler. Örneğin Abu Dhabi ekonomisi, ağırlıklı petrole ve kamunun finanse ettiği alt yapı projelerine dayalı iken, ikinci büyük emirlik konumundaki Dubai; ulaştırma, turizm ve özellikle Re-eksport'a yönelerek bölgesel bir merkez olma yolunda gelişme göstermektedir. Sharjah Emirliği ise önemli bir imalat sanayine sahip olmasına rağmen 1970 ve 80'lerde aldığı yüksek borçlar yüzünden kalkınması yavaş bir şekilde ilerlemektedir. Diğer bir kıyı Emirliği olan Fujairah'ın, Basra Körfezinde sahip olduğu limanın işlek hale gelmesi emirliğin ekonomisini canlandırmıştır. Ülkenin güneyinde kalan Ras el-Khaimah'ta ise çimento ve sınırlı miktarda petrol üretimi gerçekleştirilmektedir. Ajman Emirliği'nde de küçük ölçekli tekstil fabrikaları bulunmaktadır.¹⁶³

Aşağıdaki Tablo 9'da BAE'nin yıllar itibarı ile ekonomik göstergelerinin oranları verilmiştir. Ülkenin GSYİH'sı, 1998'den 2000'e kadar 46,481, 57,948 ve 70,246 milyon \$ seviyesinde gerçekleşmiştir. 2001'de ise ihracattaki azalma sonucu yaşanan durgunluk nedeniyle GSYİH 69,277 milyon \$ seviyesine inmiştir. 2001'deki azalmadan sonra BAE'nin GSYİH'sı nispi oranlarda artarak 2006 yılında 163,145 milyon \$ seviyesine ulaşmıştır. EIU'nun tahminlerine göre, 2007 yılında BAE'nin GSYİH'sı 194,601 milyon \$ seviyesinde gerçekleşmiştir. Yıllar itibarıyla

¹⁶³ DEİK, **Birleşik Arap Emirlikleri Ülke Bülteni**, 2002, <http://www.adana-to.org.tr/TR/UlkeRaporlari/Raporlar/AE.pdf> (28.06.2007)

GSYİH'da görülen nispi artışların nedeni, ihracattaki artışlarla beraber artan yatırım ve özel tüketime bağlıdır.

Tablo 9. Yıllar İtibariyle BAE'nin Ekonomik Göstergeleri

Ekonomik Göstergeler	1998	1999	2000	2001	2002
Piyasa Fiy. ile GSYİH (Milyon \$)	46,481	57,948	70,246	69,227	74,297
Reel GSYİH Artış Oranı (%)	1.1	3.7	12.3	3.5	2.6
Tüketici Fiyatı ile Enflasyon(%)	2.0	2.1	1.3	2.7	2.9
Nüfus	2.8	2.9	3.2	3.5	3.8 ^b
İhracat FOB (Milyon \$)	33,800 ^b	36,500 ^b	49,600	47,500	52,199
İthalat FOB (Milyon \$)	-28,700 ^b	-27,900 ^b	-30,800	-33,500	-37,559
Cari Hesap Dengesi (Milyon \$)	2,500 ^b	6,100 ^b	12,208	6,526	3,438
Altın Hariç Reزر. (Milyon \$)	9,077	10,675	13,523	14,146	15,219
Toplam Dış Borç (Milyon \$)	18,172	18,923	18,613 ^b	18,513 ^b	20,476 ^b
Kur Oranı (Ort.; Dirhem-ABD \$)	3.67	3.67	3.67	3.67	3.67
Ekonomik Göstergeler	2003	2004	2005	2006	2007 ^b
Piyasa Fiy. ile GSYİH (Milyon \$)	87,599	105,237	132,184	163,145	194,601
Reel GSYİH Artış Oranı (%)	11.9	9.7	8.2	9.4	8.5
Tüketici Fiyatı ile Enflasyon(%)	3.1	7.0	12.5 ^b	13.5 ^b	14.0
Nüfus	4.0 ^b	4.3 ^b	4.6 ^b	4.9 ^b	5.2
İhracat FOB (Milyon \$)	67,128	90,984	117,271	142,485	152,051
İthalat FOB (Milyon \$)	-45,818	-63,424	-74,485	-86,108	-94,719
Cari Hesap Dengesi (Milyon \$)	7,552	10,589	24,375	35,871	36,109
Altın Hariç Reزر. (Milyon \$)	15,088	18,530	21,010	27,617	47,617
Toplam Dış Borç (Milyon \$)	24,029 ^b	30,644 ^b	34,948 ^b	38,307 ^b	41,505
Kur Oranı (Ort.; Dirhem-ABD \$)	3.67	3.67	3.67	3.67	3.67

b: E.I.U. Tahmini verileri

Kaynak: Economic Intelligence Unit, **United Arab Emirates Country By Country**, Main report: January 2003, 2005, 2007 ve 2008'den derlenmiştir.

BAE'nin enflasyon oranları diğer körfez ülkelerine oranla daha belirgindir. Yukarıdaki Tablo 9'a yine bakacak olursak; EIU'in tahminlerine göre, 2007 yılında BAE'de enflasyon oranı 14.0 oranında gerçekleşmiştir. BAE ekonomisinde 2003'den bu yana nispi oranlarda artan enflasyon oranlarının nedeni; Dirhem'in değerinin bağlandığı ABD \$'ının uluslararası para piyasalarında değer kaybetmesi ve ithalat maliyetlerindeki artışlar olmuştur. Bunun yanında yükselen petrol fiyatlarına bağlı olarak artan gelirlerle kamu harcamalarının da artması, düşük faiz oranları ve artan nüfusla beraber iç piyasalarda oluşan yüksek talep, ülkedeki enflasyon oranları üzerinde baskı oluşturmaktadır.¹⁶⁴ Ülkenin dış ticaret verilerine de bakacak olursak; BAE'nin ihracat gelirlerinde yıllar itibariyle nispi oranlarda artış görülmüştür. İhracat gelirlerindeki bu artışlarla beraber, cari hesap dengesi de nispi oranlarda sürekli artı vererek 2006 yılında 35,871 milyon \$ seviyesine ulaşmıştır. BAE'nin ihracatının merkezinde %43,5'lik oranla petrol ve % 45,6'lık oranla da Re-export bulunmaktadır. BAE'nin ihracatının ülkelere göre dağılımına bakacak olursak; BAE toplam ihracatının % 25,6'sını Japonya'ya, % 9,3'ünü Güney Kore'ye, % 5,8'ini Tayland'a ve % 5,1'ini de Hindistan'a yapmaktadır. BAE'nin en fazla ithal ettiği ürünler ise, makine ve elektronik teçhizatlar, vasıta ve diğer nakil araçları ile mücevher ve diğer kıymetli metallerdir. BAE ithalatının % 9,9'unu Çin'den, % 9,7'sini İngiltere'den, % 9,6'sını ABD'den ve % 8,9'unu da Hindistan'dan yapmaktadır.¹⁶⁵ BAE'de döviz kuru ise, 1980'den bu yana para politikası uygulamaları kapsamında, 1 ABD \$ = 3,671 Dirhem seviyesinde sabitlenmiştir.¹⁶⁶

---

¹⁶⁴ İGEME, **Birleşik Arap Emirlikleri Ülke Bülteni**, 2008

http://www.igeme.org.tr/Arastirmalar/ulke_sek/index.cfm?sec=ara (08.07.2008)

¹⁶⁵ Economic Intelligence Unit, **United Arab Emirates Country Report**, London, May 2007, p.5

¹⁶⁶ T.C. Cidde Başkonsolosluğu Ticaret Ataşeliği, Mayıs 2006 Raporu, <http://www.musavirlikler.gov.tr/upload/DU/ULKE%20NOTU%202007.doc> (08.07.2008)

2.3. Petrol Rezervleri ve Petrol Üretimi

Petrol, BAE'nin dünya piyasalarında en yüksek kişi başı gelire sahip ülkelerden biri olmasını sağlayan doğal kaynaklarından. Ülkenin sahip olduğu petrol rezervleri aşağıdaki Tablo 10'da da görüleceği üzere yıllar itibarı ile 97,800 milyar varildir. Bu rezervlerle BAE, dünya petrol rezervlerinin % 9,5'ine sahiptir ve rezervlerin % 90'ından fazlası Abu Dhabi Emirliğinde bulunmaktadır. BAE'nin petrol üretiminde, 1996–1998 yılları arasında nispi oranlarda artış yaşanırken, 1999–2003 yılları arasında petrol üretiminde dalgalanmalar görülmüştür. 1967'den beri OPEC üyesi olan BAE'nin petrol üretiminde yaşanan bu dalgalanmalar; OPEC tarafından, uluslararası piyasalarda petrol fiyatlarının kontrol edilebilmesi amacıyla uygulanan üretim kotası değişikliklerinden kaynaklanmıştır.

Tablo 10. Yıllar İtibariyle Birleşik Arap Emirliklerinin Petrol Rezervleri ve Petrol Üretimi

Yıllar	İspatlanmış Petrol Rezervleri (milyar Varil)	Yıllık Toplam Petrol Üretimi (Milyon Ton)	Günlük Toplam Petrol Üretimi (Bin Varil)
1996	97,800	115,1	2,161.3
1997	97,800	120,1	2,160.7
1998	97,800	123,5	2,244.1
1999	97,800	117,4	2,048.8
2000	97,800	123,1	2,174.7
2001	97,800	118,2	2,115.2
2002	97,800	108,4	1,900.3
2003	97,800	122,2	2,248.0
2004	97,800	124,7	2,343.6
2005	97,800	129,0	2,378.0
2006	97,800	139,0	2,568.0

Kaynak: OPEC, Annual Statistical Bulletin, 2006 ve BP Statistical Review of World Energy 2007'den derlenmiştir.

Yine yukarıdaki Tablo 10'dan görüleceği üzere 2003 yılından itibaren ülkenin petrol üretiminde artış görülmüştür. 2003 yılında 122,2 milyon ton olan yıllık toplam petrol üretimi; 2004'de 124,7, 2005'de 129,0 ve 2006'da ise 139,0 milyon ton seviyesine ulaşmıştır. 2003 yılından bu yana BAE'nin petrol üretiminde görülen bu artışların sebebi; tüm dünyada artan petrol talebi ve dolayısıyla artan petrol fiyatlarıyla, OPEC üyesi ülkelerin üretim kapasitelerini de artırmaları olarak bilinmektedir.

Tablo 11. Yıllar İtibariyle BAE'nin Rafineri Kapasitesi ve Üretimi (Günlük Bin Varil)

Rafineri İşleticisi	Yerler	2002	2003	2004	2005	2006
ADNOC	Al-Ruwais	140.0	120.0	120.0	120.0	120.0
	Umm Al-Narr	90.0	85.0	85.0	85.0	85.0
Metro Oil	Fujairah	70.0	70.0	70.0	70.0	70.0
Emirate Oil	Jebel Ali	120.0	120.0	120.0	120.0	120.0
Sharjah Oil Refienry	Hamriyah	71.3	71.3	71.3	71.3	71.3

Kaynak: OPEC, Annual Statistical Bulletin 2006, P. 72

BAE'nin petrol rezervlerinin büyük bir bölümü, Abu Dhabi hükümetine bağlı olan The Abu Dhabi National Oil Company (ADNOC)'a aittir. ADNOC'a ait şirketlerin esas faaliyeti petrolün çıkarılması, üretimi ve rafineri edilmesidir. Aynı zamanda şirket, petrol ürünlerinin taşınmasını ve dağıtımını da yapmaktadır. Yukarıdaki Tablo 11'de yıllar itibariyle petrol şirketlerin günlük rafineri kapasitesi verilmektedir. Tablo 11'den de görüleceği üzere ülkede rafineri edilen günlük petrolün yaklaşık %43'ü, Abu Dhabi Emirliği'nde ADNOC tarafından gerçekleştirilmiştir. Dubai Emirliğinin, Emirate rafinerisinin kapasitesi ise, ülkede günlük rafine edilen petrolünün yaklaşık %25'ini oluşturmaktadır.

2.4. Birleşik Arap Emirlikleri'nin Kamu Gelirleri ve Harcamaları

BAE ekonomisi, federatif yapıyı oluşturan birkaç emirliğin ekonomiyi çeşitlendirme çabalarına ve bu alandaki başarılarına rağmen, petrol ve doğalgaz gelirlerine bağlı olmayı sürdürmektedir. Aşağıdaki Tablo 12'de BAE'nin konsolide hükümet finansman oranları verilmiştir. BAE'nin federal bütçesi, 2002 yılında -7,180 milyon Dirhem (1 ABD \$= 3.67 Dirhem) açık vermiş ancak genel olarak bakıldığında yıllar itibariyle artan gelirlere paralel olarak, ülkede bütçe fazlaları görülmüştür. BAE ekonomisinin hidrokarbon gelirleri ülkenin toplam gelirlerinin % 70'inden fazlasını oluşturmaktadır. Petrol ve doğalgaz gelirleri dışında ise BAE'nin toplam gelirlerini; kar transferleri, gelir ve gümrük vergisi, yatırım gelirleri ile harç ve resim gelirleri oluşturmaktadır. 2002 yılında ülkenin toplam gelirleri, elde edilen 55,024 milyon Dirhem hidrokarbon gelirleriyle 79,433 milyon Dirhem seviyesinde gerçekleşmiştir. Bu oran yıllar itibariyle petrolden elde edilen gelirlerin artmasına bağlı olarak nispi oranlarda sürekli artış göstermiş ve 2006 yılında, IMF'in tahminlerine göre 302,552 milyon Dirhem seviyesinde gerçekleşmiştir.

Yine aşağıdaki Tablo 12'den ülkenin toplam harcamalarına bakacak olursak; 2002 yılında 86,613 milyon Dirhem olan toplam harcamalar içinde, en yüksek payı 72,425 milyon Dirhem seviyesinde ülkenin cari giderleri oluşturmaktadır. BAE'nin cari giderleri 2002 yılından itibaren nispi oranlarda artış göstererek, 2006 yılında 102,367 milyon Dirhem seviyesinde gerçekleşmiştir. 2002 ve 2005 yılları arasında cari giderler içerisinde en yüksek pay, mal ve hizmet giderlerine ait olmuştur. 2006 yılında ise, yıllar itibariyle yükselen ekonomik aktiviteye bağlı olarak artan sübvansiyon ve transfer giderleri, toplam giderler içerisinde en yüksek paya sahip olmuştur. BAE'de askeri ve iç güvenlik giderleri, federatif yönetim yapısı nedeniyle Abu Dhabi federatif hizmet giderleri tarafından karşılanmaktadır. Aşağıdaki Federal bütçede Abu Dhabi federal hizmet giderlerini incelediğimizde; 2002 yılında 17,045 milyon Dirhem olan federal giderler, 2003 yılında 19,251 milyon Dirhem, 2004 yılında ise 23,760 milyon Dirhem oranında gerçekleşmiş ve 2005 yılında % 4

oranında düşerek 22,784 Milyon Dirhem olmuştur. 2006 yılında ise, Abu Dhabi federal hizmet giderleri tekrar yükselerek 25,349 milyon Dirhem seviyesinde gerçekleşmiştir.

Tablo 12. BAE'nin Konsolide Hükümet Finansmanı (Milyon Dirhem)

	2002	2003	2004	2005	2006 ^b
TOPLAM GELİRLER	79,433	99,968	134,927	203,685	302,552
Hidrokarbon	55,024	75,542	99,586	152,751	230,153
Hidrokarbon Olmayan	24,409	24,426	35,341	50,933	72,399
Gümrük Vergisi	1,663	2,449	3,040	3,852	4,693
Kar Transferleri	3,357	2,935	3,322	4,624	4,182
Gelir Vergisi	235	301	320	420	430
Harç ve resim	6,429	6,479	7,046	8,791	13,566
Yatırım Gelirleri	8,118	7,156	13,912	24,613	33,736
Diğer	4,607	5,106	7,701	8,634	15,791
Toplam Gelir/ Hidrokarbon Gelirleri (%)	69.3	75.6	73.8	75.0	76.1
TOPLAM HARCAMA	86,613	91,614	94,766	104,431	129,934
Cari Giderler	72,425	74,306	81,423	84,256	102,367
Ücretler ve Maaşlar	15,131	15,764	15,990	15,915	17,731
Mal ve Hizmetler	23,744	27,030	28,326	25,454	25,979
Abu Dhabi Federal Hizmetler	17,045	19,251	23,760	22,784	25,349
Sübvansiyon ve Transfer	16,108	11,370	12,335	19,353	32,216
Diğer	397	892	1,012	751	1,092
Kalkınma Harcamaları	12,468	16,028	15,064	14,042	16,768
Krediler ve Özsermaye	760	16	-2,308	5,118	10,440
Yabancı Bağışlar	960	1,264	587	1,015	359
DENGE	-7,180	8,354	40,162	99,254	172,618

b: IMF'in Tahmini Verileri

Kaynak: International Monetary Fund, United Arab Emirates: Statistical Appendix, Country Report No: 07/348, Washington, 2007, <http://www.imf.org/external/pubs/ft/scr/2007/cr07348.pdf> (13.07.2008)

2. KUVEYT'İN PETROL GELİRLERİ VE HARCANMA SEYRİ

3.1. Genel Bilgiler

Kuveyt ile ilgili genel bilgiler aşağıda sunulmuştur. Bunlar;¹⁶⁷

Resmi Adı: Kuveyt Devleti

Devlet Başkanı: Şeyh SABAH al-Ahmad al-Jabir al-Sabah

Yönetim Şekli: Anayasal Monarşi

Coğrafi Konumu: Basra Körfezi'nin kuzeybatısında yer alan ülkenin, kuzeybatısında Irak ve güneyinde ise Suudi Arabistan bulunmaktadır.

Yüzölçümü: 17,820 Km²

İklimi: Kuveyt'te çöl iklimi hüküm sürmektedir.

Nüfusu: 2.596.799

Nüfus Artış Oranı: % 3.59 (2008)

Başkent: Kuveyt

Dil: Ana ve resmi dili Arapçadır.

Din: Halkın % 85'i Müslüman olup, % 15'lik kısmı Hıristiyan ve Hindu dinine mensuptur.

Para Birimi: Kuveyt Dinarı (KD)

1 ABD \$ = 0.28 Kuveyt Dinarı (2007)

---

¹⁶⁷ CIA, **Kuwait Factbook**,
<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ku.html> (11.07.2008)

3.2. Genel Ekonomik Yapı

Kuveyt ekonomisi diğer Körfez ülkelerinde olduğu gibi, petrol gelirlerine dayanmaktadır. Ancak petrole olan bu bağımlılığın giderilmesi için, Kuveyt'te artan petrol fiyatlarıyla beraber petrol üretiminin de artırılarak kamu ve özel tüketim harcamalarının desteklenmesi öngörülmektedir. Bu şekilde ekonominin çeşitlendirilmesi ve petrol dışı gelirlerin artırılması ile değişken petrol fiyatlarının ekonominin seyrine olumsuz etkilerinin önlenmesi hedeflenmektedir. Kuveyt hükümetinin ekonomik olarak diğer hedefleri ise, ülkedeki limanların rolünü artırarak, Kuveyt'i bölgenin ticaret ve finansman merkezi haline getirmek ve yatırımların çoğunun Yap-İşlet-Devret modeliyle gerçekleştirilmesi olmuştur. Bunların yanında Kuveyt vatandaşlarına iş imkanlarının yaratılması da hükümetin üzerinde durduğu konulardandır. Fakat ülkede, imalat sektörü ve özel girişimin gelişimi için hedeflenen bu reformlar ve liberalleşme çabası, petrol fiyatlarının artmasına ve muhafazakâr kesimin elinde bulunan parlamentodan destek alınamamasına bağlı olarak yavaş ilerlemektedir.¹⁶⁸

Kuveyt'te 1967'den itibaren kalkınma planları uygulanmaktadır. Uygulanan Beş Yıllık Kalkınma Planları ile Kuveyt, diğer Körfez ülkeleri gibi, endüstri işletmelerinin kalkınmasını hedef almıştır.¹⁶⁹ 1996–2006 yılları arasında Kuveyt'te uygulanan kalkınma planlarını inceleyecek olursak; 1996–2001 yılları arasını kapsayan Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda Kuveyt hükümeti, 2000 yılına kadar ülkenin gelir ve giderleri arasında denge kurmayı hedefleyen bir mali program öngörmüştür. Bu hedef doğrultusunda yürütülen politikalarla, 1997 yılında Kuveyt bütçesi fazla vermiştir.¹⁷⁰ 2001–2006 dönemine ait olan Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda ise, teknik alt yapının ve üretim kapasitesinin geliştirilmesi, yabancı sermayenin teşvik edilmesi, telif haklarının korunması ve tüketici

¹⁶⁸ DEİK, **Kuveyt Ülke Bülteni**, 2008,

http://www.deik.org.tr/Lists/Bulten/Attachments/127/Kuveyt%20Ulke%20Bulteni%20Nisan%202008_TR.pdf
(05.07.08)

¹⁶⁹ Encyclopedia Of The Third World, Factson File, New York, Oxford, 1992, p. 1057–1058

¹⁷⁰ **Kuveyt Ülke Bülteni**, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, yayın no: 1999–13, İstanbul, 1999, s.51

güvenliğinin geliştirilmesi gibi hedefler belirlenmiştir. Bundan sonraki 2006–2011 yıllarını kapsayan Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda ise, iktisadi yapının çeşitlendirilmesi ve güçlendirilmesi, Kuveyt'in bölgesel olarak ticari bir merkez haline getirilmesi ve bu doğrultuda da ticari mevzuatın geliştirilmesi ile idari birimlerin ticari gelişmeye aktif bir şekilde katkı sağlamasının temini hedeflenmiştir.¹⁷¹

Aşağıdaki Tablo 13'de yıllar itibarı ile Kuveyt'in ekonomik göstergeleri verilmiştir. 1996 yılında ülkenin GSYİH'sı 31.3 milyar \$ seviyesinde gerçekleşmiştir. 1997 ve 1998 yıllarında Kuveyt'in gelirleri % 1 oranında azalarak, 29.9 ve 25.4 milyar \$ seviyesine inmiştir. Ülkenin GSYİH'sında görülen bu azalma, aynı dönemde Doğu Asya'da yaşanan ekonomik kriz ile petrole olan talebin azalması ve dolayısıyla petrol fiyatlarının da azalması sonucu, elde edilen gelirlerin düşmesine bağlıdır. Ancak 1999 ve 2000 yıllarında Kuveyt'in GSYİH'sı nispi oranlarda yükselerek 37.8 milyar \$ seviyesine ulaşmıştır. GSYİH'da görülen bu artış, ABD'de yaşanan 11 Eylül terör saldırısının ardından, petrol piyasalarının olumsuz etkilemesi sonucu sektöre uğramış ve 2001 yılında ülkenin GSYİH'sı yaklaşık % 0.4 oranında azalarak 36.2 milyar \$ seviyesine gerilemiştir. 2002 yılından itibaren ise, uluslararası piyasalarda artan petrol fiyatlarıyla Kuveyt'in GSYİH'sı, yıllar itibarı ile artış göstermiş ve 2007 yılında EIU'nun tahminlerine göre % 5.6 artış oranıyla 111,919 milyon \$'lık rekor seviyeye ulaşılmıştır.

Kuveyt'te enflasyon oranları, 1996'dan 2003 yılına kadar nispi oranlarda dalgalanma göstermiştir. 2003 yılından itibaren ise, Kuveyt, Körfez İşbirliği Konseyi üye ülkeleri ile ortak para birimine geçme stratejisinin bir parçası olarak Kuveyt Dinarı'nı ABD Doları'na endekslemiştir. Ancak bundan sonraki süreç içerisinde ABD Doları, Euro karşısında % 56, İngiliz Sterlini karşısında ise % 37.5 değer

---

¹⁷¹ Kuveyt Büyük Elçiliği Ticaret Müşavirliği, **Kuveyt'in Genel Ekonomik Durumu ve Türkiye ile Ekonomik-Ticari İlişkileri**, 2008, <http://www.musavirlikler.gov.tr/altdetay.cfm?AltAlanID=368&dil=TR&ulke=KWT> (11.07.2008)

kaybetmiş ve Kuveyt, artan ithalat maliyetleri sonucu, 2003 öncesine nazaran, yüksek enflasyon oranlarına maruz kalmıştır.¹⁷²

Tablo 13. Yıllar İtibariyle Kuveyt'in Ekonomik Göstergeleri

Ekonomik Göstergeler	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Piyasa Fiy. ile GSYİH (Milyar \$)	31.3	29.9	25.4	29.8	37.8	36.2
Reel GSYİH Artış Oranı (%)	-3.3 ^b	2.3 ^b	2.0 ^b	-2.4 ^b	1.7 ^b	2.1
Tüketici Fiyatı ile Enflasyon(%)	3.6	0.6	0.2	3.0	1.9	2.4
Nüfus	1.89	1.98	2.03	2.11	2.19	2.26
İhracat FOB (Milyar \$)	14.9	14.3	9.6	12.3	19.6	18.2
İthalat FOB (Milyar \$)	7.9	7.8	7.7	6.7	6.8	7.4
Cari Hesap Dengesi (Milyar \$)	7.1	7.9	2.2	5.1	14.9	12.5
Altın Hariç Reزر. (Milyar \$)	3.5	3.5	3.9	4.8	7.1	8.9
Toplam Dış Borç (Milyar \$)	7.5	9.4	9.4	7.9 ^b	7.9 ^b	7.2
Kur Oranı (Ort.; KD-ABD \$)	0.30	0.30	0.30	0.30	0.31	0.31
Ekonomik Göstergeler	2002	2003	2004	2005	2006	2007 ^b
Piyasa Fiy. ile GSYİH (Milyon \$)	38,122	47,832	59,267	83,836	102,155	111,919
Reel GSYİH Artış Oranı (%)	5.1	13.4	6.2	10.0	11.3 ^b	5.6
Tüketici Fiyatı ile Enflasyon(%)	0.9	1.0	1.3	4.1	3.0	4.3
Nüfus	2.4	2.5	2.8	3.0	3.2	3.4
İhracat FOB (Milyon \$)	15,366	21,795	30,221	46,971	58,638	63,056
İthalat FOB (Milyon \$)	-8,124	-9,882	-10,92	-14,238	-14,35	-17,737
Cari Hesap Dengesi (Milyon \$)	4,21	9,417	18,882	34,308	50,995	54,985
Altın Hariç Reزر. (Milyon \$)	9,208	7,577	8,242	8,863	12,566	18,39
Toplam Dış Borç (Milyon \$)	13,031 ^b	13,211 ^b	13,237 ^b	18,133 ^b	25,263 ^b	33,608
Kur Oranı (Ort.; KD-ABD \$)	0.30	0.30	0.29	0.29	0.29	0.28

b: E.I.U. Tahmini verileri

Kaynak: Economic Intelligence Unit, **United Arab Emirates Country By Country**, Main report: January 2002, 2007 ve 2008'den derlenmiştir.

¹⁷² Kuveyt Büyük Elçiliği Ticaret Müşavirliği, **Kuveyt'in Genel Ekonomik Durumu ve Türkiye ile Ekonomik-Ticari İlişkileri**, 2008,
<http://www.musavirlikler.gov.tr/altdetay.cfm?AltAlanID=368&dil=TR&ulke=KWT> (11.07.2008)

Yukarıdaki Tablo 13'de de görüleceği üzere, Kuveyt'in ihracat gelirleri, 1998 Doğu Asya Krizinin olumsuz etkisi haricinde, 1996–2007 yılları arasında nispi oranlarda artarak 2007 yılında 63,056 milyon \$ seviyesine ulaşmıştır. Kuveyt'te ihracat gelirlerinin yaklaşık % 80'i petrol ihracatından kaynaklanmaktadır. Kuveyt'in en önemli ihracat ortakları ise, %14,7 ile Japonya, % 11,6 ile Güney Kore ve % 7,0 ile Singapur'dur. Kuveyt başta tüketim malları olmak üzere ara ve sermaye malları ithal etmektedir. İthalatının % 8,2'sini ABD'den, % 8,2'sini Japonya'dan ve % 8,1'ini ise Almanya'dan karşılamaktadır.¹⁷³

3.3. Petrol Rezervleri ve Petrol Üretimi

Kuveyt, aşağıdaki Tablo 14'de de görüldüğü gibi, 2007 yılı itibariyle dünya petrol rezervlerinin % 8'ine karşılık gelen 101,5 milyar varillik kanıtlanmış petrol rezervlerine sahiptir. Bunun yanında, Kuveyt'in Suudi Arabistan'la arasındaki Tarafsız Bölge'de bulunan 5 milyar varillik petrol rezervlerinin Kuveyt'e ait yarısını da göz önüne aldığımızda, Kuveyt'in petrol rezervleri 104 milyar varile ulaşmaktadır. Ülke topraklarında bulunan 101,5 milyar varillik petrol rezerviyle Kuveyt, şu anki üretim miktarını devam ettirdiği takdirde 100 yıldan daha fazla kullanılabilir rezerv yılına sahip olması beklenmektedir. Petrol üretimi açısından ise, ülke dünya petrol ihracatında 8'inci, petrol üretiminde ise 13'üncü sırada yer almaktadır.¹⁷⁴

Yine aşağıdaki Tablo 14'de de görüleceği üzere, Kuveyt'in yıllık ve günlük toplam petrol üretimlerinde, 1996–2006 yılları arasında, uluslararası petrol piyasalarındaki dalgalanmalara bağlı olarak, nispi oranlarda iniş-çıkışlar yaşanmıştır. 2002'den 2006'ya kadar ise Kuveyt'in, yıllık ve günlük petrol üretimleri nispi oranlarda artarak; 2006 yılında 133.2 milyar tona ve 2,664.5 milyon varil seviyesine ulaşmıştır. Ancak 2007'de artan petrol fiyatları sonucu, petrole olan talebin

¹⁷³ Economic Intelligence Unit, **Kuwait Country Report**, London, August 2007, p.5

¹⁷⁴ DEİK, **Kuveyt Ülke Bülteni**, 2008,

http://www.deik.org.tr/Lists/Bulten/Attachments/127/Kuveyt%20Ulke%20Bulteni%20Nisan%202008_TR.pdf
(05.07.2008)

düşmesiyle ve OPEC üyesi ülkelerin üretimde kota sınırlamalarıyla, Kuveyt'te yıllık üretim 129.6 milyar ton ve günlük üretimde 2,574.5 milyon varil seviyesine gerilemiştir.

Tablo 14. Yıllar İtibariyle Kuveyt'in Petrol Rezervleri ve Petrol Üretimi

Yıllar	İspatlanmış Petrol Rezervleri (Milyar Varil)	Yıllık Toplam Petrol Üretimi (Milyon Ton)	Günlük Toplam Petrol Üretimi (Milyon Varil)
1996	96,500	105.1	2,005.6
1997	96,500	105.1	2,007.1
1998	96,500	110.0	2051.5
1999	96,500	102.6	1,872.7
2000	96,500	109.1	1,999.1
2001	96,500	105.8	1,947.0
2002	96,500	98.2	1,745.9
2003	99,000	114.8	2,107.6
2004	101,500	122.6	2,288.7
2005	101,500	130.1	2,573.4
2006	101,500	133.2	2,664.5
2007	101,500	129.6	2,574.5

Kaynak: OPEC, Annual Statistical Bulletin, 2007 ve BP Statistical Review of World Energy 2008'den derlenmiştir.

Kuveyt'in petrol üretim politikası ve yatırım kararları, Başbakan başkanlığında toplanan Petrol Yüksek Konseyi tarafından belirlenmektedir. Petrol faaliyetleri ise, 1975 yılında tüm petrol faaliyetlerinin millileştirilmesiyle kurulan Kuwait Petroleum Corporation tarafından gerçekleştirilmektedir. Kuwait Petroleum Corporation içinde ise, Kuveyt'teki petrolle ilgili tüm faaliyetleri gerçekleştiren firmaların bağlı olduğu Kuwait Petroleum Company (KPC) ana firması bulunmaktadır. Kuwait Petroleum

Company, kendi bünyesinde toplam sekiz petrol şirketini kontrol etmektedir. Bunlar;¹⁷⁵

- **Kuwait Oil Company (KOC):** Kara ve denizdeki tüm petrol arama ve çıkarma faaliyetini gerçekleştirmektedir.
- **Kuwait National Petroleum Co. (KNPC):** Petrol rafinerileri ve akaryakıt dağıtımını faaliyetlerini gerçekleştirmektedir.
- **Kuwait Oil Tankers Co. (KOTC):** Petrol taşımacılığını gerçekleştirmektedir.
- **Kuwait Foreign Petroleum Exploration Company (KUFPEC):** Yurtdışında petrol arama ve çıkarma faaliyetlerini gerçekleştirmektedir. Güney Doğu Asya ve Kuzey Afrika'da etkindir.
- **Kuwait Gulf Oil Co. (KGO):** Suudi Arabistan petrol şirketi Aramco ile birlikte Tarafsız Bölgedeki petrol sahalarını işletmektedir.
- **Petrochemical Industries Co. (PIC):** Gübre ve petrokimya ürünlerinin üretiminde ve pazarlanmasında faaliyet göstermektedir.
- **Kuwait Aviation Fueling Co. :** Havayolu firmalarına yakıt temin etmektedir.
- **Kuwait Petroleum International (KPI-Q8):** Yurtdışında petrol rafinerileri, akaryakıt istasyonları işletilmesi, petrol ürünleri dağıtımını ve pazarlanması konularında faaliyet göstermektedir.

---

¹⁷⁵ Kuveyt Büyük Elçiliği Ticaret Müşavirliği, **Kuveyt'in Genel Ekonomik Durumu ve Türkiye ile Ekonomik-Ticari İlişkileri**, 2008, <http://www.musavirlikler.gov.tr/altdetay.cfm?AltAlanID=368&dil=TR&ulke=KWT> (11.07.2008)

**Tablo 15. Yıllar İtibariyle Kuveyt'in Rafineri Kapasitesi ve Üretimi
(Günlük Bin Varil)**

Rafineri İşleticisi	Yerler	2002	2003	2004	2005	2006	2007
KNPC	Mina Al-Ahmadi	450.0	412.0	466.0	466.0	462.0	466.0
	Shuaiba	194.0	179.0	200.0	200.0	200.0	200.0
	Mina Abdullah	255.0	240.0	270.0	270.0	270.0	270.0
Toplam		899.0	831.0	936.0	936.0	932.0	936.0

Kaynak: OPEC, Annual Statistical Bulletin 2006, P. 72 ve OPEC, Annual Statistical Bulletin 2007'den derlenmiştir.

Yukarıdaki Tablo 15'de 2002–2007 yılları itibariyle Kuveyt'in rafineri işletmecisi KPNC'nin; Mina Al-Ahmadi, Shuaiba ve Mina Abdullah yerlerindeki günlük rafineri üretim kapasitesi oranları verilmiştir. Tablo 15'e göre Kuveyt'in rafineri kapasitesi 2007 yılı itibariyle günlük 936.0 bin varil olarak gerçekleşmektedir.

3.4. Kuveyt'in Kamu Gelirleri ve Harcamaları

Kuveyt'in kamu gelirleri ve harcama kalemlerinin, milyon Kuveyt Dinarı (KD) ve yüzde oranları yıllar itibariyle Aşağıdaki Tablo 16 ve 17'de verilmiştir. Yıllar itibariyle Kuveyt'in toplam gelirleri, 2001/02 mali yılındaki düşüş haricinde nispi oranlarda sürekli artarak, 2006/07 mali yılında 18,753 Milyon KD (1 ABD \$=0.28 KD) seviyesine ulaşmıştır. 2001/02 dönemindeki düşüşün nedeni; ABD'ye yapılan 11 Eylül terör saldırısı ile petrol konusunda uluslararası piyasalarda belirsizlik oluşmuştur. Belirsizlik sonucu ise, Kuveyt'te yeni yatırımlar gerçekleştirilememiş ve petrol arzı da sekteye uğramıştır. Bu nedenle aynı yılda elde edilen petrol ve yatırım gelirlerinde görülen düşüşe bağlı olarak 2001/02 mali yılında, Kuveyt toplam gelirinde yaklaşık 1,500 milyon KD oranında azalma yaşanmıştır.

Kuveyt ekonomisi, diğer körfez ülkelerinde olduğu gibi, büyük oranda elde edilen petrol gelirlerine bağlıdır. Tablo 16'da da görüleceği üzere, Kuveyt'te elde edilen

petrol gelirleri yıllar itibariyle toplam ülke gelirlerinin % 50'den fazlasını oluşturmaktadır. Tablo 17'de ise, yıllar itibariyle bu oranın % 75'lerden fazla olduğu ve 2006/07 mali yılında 14,511 milyon KD seviyesine ulaştığı görülmektedir. Petrol gelirlerinin yanında Kuveyt ekonomisinin en önemli gelir kaynağı, yatırım ve transfer gelirleridir. Yatırım ve transfer gelirleri, aynı petrol gelirlerinde olduğu gibi, 2001/02 mali yılındaki düşüş haricinde, nispi oranlarda sürekli artış göstererek 2006/07 mali yılında 3,367 milyon KD seviyesine ulaşmıştır.

Yine Tablo 16 ve 17'de de görüleceği üzere, yıllar itibariyle Kuveyt'in toplam harcamaları nispi oranlarda sürekli artış göstermiş ve 2006/07 mali yılında 8,959 milyon KD seviyesine ulaşmıştır. Kuveyt'in harcama kalemleri içinde en yüksek pay 2005/2006 yılına kadar savunma harcamalarının olmuştur. 1998/99 mali yılında 638 milyon KD olan savunma harcamaları 1999/00 mali yılında artarak 710 milyon KD oranında gerçekleşmiştir. Ancak 2000/01 mali yılında bu oran azalarak 708 milyon KD seviyesine gerilemiştir. 2001/02 mali yılından itibaren ise savunma harcamaları nispi oranlarda artarak 2004/05 mali yılında 1,036 milyon KD seviyesine ulaşmıştır. 2005/06 mali yılında görülen tekrar bir düşüşün ardından savunma harcamaları, 2006/07 mali yılında rekor seviyeye ulaşarak 1,052 milyon KD olmuştur.

Kuveyt'te eğitim harcamaları da toplam harcamalar içinde önemli bir paya sahiptir. Tablo 16 ve 17'de de görüleceği üzere eğitim harcamaları yıllar itibariyle nispi oranlarda artış göstererek 2006/07 mali yılında 950 milyon KD seviyesinde gerçekleşmiştir. Bu orandan da anlaşılacağı üzere Kuveyt'te, devlet eğitime önem vermekte ve yaptığı harcamalarla halkını teşvik etmektedir.

Tablo 16. Yıllar İtibariyle Kuveyt'te Kamusal Finansman

	1998/99	1999/00	2000/01	2001/02
	Milyon Kuveyt Dinarı			
TOPLAM GELİR	3,963	7,053	8,505	6,995
Petrol Gelirleri	2,254	4,795	6,037	4,525
Yatırım ve Transfer Gelirleri	1,419	1,976	1,991	1,751
Diğer Gelirler	290	282	477	719
	Toplam Gelirdeki % Payları			
Petrol Gelirleri	56.9	68.0	71.0	64.7
Yatırım ve Transfer Gelirleri	35.8	28.0	23.4	25.0
Diğer Gelirler	7.3	4.0	5.6	10.3
	Milyon Kuveyt Dinarı			
TOPLAM HARCAMA	3,682	3,694	3,935	4,299
Genel Kamu Hizmeti	297	324	373	364
Savunma	683	710	708	781
Kamu Düzeni	376	385	401	422
Eğitim	578	579	605	632
Sağlık	275	266	273	298
Sosyal Güvenlik	475	456	476	471
Sosyal Refah	216	303	325	522
Konut Giderleri	119	198	128	103
Ekonomik Hizmetler	141	210	283	367
Diğer Harcamalar	522	264	361	187
	Toplam Harcamalardaki % Payları			
Genel Kamu Hizmetleri	8.1	8.8	9.5	8.5
Savunma	18.6	19.2	18.0	18.2
Sağlık	7.5	7.2	6.9	6.9
Konut Giderleri	3.2	5.4	3.3	2.4
Ekonomik Hizmetler	3.8	5.7	7.2	8.5
BİRLEŞİK DENGE (Milyon KD)	-198	3,003	4,226	2,266

Kaynak: International Monetary Fund, **Kuwait: Statistical Appendix**, Country Report No: 04/ 197, Washington, 2004,

<http://www.imf.org/external/pubs/ft/scr/2004/cr04197.pdf> (13.07.2008)

Tablo 17. Yıllar İtibariyle Kuveyt'te Kamusal Finansman

	2002/03	2003/04	2004/05	2005/06	2006/07
	Milyon Kuveyt Dinarı				
TOPLAM GELİR	7,257	7,971	10,603	16,034	18,753
Petrol ve Gaz Gelirleri	5,499	6,150	8,171	12,956	14,511
Yatırım ve Transfer Gelirleri	1,165	1,166	1,777	2,441	3,367
Diğer Gelirler	593	655	655	637	875
	Toplam Gelirdeki % Payları				
Petrol Gelirleri	75.8	77.2	77.1	80.8	77.4
Yatırım ve Transfer Gelirleri	16.1	14.6	16.8	15.2	18.0
Diğer Gelirler	8.1	8.2	6.1	4.0	4.6
	(Milyon Kuveyt Dinarı)				
TOPLAM HARCAMA	4,322	4,775	5,440	5,828	8,959
Genel Kamu Hizmeti	397	501	647	544	1021
Savunma	879	946	1,036	1,013	1,052
Kamu Düzeni	450	492	549	629	649
Eğitim	649	684	740	789	950
Sağlık	315	343	357	423	512
Sosyal Güvenlik	304	558	567	653	2,538
Sosyal Refah	510	309	346	399	397
Konut Giderleri	116	147	160	168	245
Ekonomik Hizmetler	388	511	746	927	1,183
Diğer Harcamalar	314	284	292	283	412
	Toplam Harcamalardaki % Payları				
Genel Kamu Hizmetleri	9.2	10.5	11.9	9.3	11.4
Savunma	20.3	19.8	19.0	17.4	11.7
Sağlık	10.4	10.3	10.1	10.8	7.2
Konut Giderleri	15.0	14.3	13.6	13.5	10.6
Ekonomik Hizmetler	7.3	7.2	6.6	7.3	5.7
BİRLEŞİK DENGE (Milyon KD)	2,363	2,515	4,361	6,866	5,204

Kaynak: International Monetary Fund, **Kuwait: Statistical Appendix**, Country Report No: 08/192, Washington, 2008,

<http://internationalmonetaryfund.com/external/pubs/ft/scr/2008/cr08192.pdf> (13.07.2008)

4. KATAR'IN PETROL GELİRLERİ VE HARCANMA SEYRİ

4.1. Genel Bilgiler

Katar ile ilgili genel bilgiler aşağıda sunulmuştur. Bunlar;¹⁷⁶

Resmi Adı: Katar Devleti

Devlet Başkanı: Amir HAMAD bin Khalifa al-Thani

Yönetim Şekli: Mutlak monarşi ile yönetilen Emirlik

Coğrafi Konumu: Ülke, Basra Körfezi'nde yarımada şeklinde bulunmaktadır. Güneyde Suudi Arabistan ile kara sınırına sahip olan Katar'ın doğu kıyısında Birleşik Arap Emirlikleri, batı kıyısında Bahreyn ve kuzeyinde de İran ile deniz sınırı bulunmaktadır.

Yüzölçümü: 11,437 Km²

İklimi: Yazlar sıcak ve nemli, kışlar ılık ve az yağışlı

Nüfusu: 928,635 (2008)

Nüfus Artış Oranı: % 2.28 (2008)

Başkent: Doha

Dil: Ana ve resmi dili Arapçadır.

Din: Halkın % 77.5'i Müslüman olup, geri kalan % 22.5'i diğer dinlere mensuptur.

Para Birimi: Katar Riyali (KR)

1 ABD \$ = 3,64 KR (2007)

---

¹⁷⁶ CIA, **Qatar Factbook**,
<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/qa.html> (15.07.2008)

4.2. Genel Ekonomik Yapı

1971 yılında İngiltere'den bağımsızlığını elde eden Katar Devleti'nin ekonomisi, büyük ölçüde petrol ve doğalgaz gelirlerine bağlıdır. Son yıllarda yükselen petrol fiyatları ve doğalgaz araştırmalarından elde edilen başarıların sonucunda Katar ekonomisinde iddialı büyüme oranları görülmüştür.¹⁷⁷

Aşağıdaki Tablo 18'de yıllar itibariyle Katar'ın ekonomik göstergeleri verilmektedir. Tablo'dan da görüleceği üzere ülkenin GSYİH'sı 2002 yılında 19,707 milyon \$ seviyesinde iken, bu oran 2006 yılına kadar nispi oranlarda artarak 48,367 milyon \$ seviyesine ulaşmıştır. EIU'nun tahminlerine göre 2007 yılında ise Katar'ın GSYİH'sı % 7,8 reel artış oranıyla 61,712 milyon \$ seviyesinde gerçekleşmiştir. Yıllar itibariyle artan gelirlerle beraber ülkenin enflasyon oranlarında da artışlar görülmüştür. 2002 yılında 1.0 oranında görülen enflasyon oranları 2003 yılında 2.3; 2004 yılında ise 6.8 oranına yükselmiştir. Enflasyonda görülen bu artışlar 2006 yılına kadar devam etmiş ve 2007 yılında çift haneli rakamlara geçerek rekor kırmıştır. Ülkede görülen yüksek enflasyon oranları üç nedene bağlıdır. Bunlar;¹⁷⁸

- Ulusal paranın değerinin ABD \$'ına endekslenmesi ve uluslararası piyasalarda ABD \$'ının değer kaybetmesiyle, Katar'ın ithalat maliyetlerinin artması,
- Son yıllarda artan gelirlerle ve yatırımlarla yerel talepte görülen artışlar,
- Hızla artan kira oranları, olmuştur.

¹⁷⁷ Selçuk Tayfun Ok, Ömer Kuray, **Katar Ülke Etüdü**, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, Yayın no: 1999-51, İstanbul, 1999, s.19

¹⁷⁸ DEİK, **Katar Ülke Bülteni**, 2008, http://www.deik.org.tr/Lists/Bulten/Attachments/107/Katar%20Ulke%20Bulteni%20Ocak%202008_TR.pdf (05.07.2008)

Tablo 18. Yıllar İtibariyle Katar'ın Ekonomik Göstergeleri

Ekonomik Göstergeler	2002	2003	2004	2005	2006	2007 ^b
Piyasa Fiy. ile GSYİH (Milyon \$)	19,707	23,701	31,591	42,113	48,367	61,712
Reel GSYİH Artış Oranı (%)	7.1	3.5	20.8	6.1	7.1	7.8
Tüketici Fiyatı ile Enflasyon(%)	1.0	2.3	6.8	8.8	7.2	12.0
Nüfus	0.7 ^b	0.7 ^b	0.7	0.8 ^b	0.9	0.9
İhracat FOB (Milyon \$)	10,978	13,382	18,685	25,762	30,966	37,945
İthalat FOB (Milyon \$)	-3,650	-4,359	-5,410	-9,064	-12,360	-18,860
Cari Hesap Dengesi (Milyon \$)	3,823	5,754	7,552	10,713	10,515	6,316
Altın Hariç Reزر. (Milyon \$)	1,567	2,944	3,396	4,542	5,742	6,063
Toplam Dış Borç (Milyon \$)	15,362 ^b	16,949 ^b	18,192 ^b	22,429 ^b	25,699	32,600
Kur Oranı (Ort.; KR-ABD \$)	3.64	3.64	3.64	3.64	3.64	3.64

b: E.I.U. Tahmini verileri

Kaynak: Economic Intelligence Unit, **Qatar Country By Country**, Main report: January 2007 ve 2008'den derlenmiştir.

Yine Yukarıdaki Tablo 18'de görüleceği üzere, Katar'ın ihracat gelirleri yıllar itibariyle nispi oranlarda artış göstermiş ve 2007 yılında 37,945 milyon \$ seviyesinde gerçekleşmiştir. Katar'ın en önemli ihraç kalemleri, petrol ve doğalgazdır. Ülkenin en önemli ihraç ülkeleri ise; % 39.8 oran ile Japonya, %18.6 ile Güney Kore ve % 6.4 oran ile Singapur'dur. Katar'da ihraç oranlarının yanında ithal oranları da yıllar itibariyle artış göstermiştir. Ülkenin en önemli ithal malları; makine ve teçhizat ile demir-çelik gibi metal ve metal ürünleridir. İthalat yapılan ülkelere bakıldığında ise; Fransa % 13.3, Japonya % 10.1 ve ABD % 9.3 ile Katar'ın en fazla ürün ithal ettiği ülkeler olarak sıralanmaktadır.¹⁷⁹ Katar'ın ihracat ve ithalatındaki artışlara paralel olarak, ülkenin cari dengesi de 2002 yılından 2006'ya kadar devamlı fazla vermiş ve 2007 yılında 6,063 milyon \$ oranında gerçekleşmiştir.

¹⁷⁹ Economic Intelligence Unit, **Qatar Country Report**, London, May 2007, p.5

4.3. Petrol Rezervleri ve Petrol Üretimi

Katar'da, kara üzerindeki ilk petrol rezervleri 1936 yılında, ülkenin Başkenti Doha'nın 85 Km güneybatısında bulunan Dukhan'da keşfedilmiştir. Deniz üzerindeki araştırmalara ise, 1952 yılında başlanmış ve ilk olarak Idd al-Sharqi'de petrol rezervlerine rastlanmıştır. 1952 yılında deniz üzerinde keşfedilen petrol rezervlerinden sonra çalışmalara devam edilmiş ve 1965 ile 1969 yıllarında, Maydan ve Bul Haninel isimli iki offshore bölgesi daha açılmıştır. Katar'da keşfedilen ilk petrol rezervleri 1970'lere kadar, BP, Royal Dutch/Shell ve Katar Petrol Şirketi tarafından işletilmiştir. Ülkede petrolün tamamen millileştirilmesi ise, kara işletmelerinde 1976 yılında, offshore işletmelerinde ise 1991 yılında gerçekleştirilmiştir. Katar petrol üretiminde, 7 adet offshore ve 1 adet de kara sahasına sahiptir. Aynı zamanda Bunduq'da, Birleşik Arap Emirlikleri'nden Abu Dhabi Emirliği ile yarı yarıya esasına dayanan küçük bir offshore sahası da vardır.¹⁸⁰

Aşağıdaki Tablo 19'da da görüleceği üzere, Katar'ın kanıtlanmış petrol rezervleri, 1996–1999 yılları arasında 3,700 milyar varil seviyesinde olmuştur. 2000 ve 2001 yıllarında yeni petrol sahalarının keşfiyle kanıtlanmış petrol rezervleri 13,157 ve 15,207 milyar varil seviyesine yükselmiş ve 2007 yılına kadar çıkarılan petrol rezervleri aynı seviyede kalmıştır. Katar'da yıllık ve günlük ham petrol üretimi ise, 2007 yılında, 53,6 milyon ton ve 845,3 milyon varil oranlarında gerçekleşmiştir. Ülke petrol üretim seviyesini bu şekilde devam ettirdiği takdirde yaklaşık 100 yıldan fazla kullanılabilir rezerv yılına sahip olmaktadır.¹⁸¹

---

¹⁸⁰ İGEME, **Katar Ülke Bülteni**, 2008,
http://www.igeme.org.tr/Arastirmalar/ulke_sek/index.cfm?sec=ara (08.07.2008)

¹⁸¹ DEİK, **Katar Ülke Bülteni**, 2008,
http://www.deik.org.tr/Lists/Bulten/Attachments/107/Katar%20Ulke%20Bulteni%20Ocak%202008_TR.pdf
(05.07.2008)

Tablo 19. Yıllar İtibariyle Katar'ın Petrol Rezervleri ve Petrol Üretimi

	İspatlanmış Petrol Rezervleri (milyar Varil)	Yıllık Toplam Petrol Üretimi (Milyon Ton)	Günlük Toplam Petrol Üretimi (Milyon Varil)
1996	3,700	26.2	393.1
1997	3,700	33.3	405.0
1998	3,700	33.6	618.1
1999	3,700	34.3	608.5
2000	13,157	36.1	648.2
2001	15,207	35.7	632.9
2002	15,207	35.2	568.9
2003	15,207	40.8	676.0
2004	15,207	46.0	755.3
2005	15,207	47.3	765.9
2006	15,207	50.9	802.9
2007	15,207	53.6	845.3

Kaynak: OPEC, Annual Statistical Bulletin, 2007 ve BP Statistical Review of World Energy 2008'den derlenmiştir.

Katar'da petrol üretimi, Katar Devleti'ne ait olan Qatar Petroleum Şirketi tarafından gerçekleştirilmektedir. Qatar Petroleum aynı zamanda "keşif ve üretim paylaşım anlaşmaları" ile "geliştirme ve üretim paylaşım" anlaşmaları doğrultusunda büyük enerji şirketleriyle de iş paylaşımı yapmaktadır. Katar'da en fazla üretimin gerçekleştirildiği tesis, günlük 248 bin varil üretim kapasitesine sahip olan Al-Shaheen'dir. Al-Shaheen tesisi 2001 yılında, Danimarka menşeli Maersk Oil şirketi ile yapılan anlaşma sonucunda faaliyete geçirilmiştir. Al-Shaheen'den sonra sırası, 43,462 Km²'lik bir alanda, günlük 222 bin varil petrol üretim kapasitesi bulunan Dukhan almaktadır. Katar'da petrol üretimine yapılan yatırımlar hızla devam etmektedir. Bu doğrultuda 2010 yılında Al-Shaheen'in, Katar'ın toplam petrol

üretimini yarısını karşılayacak bir şekilde günlük üretim kapasitesinin 525 bin varile çıkarılacağı düşünülmektedir.¹⁸²

Petrol rezervlerinin yanında Katar, önemli oranda doğalgaz rezervlerine de sahiptir. Tahmini olarak ülkenin doğalgaz rezervleri 900 trilyon feet küp seviyesindedir. Bu rezerv oranıyla Katar, Rusya ve İran'dan sonra dünyanın üçüncü büyük doğalgaz rezervlerine sahiptir.¹⁸³

4.4. Katar'ın Kamu Gelirleri ve Harcamaları

Katar'ın kamu gelirlerinin büyük bir kısmı petrol ve doğalgaz gelirlerinden oluşmaktadır. Bu durumda ülke ekonomisi petrol fiyatlarındaki dalgalanmalardan yüksek seviyede etkilenmektedir. Aşağıdaki Tablo 20'de de görüleceği üzere petrol gelirlerinin toplam kamu gelirleri içindeki payı yıllar itibariyle % 60'ın üzerinde olmuştur. Katar'ın toplam kamu gelirleri 2001/02 mali yılında 22,755 milyon KR (1 ABD \$=3.64 KR) ve 2002/03 mali yılında 29,453 milyon KR seviyesinde gerçekleşmiştir. Ancak 2003 yılında ABD'nin Irak'ı işgaliyle uluslararası petrol piyasalarında yaşanan belirsizlikler sonucu petrol fiyatları hızla yükselmiş ve bu durum Katar'ın toplam kamu gelirleri üzerinde pozitif yönlü bir etki yaratmıştır. Şöyle ki, 2003/04 mali yılında 30,716 milyon KR olan toplam kamu gelirleri, 2004/05 mali yılında hızla artarak 55,064 milyon KR seviyesine çıkmıştır. Toplam kamu gelirlerinde görülen bu artış 2005/06 ve 2006/07 mali yıllarında da görülmüş ve 2006/07 mali yılında Katar'ın kamu gelirleri 82,603 milyon KR seviyesinde gerçekleşmiştir. Son yıllarda artan kamu gelirleriyle devlet, altyapı ile doğalgazı geliştirme ve çeşitlendirme yatırımları yaparak ülke ekonomisini daha da dinamik hale getirmeyi hedeflemektedir. Bu şekilde Katar ekonomisinin petrole olan bağımlılığı azaltılarak, ekonomiyi çeşitlendirme planlanmaktadır.

¹⁸² DEİK, **Katar Ülke Bülteni**, 2008,
http://www.deik.org.tr/Lists/Bulten/Attachments/107/Katar%20Ulke%20Bulteni%20Ocak%202008_TR.pdf
(05.07.2008)

¹⁸³ Konya Ticaret Odası, **Katar Ülke Raporu**, 2008,
http://www.kto.org.tr/dosya/rapor/katar_ulke.pdf (15.07.2008)

**Tablo 20. Yıllar İtibariyle Katar'ın Kamu Gelirleri ve Harcamaları
(Milyon Katar Riyali)**

	2001/02	2002/03	2003/04
TOPLAM GELİR	22,755	29,453	30,716
Petrol ve Gaz	15,557	19,059	19,759
Yatırım	4,244	8,618	8,062
Diğer Gelirler	2,954	1,776	2,895
Toplam Gelir / Petrol Geliri (%)	68.4	64.7	64.3
TOPLAM HARCAMA	20,504	23,453	27,016
Cari Harcamalar	17,383	18,792	21,771
Maaş ve Ücretler	5,706	5,999	6,294
Faiz Ödemeleri	2,764	2,236	1,942
Mal ve Hizmetler	818	1,672	1,941
Diğer Giderler	8,095	8,885	11,594
Kalkınma Harcamaları	3,121	4,661	5,245
Toplam Harcama / Maaş ve Ücretler (%)	27.8	25.6	23.3
DENGE	2,251	6,000	3,700
	2004/05	2005/06	2006/07
TOPLAM GELİR	55,064	64,984	82,603
Petrol ve Gaz	36,319	43,616	54,015
Yatırım	13,711	14,223	20,639
Diğer Gelirler	5,034	7,135	7,949
Toplam Gelir / Petrol Geliri (%)	65.9	67.1	65.4
TOPLAM HARCAMA	36,102	50,833	69,572
Maaş ve Ücretler	7,940	6,657	12,131
Cari Harcamalar	18,758	25,096	34,685
Sermaye Giderleri	1,572	1,008	970
Temel Giderler	7,832	18,072	21,786
Toplam Harcama / Maaş ve Ücretler (%)	21.9	13.1	17.4
DENGE	18,962	14,151	13,031

Kaynak: <http://www.qcb.gov.qa/publications/Annual/2006.pdf> (16.07.2008)

Katar'ın kamu harcamaları da artan gelirlerle beraber yıllar itibariyle artış göstererek 2006/07 mali yılında 69,572 milyon KR seviyesinde gerçekleşmiştir. Toplam kamu harcamalarının içinde ödenen maaş ve ücretler, 2001/02 mali yılından 2004/05 mali yılına kadar toplam harcamaların % 20'den fazlasını oluşturmuştur. Ancak 2005/06 ve 2006/07 yıllarında bu oran % 13.1 ve % 17.4 seviyelerine düşmüştür. Katar'da son iki yılda ödenen maaş ve ücretlerin toplam harcamalardaki payının azalmasına karşılık temel giderlerde artışlar görülmüştür. 2004/05 mali yılında 7,832 milyon KR olan temel giderler; 2005/06 mali yılında yaklaşık 2,5 kat artarak 18,072, 2006/07 mali yılında ise 12,786 milyon KR seviyesine yükselmiştir.

Aşağıdaki Tablo 21'de de görüleceği üzere, düşük nüfus oranı dolayısıyla 2006/07 mali yılında, Katar'ın sağlık, eğitim ve sosyal hizmet giderleri, toplam temel giderler arasında en az paya sahiptir. Temel giderler arasında en yüksek pay % 22.67 oranla haberleşme giderlerine aittir. Bunun yanında ulaşım ve araştırma geliştirme giderleri de önemli bir paya sahiptir.

Tablo 21. 2006/07 Mali Yılında Katar Harcamalarından Temel Giderlerin Dağılım Oranları

Temel Giderler	2006/07 (Milyon KR)	2006/07 (% Dağılım)
Sağlık	629	3.16
Eğitim	580	2.91
Konut Giderleri	584	2.94
Ulaşım	3,505	17.61
Haberleşme	4,511	22.67
Sosyal Hizmetler	1,939	9.74
Elektrik ve Su	3,017	15.16
Tarım	2,019	10.15
Ar-Ge	3,116	15.66
TOPLAM	19,900	100

Kaynak: <http://www.qcb.gov.qa/publications/Annual/2006.pdf> (16.07.2008)

Yazın sıcaklıkların 50 °C'yi bulduğu Katar'da, su kaynakları çok kısıtlıdır. Ülke içme suyu ihtiyacını büyük ölçüde, deniz suyunun arıtılması yoluyla karşılamaktadır. Yine yukarıdaki Tablo 21'den de görüleceği üzere, 2006/07 mali yılında toplam temel giderlerin 3,017 milyon KR kısmını % 15.66'lık oranla elektrik ve su giderleri oluşturmaktadır. Katar'da elektrik ve su giderlerinin gelecek yıllarda, artan yatırımlara bağlı olarak enerji talep artışıyla daha da yükselmesi beklenmektedir.¹⁸⁴

5. SEÇİLMİŞ ORTADOĞU ÜLKELERİNİN EKONOMİK YAPILARININ KARŞILIKLI DEĞERLENDİRİLMESİ

Suudi Arabistan, BAE, Kuveyt ve Katar; körfez ülkeleri arasında ekonomik yönden önemli konumlara sahip ülkelerdir. Seçili ülkelerin bu önemi sahip oldukları petrol rezervlerine ve rezervlere bağlı olarak elde ettikleri petrol gelirlerinden kaynaklanmaktadır. Aşağıdaki Tablo 22'de seçili Ortadoğu ülkelerinin yıllar itibariyle ekonomik göstergelerinin oranları verilmiştir. Buna göre seçili ülkeler arasında en yüksek GSYİH, 2007 yılında 374.5 milyar \$ gelir seviyesiyle Suudi Arabistan'a aittir. 2008 yılında ise % 4.3'lük büyüme oranıyla, Suudi Arabistan GSYİH'sının 407.0 milyar \$ olması beklenmektedir. Suudi Arabistan gerek yüzölçümü gerekse yüksek nüfus oranıyla beraber 2007 yılı itibariyle sahip olduğu 264.25 milyar varillik ispatlanmış petrol rezerviyle körfez bölgesinde önemli bir ekonomik ağırlığa sahiptir. Bunların yanında ülkede petrol çıkarma maliyetleri de diğer körfez ülkelerine oranla, çok düşüktür. En yüksek petrol rezervlerine sahip olan Suudi Arabistan'ın dış ticaret oranları da seçili diğer ülkelere kıyasla daha yüksektir.

---

¹⁸⁴ DEİK, **Katar Ülke Bülteni**, 2008, http://www.deik.org.tr/Lists/Bulten/Attachments/107/Katar%20Ulke%20Bulteni%20Ocak%202008_TR.pdf (05.07.2008)

Tablo 22. Seçilmiş Ortadoğu Ülkelerinin Yıllar İtibariyle Ekonomik Göstergeleri

ÜLKELER	GSYİH (Milyar \$)		GSYİH (Büyüme %)		Enflasyon (%)	
	2007	2008	2007	2008	2007	2008
Suudi Arabistan	374.5	407.0	4.1	4.3	3.0	3.0
Birleşik Arap Emirlikleri	189.6	215.3	7.7	6.6	8.0	6.4
Kuveyt	103.4	114.5	3.5	4.8	2.6	2.6
Katar	65.8	82.8	14.2	14.1	12.0	10.0
ÜLKELER	Toplam İhracat (Milyar \$)		Toplam İthalat (Milyar \$)		Ödemeler Dengesi (Milyar \$)	
	2007	2008	2007	2008	2007	2008
Suudi Arabistan	226.4	245.2	137.5	160.0	83.1	81.8
Birleşik Arap Emirlikleri	165.2	182.8	118.7	132.6	42.8	49.5
Kuveyt	63.9	71.2	32.4	37.8	39.1	40.4
Katar	50.5	63.9	26.7	33.3	22.3	29.5

Kaynak: Regional Outlook 2008, The Middle East, ISSUE 385, London, January 2008, p.36'dan derlenmiştir.

Yukarıdaki Tablo 22'de de görüleceği üzere, 2007 yılında en düşük enflasyon oranı % 2.6 ile Kuveyt'te yaşanmıştır. Kuveyt'i, % 3.0 enflasyon oranıyla Suudi Arabistan ve %8.0 enflasyon oranıyla BAE takip etmektedir. Seçili ülkeler arasında en yüksek enflasyon oranı ise % 12.0 ile Katar'da görülmüştür. 2008 tahminlerine göre, Suudi Arabistan ve Kuveyt'in enflasyon oranlarında bir değişiklik olmamakla beraber BAE'nin enflasyon oranında % 1.6'lık, Katar'ın enflasyon oranında ise % 2'lik düşüş beklenmektedir.

6. SEÇİLMİŞ ORTADOĞU ÜLKELERİNİN TÜRKİYE İLE OLAN EKONOMİK İLİŞKİLERİ

6.1. Suudi Arabistan'ın Türkiye İle Ekonomik İlişkileri

Türkiye ile Suudi Arabistan arasındaki diplomatik ilişkiler 3 Ağustos 1929'da Hicaz ve Necd Krallığı ile imzalanan Dostluk ve Barış Anlaşması'na dayanmaktadır. 1929'dan 1970'lere kadar iki ülke arasındaki ilişkilerde kayda değer bir gelişme gerçekleşmemiştir. Ancak aşağıdaki Tablo 23'de de görüldüğü gibi, 1973'de imzalanan Ticaret ile Ekonomik ve Teknik İşbirliği anlaşmalarıyla iki ülke arasında ekonomik ilişkiler başlamıştır. 1980'li yıllarda ise, Türkiye'nin güvenli ve elverişli koşullarda petrol ihtiyacını sağlama isteği ile ikili ilişkilerde ciddi hareketlenmeler görülmüştür. Bu dönemde Türkiye, Suudi Arabistan'a ihracatını arttırarak, müteahhitlik hizmetleriyle de Suudi Arabistan'da faaliyet göstermiştir. İki ülke arasında 1980'lerde sağlanan yakınlaşma, 1990'ların başında yaşanan Birinci Körfez Savaşı'ndaki ortak çıkarlar ve tutumlar karşısında iyice pekişmiştir. Birinci Körfez Savaşı sonrası Suudi Arabistan, savaştan olumsuz etkilenen Türkiye'ye, kayıpların giderilmesinde katkı sağlamak amacıyla 1,2 milyar \$ tutarında petrol hibe etmiş ve Türk Savunma Fonu'na 1 milyar \$ karşılığında petrol katkısında bulunmuştur. Suudi Arabistan ile Türkiye arasındaki ikili ilişkilerin en sıkıntılı dönemi 2002 yılında tarihi Ecyad Kalesi'nin Suudi Arabistan tarafından yıkılmasıyla yaşanmıştır. Ancak 2002 yılında yaşanan diplomatik krizin olumsuz etkileri 2003 yılından itibaren giderilmeye başlanmış ve günümüze kadar ikili ilişkiler olumlu şekilde devam etmiştir.¹⁸⁵

Son olarak iki ülke arasında ekonomik ve ticari ilişkileri canlandıracak, Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşması ile Uluslararası Karayolu Taşımacılığı Anlaşması Suudi Arabistan Kralı'nın Türkiye'ye ziyareti sırasında 8 Ağustos 2006'da imzalanmıştır.

¹⁸⁵ T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, **Suudi Arabistan Ülke Profili**, 2008, <http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/ANL/OrtaDoguDb/suudiarabistan.doc> (19.07.2008)

Tablo 23. Yıllar itibariyle Türkiye ve Suudi Arabistan Arasında İmzalanan Ticari Anlaşmalar

İmzalanan Anlaşmalar	İmza Tarihi
Ticaret Anlaşması	1 Mayıs 1974
Ekonomik ve Teknik İşbirliği Anlaşması	
Deniz Taşımacılığı İşletmeciliğinin Koordine Edilmesi ve Düzenlenmesi İçin Anlaşma	19 Mart 1986
Karayolu Ulaşımının Koordinasyonu ve Düzenlenmesi Hakkında Anlaşma	
Hava Taşımacılık Teşebbüslerinin Faaliyetleri Dolayısıyla Alınan Vergilerde Muafiyet Anlaşması	11 Ocak 1989
Uluslararası Karayolu Taşımacılığı Anlaşması	8 Ağustos 2006
Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşması	
Sağlık Alanında İşbirliği Anlaşması	
Turizm Alanında İşbirliği Anlaşması	

Kaynak: T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, **Suudi Arabistan Ülke Profili**, 2008, <http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/ANL/OrtaDoguDb/suudiarabistan.doc> (19.07.2008)

Suudi Arabistan ile Türkiye'nin dış ticaret ilişkisini incelediğimizde aşağıdaki Tablo 24'de de görüleceği üzere, 2006 yılında Türkiye'nin Suudi Arabistan'a ihracatı 983.2 milyon dolar seviyesindeyken bu oran, 2007 yılında % 51 artış göstererek 1,486.9 milyon \$ seviyesine ulaşmıştır. Türkiye'nin Suudi Arabistan'dan ithalatı ise 2006 yılında 2,252.1 milyon \$ seviyesindeyken 2007 yılında bu oran % 8 artış göstererek 2,439.9 milyon \$ seviyesine ulaşmıştır. Tablodan da görüleceği üzere, yıllar itibariyle Türkiye'nin Suudi Arabistan'dan ithalatı ihracatına oranla her zaman fazla olmuştur. Bu nedenle iki ülke arasındaki dış ticaret dengesi yıllar itibariyle Türkiye aleyhine olmuştur.

İki ülke arasındaki karşılıklı ithal ve ihraç mallarına baktığımız zaman, Türkiye'nin Suudi Arabistan'dan ithal ettiği malların başında, %97 oranında ham petrol ve petrokimya ürünleri gelmektedir. Türkiye'nin Suudi Arabistan'a ihraç ettiği malların başında ise, demir-çelik ürünlerinin yanında gıda ürünleri de yer almaktadır.¹⁸⁶

Tablo 24. Yıllar İtibariyle Türkiye ve Suudi Arabistan Arasındaki Ticari İlişkiler (Milyon \$)

YIL	Türkiye'nin İhracat	Türkiye'nin İthalat	Dış Ticaret Hacmi	Dış Ticaret Dengesi
1996	430.6	1,707.6	2,138.3	-1,277.0
1997	535.0	1,017.6	1,552.6	-482.6
1998	473.9	669.9	1,143.8	-196.0
1999	367.2	579.2	946.4	-212.0
2000	386.6	961.7	1.348.3	-575.1
2001	500.6	729.6	1.230.2	-229.0
2002	554.6	793.8	1.348.4	-239.2
2003	741.5	969.1	1.710.6	-227.6
2004	768.5	1.231.5	2.000.0	-463.0
2005	962.2	1.888.8	2.851.0	-926.6
2006	983.2	2.252.1	3.235.3	-1.268.9
2007	1,486.9	2,439.9	3,926.8	-953.0

Kaynak: İGEME, **Suudi Arabistan Ülke Raporu**, 2008,
http://www.igeme.org.tr/Arastirmalar/ulke_sek/index.cfm?sec=ara (08.07.2008)

6.2. Birleşik Arap Emirlikleri'nin Türkiye ile Ekonomik İlişkileri

Türkiye ile BAE arasındaki ekonomik ilişkiler, aşağıdaki Tablo 25'de de görüldüğü gibi, 9 Ağustos 1984'de imzalanan Ekonomik ve Teknik İşbirliği Anlaşması ile başlamış ve günümüze kadar devam etmiştir. 1986 ve 1993 yıllarında ise iki ülke arasında sırasıyla, Türkiye-BAE Hava Ulaştırma Anlaşması ile gelir ve servet üzerinden alınan vergilerde Çifte Vergilendirmeyi Önleme Anlaşması imzalanmıştır.

¹⁸⁶ Cidde Başkonsolosluğu Ticaret Ataşeliği, **Suudi Arabistan'ın Ekonomik Durumu ve Türkiye ile Ekonomik-Ticari İlişkileri**, 2007
<http://www.musavirlikler.gov.tr/upload/SA/Yillik%20Rapor%202006.doc> (19.07.2008)

Tablo 25. Yıllar itibariyle Türkiye ve Birleşik Arap Emirlikleri Arasında İmzalanan Ticari Anlaşmalar

İmzalanan Anlaşmalar	İmzalanma Tarihi
Ekonomik ve Teknik İşbirliği Anlaşması	09 Ağustos 1984
Türkiye – Birleşik Arap Emirlikleri Hava Ulaştırma Anlaşması	26 Ekim 1986
Çifte Vergilendirmeyi Önleme Anlaşması	29 Ocak 1993

Kaynak: T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, **Birleşik Arap Emirliği Ülke Raporu**, 2008, <http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/ANL/OrtaDoguDb/bae.doc> (19.07.2008)

Türkiye ile BAE'nin dış ticaret değerlerini incelediğimizde, aşağıdaki Tablo 26'da da görüldüğü gibi, iki ülke arasındaki dış ticaret dengesi yıllar itibariyle Türkiye lehine olmuştur. 1996 ile 1998 yılları arasında, Türkiye'nin BAE'ye ihracatı nispi oranlarda dalgalanarak 1998 yılında 239.8 milyon \$ seviyesinde gerçekleşmiştir. 2000 yılından itibaren, Türkiye'nin ihracatı yıllar itibariyle nispi oranlarda artış göstererek 2006 yılında 1,985.6 milyon \$ seviyesine gerçekleşmiştir. 2007 yılında ise Türkiye'nin ihracatı bir önceki yıla oranla % 63.2 seviyesinde yükselerek 3,240.8 milyon \$'a ulaşmıştır. Bu oranlarla BAE, Türkiye'nin en çok ihracat yaptığı ülkeler sıralamasında 11'inci sırada yer almaktadır. Türkiye'den BAE'ye en çok; demir-çelik, mücevherat, makine ve gıda ürünleri ihraç edilmektedir.¹⁸⁷

Türkiye'nin BAE'den ithalatı, BAE'ye ihracatında olduğu gibi; 1996–1998 yılları arasında nispi oranlarda dalgalanmış ve 1999 yılında 27.7 milyon \$ seviyesinde gerçekleşmiştir. 2000 yılından itibaren ise Türkiye'nin BAE'den ithalatı nispi oranlarda artış göstererek 2007 yılında 469.8 milyon \$ seviyesine ulaşmıştır. Bu oranlar kapsamında Türkiye, BAE'den en çok; işlenmiş alüminyum, altın, petrol gazları ve diğer gazlı hidrokarbon ürünleri ithal etmektedir.¹⁸⁸

¹⁸⁷ Dubai Başkonsolosluğu Ticaret Ataşeliği, **Birleşik Arap Emirlikleri Ülke Raporu**, 2008, <http://www.musavirlikler.gov.tr/upload/DU/ULKE%20NOTU%202007.doc> (08.07.2008)

¹⁸⁸ İGEME, **Birleşik Arap Emirlikleri Ülke Bülteni**, 2008 http://www.igeme.org.tr/Arastirmalar/ulke_sek/index.cfm?sec=ara (08.07.2008)

Tablo 26. Yıllar İtibariyle Türkiye ve Birleşik Arap Emirlikleri Arasındaki Ticari İlişkiler (Milyon \$)

YILLAR	Türkiye'nin İhracatı	Türkiye'nin İthalatı	Dış Ticaret Hacmi	Dış Ticaret Dengesi
1996	211.4	23.4	234.8	188.0
1997	264.7	25.4	290.1	239.3
1998	239.8	31.6	271.4	208.2
1999	391.0	27.7	418.7	363.3
2000	316.0	40.0	356.0	276.0
2001	370.0	52.2	422.2	317.8
2002	452.4	100.5	552.9	351.9
2003	700.3	113.5	813.8	586.6
2004	1,139.4	183.4	1,322.8	956.0
2005	1,669.7	205	1,874.7	1,464.7
2006	1,985.6	352.2	2,337.8	1,663.4
2007	3,240.8	469.8	3,710.6	2,771.0

Kaynak: İstanbul Ticaret Odası, **Birleşik Arap Emirlikleri Ülke Raporu**, 2008
<http://www.ito.org.tr/ITOPortal/Dokuman/08.04.110.pdf> (05.07.2008) ve T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, **Birleşik Arap Emirliği Ülke Raporu**, 2008,
<http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/ANL/OrtaDoguDb/bae.doc> (19.07.2008)'den derlenmiştir.

6.3. Kuveyt'in Türkiye ile Ekonomik İlişkileri

Türkiye ile Kuveyt arasındaki ekonomik ve ticari ilişkiler, Aşağıdaki Tablo 27'de de görüleceği üzere, 22 Mart 1982'de imzalanan Ekonomik, Sınai ve Teknik İşbirliği Anlaşması ile başlamıştır. Daha sonra 27 Kasım 1988'de Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşması ile 03 Aralık 1997'de Ticaret Anlaşması imzalanarak ve iki ülke arasındaki karşılıklı ticari ilişkiler daha da pekiştirilmiştir. Türkiye ve Kuveyt arasında gelir ve servet üzerinden alınan vergilerde çifte vergilendirmeyi kaldırmak amacıyla ise, 7 Ekim 1997'de Çifte Vergilendirmeyi Önleme Anlaşması imzalanmıştır.

Tablo 27. Yıllar itibariyle Türkiye ve Kuveyt Arasında İmzalanan Ticari Anlaşmalar

İmzalanan Anlaşmalar	İmzalanma Tarihi
Ekonomik, Sınai ve Teknik İşbirliği Anlaşması	22 Mart 1982
Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşması	27 Kasım 1988
Ticaret Anlaşması	03 Aralık 1997
Çifte Vergilendirmenin Önlenmesi Anlaşması	07 Kasım 1997

Kaynak: T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, **Kuveyt Ülke Raporu**, 2008, <http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/ANL/OrtaDoguDb/kuveyt.doc> (19.07.2008)'den derlenmiştir.

Türkiye ve Kuveyt arasındaki ticari ilişkilere baktığımızda, dış ticaret dengesi aşağıdaki Tablo 28'de de görüldüğü gibi, genel olarak Türkiye lehine fazla vermiştir. İki ülke arasındaki ticaretin detaylarına baktığımızda, Türkiye'nin Kuveyt'e ihracatı 1996 yılında 106.9 milyon \$ seviyesindeyken 1997 yılında bu oran 125.7 milyon \$ seviyesine yükselmiştir. 1998 ve 2000 yılları arasında Türkiye'nin Kuveyt'e ihracatı, 1998 Asya Krizi ve 1999 Türkiye ekonomik krizinin etkisiyle düşmüştür. 2001 yılından itibaren ise, ihracat oranları yükselerek 2004 yılında 265.7 milyon \$ seviyesine ulaşmıştır. Ancak 2005 yılında ticaret güzergâhı üzerinde olan Irak'taki güvenlik problemleri nedeniyle Türkiye'nin ihracatı bir önceki yıla oranla yaklaşık % 20 azalarak 210.3 milyar \$ seviyesinde gerçekleşmiştir. 2006 ve 2007 yıllarında ise Türkiye'nin ihracat oranları tekrar artarak sırasıyla 219.02 ve 221.15 milyon \$'a yükselmiştir. Türkiye'nin Kuveyt'e ithalatına bakacak olursak, yine aşağıdaki Tablo 28'de de görüldüğü gibi, 1996'dan 2004'e kadar nispi oranlarda dalgalanma gösteren ithalat oranları, 2005 yılından itibaren artarak 2007 yılında 90.50 milyon \$ seviyesine ulaşmıştır.

**Tablo 28. Yıllar İtibariyle Türkiye ve Kuveyt Arasındaki Ticari İlişkiler
(Milyon \$)**

YILLAR	Türkiye'nin İhracatı	Türkiye'nin İthalatı	Dış Ticaret Hacmi	Dış Ticaret Dengesi
1996	106.9	103.9	210.8	3.0
1997	125.7	171.5	279.2	-45.8
1998	89.3	80.7	170.0	8.6
1999	82.7	83.9	166.6	-1.2
2000	73.4	161.3	234.7	-87.9
2001	104.6	123.3	227.9	-18.7
2002	139.0	26.5	163.5	110.5
2003	165.2	16.0	181.2	149.2
2004	265.7	25.6	291.3	240.1
2005	210.3	41.6	251.9	168.7
2006	219.02	56.04	275.06	162.98
2007	221.15	90.50	311.65	130.65

Kaynak: İstanbul Ticaret Odası, **Birleşik Arap Emirlikleri Ülke Raporu**, 2008,

<http://www.ito.org.tr/ITOPortal/Dokuman/08.04.100.pdf> (20.07.2008) ve

DEİK, **Kuveyt Ülke Bülteni**, 2008,

http://www.deik.org.tr/Lists/Bulten/Attachments/127/Kuveyt%20Ulke%20Bulteni%20Nisan%202008_TR.pdf
(05.07.2008)'den derlenmiştir.

2007 yılı itibariyle Türkiye ve Kuveyt'in dış ticaret ilişkisini ürünler açısından değerlendirdiğimizde ise, Türkiye Kuveyt'e; başta süt ve süt mamulleri, yenilen sebze ve meyveler ile kabuklu yemişlerin olduğu gıda ürünlerini ihraç etmekte ve organik kimyasal ürünler ile plastik ve plastik eşya gibi ürünleri ithal etmektedir.

6.4. Katar'ın Türkiye ile Ekonomik İlişkileri

Türkiye ve Katar arasındaki ekonomik ve ticari ilişkiler 11 Mart 1985'de imzalanan Ekonomik ve Teknik İşbirliği Anlaşması ile başlamıştır. 3 Mayıs 1990'da imzalanan Hava Ulaştırması Anlaşması ve 25 Aralık 2001'de imzalanan Yatırımların Karşılıklı Korunması ve Teşviki ile Çifte Vergilendirme Önleme Anlaşmaları, iki ülke arasındaki ekonomik ve ticari ilişkilere ivme kazandırmıştır.

Tablo 29. Yıllar itibariyle Türkiye ve Katar Arasında İmzalanan Ticari Anlaşmalar

İmzalanan Anlaşmalar	İmzalanma Tarihi
Ekonomik ve Teknik İşbirliği Anlaşması	11 Mart 1985
Hava Ulaştırması Anlaşması	3 Mayıs 1990
Yatırımların Karşılıklı Korunması ve Teşviki Anlaşması	25 Aralık 2001
Çifte Vergilendirme Önleme Anlaşması	

Kaynak: DEİK, **Katar Ülke Bülteni**, 2008, http://www.deik.org.tr/Lists/Bulten/Attachments/107/Katar%20Ulke%20Bulteni%20Ocak%202008_TR.pdf (05.07.2008)

Katar ile Türkiye arasındaki dış ticaret verilerini incelediğimizde aşağıdaki Tablo 30'da da görüldüğü gibi, iki ülke arasındaki dış ticaret dengesi 1999 ile 2000 yılları arasında Türkiye aleyhine açık vermiştir. Ancak 2001'den itibaren Türkiye'nin ihracatındaki artışlara bağlı olarak iki ülke arasındaki dış ticaret dengesi Türkiye lehine fazla vermiştir.

Türkiye'nin Katar'dan ithalatında da son yıllarda artışlar görülmüştür. 2003 yılında 8.2 milyon \$ seviyesinde gerçekleşen ithalat oranı; 2004 yılında 17.7, 2005 yılında 50.7 ve 2006 yılında ise 64.9 milyon \$ seviyesine yükselmiştir. Ancak 2007 yılında bu oran bir önceki yıla kıyasla % 56 oranında azalarak 29.6 milyon \$ seviyesine gerilemiştir.

Tablo 30. Yıllar İtibariyle Türkiye ve Katar Arasındaki Ticari İlişkiler (Milyon \$)

YILLAR	Türkiye'nin İhracatı	Türkiye'nin İthalatı	Dış Ticaret Hacmi	Dış Ticaret Dengesi
1996	11.4	2.2	13.6	9.3
1997	9.4	14.1	23.5	-4.6
1998	10.2	63.4	73.6	-53.2
1999	7.5	14.2	21.7	-6.6
2000	10.0	11.3	21.3	-1.4
2001	8.4	5.8	14.2	2.6
2002	15.6	10.6	26.2	4.9
2003	15.7	8.3	24.0	7.4
2004	35.0	17.7	52.7	17.3
2005	82.0	50.7	132.7	31.3
2006	342.1	64.9	407.0	277.3
2007	450.0	29.6	479.6	420.3

Kaynak: T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, **Katar Ülke Raporu**, 2008, <http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/ANL/OrtaDoguDb/katar.doc> (19.07.2008) ve İGEME, **Katar Ülke Bülteni**, 2008, http://www.igeme.org.tr/Arastirmalar/ulke_sek/index.cfm?sec=ara (08.07.2008)'den derlenmiştir.

2006 verilerine göre Türkiye'nin Katar'a ithalatında başta gelen ürünler; demir-çelik ürünleri ile elektrikli makine ve cihazlar olmuştur. Katar'dan ithal edilen ürünlerin % 60'ını ise hidrokarbon ürünleri oluşturmaktadır. Hidrokarbon ürünleri haricinde Türkiye, Katar'dan plastik ve kimya sanayi ürünleri de ithal etmektedir.¹⁸⁹

¹⁸⁹ DEİK, **Katar Ülke Bülteni**, 2008, http://www.deik.org.tr/Lists/Bulten/Attachments/107/Katar%20Ulke%20Bulteni%20Ocak%202008_TR.pdf (05.07.2008)

SONUÇ

Dünya enerji sektöründe petrolün önemi, 19. yüzyıldan günümüze kadar artarak devam etmektedir. Başlangıç olarak sadece enerji kaynağı olarak görülen petrol artık uluslararası piyasalarda politik önemde sahiptir. Dolayısıyla petrol rezervlerini elinde tutan ülkeler, petrolün uluslararası piyasalardaki bütün gücünden faydalanmaya çalışmaktadır. Dünya üzerinde petrol ihraç eden ülkelerin çoğunluğunu Ortadoğu ülkeleri oluşturmaktadır. Özellikle Ortadoğu bölgesinde 1960'lı yıllarda başlayan ve 1973'de petrol şokuyla neticelenen ve günümüze kadar varlığını sürdüren OPEC, dünya petrol üretiminde önemli bir yere sahiptir.

Kuruluşundan itibaren bazı OPEC üye ülkeleri, zaman zaman petrolü uluslararası bir silah olarak kullanarak petrol üretim hacmini, düşürmeye yönelmişlerdir. Petrolün doğal kaynak olarak taşımış olduğu hayati önem sonucu OPEC'in üretim kısıtlamaları, uluslararası piyasalarda yaşanan çalkantılara ve ekonomik daralmalara neden olmuştur. Petrol ihraç eden ülkeler tarafından oluşturulan krizlerin esas hedefi, ekonomik gelirlerinin büyük bir kısmını oluşturan petrol fiyatlarını yukarıya çekerek ellerindeki gücü arttırmaktır. Bu durum karşısında petrolün dünya ekonomisi üzerinde stratejik bir etkiye sahip olduğunu bilen gelişmiş ülkeler, çatışma ortamı yaratarak kendilerine çıkar sağlamaya çalışmaktadır. Günümüzde gelişmiş ülkeler tarafından petrole yönelik oluşturulan çatışma ortamı, tüm dünyada sıcaklığını hala muhafaza etmekteyken Ortadoğu'da birebir hissedilmektedir.

Örnek olarak Petrol ihraç eden Arap ülkeleri içerisinde en önemli rezerv ve üretim gücüne sahip olan Suudi Arabistan, elde ettiği petrol gelirlerini alternatif sanayileşme politikalarına yöneltecek yerde, gelirlerini daha çok savunma harcamalarına yönlendirmiştir. Böylece ülke, petrol gelirlerini savunma harcamalarıyla eriterek, başka ülkelere dolaylı yoldan gelir sağlamış ve kendini bu ülkelere bağımlı kılmıştır. Suudi Arabistan sosyal harcamalarına ise gelirlerinin çok

azını yönlendirmiştir. Oysa nüfus yapısı incelendiğinde nüfus artış oranı yüksek olan Suudi Arabistan'ın sosyal harcamalarına da öncelik vermesi gerekmektedir. Aynı durum BAE, Kuveyt ve Katar içinde geçerlidir. Son yıllarda Katar ve BAE petrol gelirlerini daha çok alternatif alanlara yönlendirmiştir. Bu alternatiflerin başında turizm, otelcilik ve altyapı alanları öne çıkmıştır. Böylelikle Katar ve BAE kendilerini dünyaya tanıtmaya gayret göstermişlerdir. Kuveyt'te ise, bir şehir devleti olma esasıyla, 1967'lerde uygulamaya başlatılan sanayileşme programları, zamanla kesintiye uğramış ve daha çok yabancı kaynaklara bağlı haberleşme sektörüne önem verilmiştir.

Teknolojinin ilerlemesine ve alternatif enerji kaynakları aranmasına rağmen hala vazgeçilmez olan petrol, tükenbilir bir enerji kaynağıdır. Ekonomilerinin büyük bir kısmını petrol gelirlerinin oluşturduğu görülen seçili Ortadoğu ülkelerinde bir gün petrolün biteceği düşünülürse, bu duruma karşılık alternatif kalkınma seçeneklerine verilen önem arttırılmalıdır. Bu amaçla ülkeler; turizm, otelcilik, madencilik, re-eksport, altın ve değerli mücevherat gibi ekonomilerinin diğer alanlarına yönelik çalışmalarına hız verebilmelidirler.

Seçili ülkelerin kendi aralarında ve Türkiye ile olan ekonomik ve ticari ilişkilerine bakacak olursak; ülkelerin kendi aralarında yoğun bir iktisadi ilişki yaşanmamaktadır. Bunun sebebi, seçili Ortadoğu ülkeleri aynı ürünleri üretip pazarlamaktadır. Türkiye ile olan ekonomik ilişkilerinde ise, Suudi Arabistan Türkiye'nin petrol ithalatından dolayı nispi olarak diğer seçili ülkelere göre öne çıkmaktadır. Türkiye'nin; BAE, Kuveyt ve Katar ile olan ihracat ve ithalatında ise Türkiye lehine bir denge görülmektedir. Genel olarak baktığımızda seçili ülkeler ile Türkiye arasındaki ekonomik ve ticari ilişkiler, sahip olunan potansiyelin altındadır. Ancak son yıllarda ikili ilişkiler hız kazanmıştır.

KAYNAKÇA

Kitaplar

Alkın Kerem, Atman Sabit, **Küresel Petrol Stratejilerin Jeopolitik Açından Dünya ve Türkiye Üzerindeki Etkileri**, İstanbul Ticaret Odası, Yayın no: 2006–48, İstanbul, 2006

Arı Tayyar, **Geçmişten Günümüze Ortadoğu; Siyaset Savaş ve Diplomasi**, Alfa Yayınları, İstanbul, 2005

Arı Tayyar, **Irak, İran, ABD ve Petrol**, Alfa Yayınları, İstanbul, 2007

Armaoğlu Fahir, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914–1980)**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1989

Ayhan Veysel, **İmparatorluk Yolu: Petrol Savaşlarının Odağında Ortadoğu**, Nobel Yayıncılık, Ankara, 2006

Babusiaux Denis, **Oil and Gas Exploration and Production: Reserves, Costs, Contracts**, Editions TECHNIP, Paris, 2004

Baysal Kubilay, **Uluslararası Petrol Sorunları**, Ar Yayın Dağıtım, İstanbul, 1982

Begg David, Stanley Fischer, Rudiger Dornbusch, **Mikro İktisat**, (Çev. Vildan Serin), Alkım Yayınları, İstanbul, 2001

Behçet Yücel F., **Enerji Ekonomisi**, Febel Ltd. Şti. Yayınları, Ankara, 1994

Bilgin Mert, **Avrasya Enerji Savaşları**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2005

Bronson Rachel, **Thicker Than Oil; America's Uneasy Partnership With Saudi Arabia**, Oxford University Press, New York, 2006

- Clo Alberto, **Oil Economics and Policy**, Kluwer Academic Publishers, Massachusetts, 2000
- Çevik Halis, **Uluslararası Politikada Ortadoğu**, Nüve Kültür Merkezi Yayınları, İstanbul, 2005
- Davutoğlu Ahmet, **Stratejik Derinlik; Türkiye'nin Uluslararası Konumu**, Küre Yayınları, İstanbul, 2001
- Durand Daniel, **Milletlerarası Petrol Politikası**, (Çev: Ahmet Angın), Kitapçılık Yayınları, İstanbul, 1966
- Ersoy Hamit, Ersoy Lale, **Küreselleşen Dünya'da Bölgesel Oluşumlar ve Türkiye**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2002
- Falola Toni, Genova Ann, **The Politics of The Global Oil Industry**, Greenwood Publishing Group, London, 2005
- Geisst Charles R., **Monopolies In America: Empire Builders & Their Enemies from Jay Gould to Bill Gates**, Oxford University Press, New York, 2000
- Gouliev Rasul, **Petrol ve Politika**, (çev.Fatma Feran), Ar Matbaa, İstanbul, 1997
- Gümüş Özkan, Altan Yalçın, **Petrolün Tarihçesi ve Türkiye'de Açılan Petrol Kuyuları**, Petrol İşleri Genel Müdürlüğü, Ankara, 1995
- Gürel Şükrü S., **Ortadoğu Petrolünün Uluslararası Politikada Yeri**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Yayın no:432, Ankara
- Hull Gary, **The Abolition of Antitrust**, Transaction Publishers, New Jersey, 2005
- Ingham John N., **Biographical Dictionary Of American Business Leaders**, Greenwood Press, London, 1983

- Ison S., Wall S., **İktisada Giriş**, (Çev: Ahmet Çakmak, Suat Oktar, Mehmet Şişman, Suat Yavuz), Bilim Teknik Yayınevi, İstanbul, 2007
- Karadağ Raif, **Petrol Fırtınası**, Emre Yayınları, İstanbul, 2004
- Karagür Sariahmetoğlu Nesrin, **Petrolün Sihirli Dünyası Bakü**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2007
- Kocaoğlu Mehmet, **Petro-Strateji, Harp** Akademileri Basım Evi, İstanbul, 1996
- Koutsyiannis A., **Modern Mikro İktisat**, (Çev: Muzaffer Sarımeşeli), Teori Yayınları, Ankara, 1987
- Kuveyt Ülke Bülteni**, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, yayın no: 1999–13, İstanbul, 1999
- Nebiler Halil, Suat Parlar, **Petrolün Ekonomi Politikası**, Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1996
- Noreng Qystein, **Ham Güç Petrol Politikaları ve Pazarı**, (Çev. Nurgül Durmuş), Elips Kitap, Ankara, 2004
- Ok Selçuk Tayfun, Ömer Kuray, **Katar Ülke Etüdü**, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, Yayın no: 1999–51, İstanbul, 1999
- Onay Yaşar, **Euro-Dolar Savaşı Kurbanı İki Ülke: ABD ve İran**, Neden Kitap, İstanbul, 2007
- Önertürk Filiz, **Petrol ve Ekonomisi Üzerine**, Maliye Bakanlığı Teknik Kurulu Yayını, No:259, Ankara, 1983
- Özel Pınar, **Petrol Sanayinde Dikey Bütünleşme ve Türkiye’de Uygulanabilirliği**, T.C. Başbakanlık DPT, Yayın No: DPT 2673, Ankara, 2003

Öztürk İbrahim, Sohbet Karbuz, “**Türkiye’nin Enerji Ekonomisi ve Petrolün Geleceği**”, MÜSİAT Araştırma Raporları, Yayın No:49, İstanbul, 2006

Parlar Suat, **Barbarlığın Kaynağı Petrol**, Bağdat Yayınları, İstanbul, 2008

Sloman J., **Mikro İktisat**, (Çev: Ahmet Çakmak), Bilim Teknik Yayınevi, İstanbul, 2003

Tolf Robert W., **The Russian Rockefeller**, Hoover Institution Press, California, 1976

Türkay Orhan, **Mikro İktisat Teorisi**, İmaj Yayıncılık, Ankara, 2000

Ünsal Erdal M., **Mikro İktisat**, İmaj Yayınevi, Ankara, 2005

Yergin Daniel, **Para ve Güç Çatışmasının Epik Öyküsü**, (Çev. Kamuran Tuncay), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2003

Zischka Antoine, **3.Dünya Savaşına Doğru Petrol Savaşları**, (Çev. Vedat Beki) Keçiyolu Yayınları, Ankara, 2003

Tezler

Atman Sabit, **Küresel Petrol Stratejilerinin Jeopolitik Açından Dünya ve Türkiye Üzerindeki Etkileri**, (Genelkurmay Başkanlığı Harp Akademileri Komutanlığı Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2006

Ayhan Veysel, **Petrol ve Güvenlik; Ortadoğu’daki Krizlerin Ekonomi Politikası**, (Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi), Bursa, 2005

- Bastani Siamak Dolatyar, **OPEC'in Uluslararası Petrol Piyasasındaki Stratejik Konumunun Eko-Politik Analizi**, (Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi) İzmir, 2001
- Eroğlu Nadir, **Petrol Fiyatlarındaki Artışın Enflasyona Etkisi**, (Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 1992
- Esen Şenay, **Çokuluslu Petrol Şirketleri ve Kafkaslar**, (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2002
- Karakayalı Yunus, **Uluslararası Petrol Arama ve Üretim Şirketlerinde Yatırım Kriterlerinin Değerlendirilmesi ve Örnek Uygulama**, (Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2007
- Varlık Erol, **Tahmin Teknikleri ve Dünya Hampetrol Fiyatlarının Analizi**, (Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2003

Sürelî Yayınlar

- Altuğ Halil, **Petrol Fiyatları ve Ülke Ekonomilerine Yansımaları**, Askon Bülten, Yıl:5, Sayı:18, İstanbul, 2004
- Balkanlı A. Osman, **Küresel Ekonominin Belirleyici Faktörleri Üzerine**, Uludağ Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi, Yıl 2002, Cilt XXI, Sayı 1, Bursa, 2002
- Çerçi Tamer, **Petrol'de Dalgalanma Nerede Duracak?**, İtovizyon, Yıl:2, Sayı:18, İstanbul, 2004
- Özden Süreyya Yücel, **Ekonomik Kalkınmanın ve Toplumsal Refahın Vazgeçilmez Unsuru Enerji**, Enerji Dünyası, Sayı 56, Ekim 2007

Pala Cenk, **Fosil Yakıtlarla Evlilik Katolik Bir Evlilik Mi**, Görüş, Sayı 54, TÜSiAD, İstanbul, 2003 (Mart-Nisan)

Pamir A. Necdet, **Petrolde Gelecek Senaryoları ve Türkiye**, İtovizyon, Yıl: 6, Sayı:61, İstanbul, 2008

Regional Outlook 2008, The Middle East, ISSUE 385, London, January 2008

Uslu Kamil, **Avrupa Birliği'nde Enerji ve Politikaları**, Marmara Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi, Yıl 2004, Cilt XIX, Sayı 1, İstanbul, 2004

Uslu Kamil, İlyas Sözen, Alkan Çelik, **Enerji Kaynaklarından Petrol ve Doğalgazdaki Tekel Oluşumları**, Beykent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi, Yıl 2007, Sayı 1, İstanbul, 2007

Ürün Gökhan, **Petrol Piyasalarının Yapısı, Petrolün Etkileşim Ağları ve Petrol Şirketleri Arasındaki Rekabet Ortamı**, Avrasya Dosyası, Cilt:9, Sayı:1, Ankara, 2003

Ansiklopediler

Encyclopedia Of The Third World, Factson File, New York, Oxford, 1992

Raporlar

BP Statistical Review of World Energy 2007

BP Statistical Review of World Energy 2008

Economic Intelligence Unit, **Kuwait Country Report**, London, August 2007

Economic Intelligence Unit, **Qatar Country By Country**, Main report: January 2007 ve 2008

Economic Intelligence Unit, **Qatar Country Report**, London, May 2007

Economic Intelligence Unit, **Saudi Arabia Country By Country**, Main report: January 2007, 2008

Economic Intelligence Unit, **Saudi Arabia Country Report**, London, May 2007

Economic Intelligence Unit, **United Arab Emirates Country By Country**, Main report: January 2003, 2005, 2007 ve 2008

Economic Intelligence Unit, **United Arab Emirates Country By Country**, Main report: January 2002, 2007 ve 2008

Economic Intelligence Unit, **United Arab Emirates Country Report**, London, May 2007

Energy Information Administration, International Energy Outlook, 2007

International Energy Agency, World Energy Outlook, 2006

OPEC, Annual Statistical Bulletin 2006

OPEC, Annual Statistical Bulletin, 2007

OPEC, World Oil Outlook, 2007

T.C. Başbakanlık DPT, **Petrol ve Petrol Ürünleri Sanayi**, Dokuzuncu Kalkınma Planı, Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Yayın No: DPT 2716 - ÖİK 669, Ankara, 2007

İnternet

Bayraç Naci, **Uluslararası Petrol Piyasasının Ekonomik Analizi**,
<http://www.tek.org.tr/dosyalar/BAYRAC-ENERGY.pdf> (01.03.2008)

Bayraç Naci, Yenilez Füsün, **Türkiye’de Petrol Sektörü**,
<http://www.econturk.org/Turkiyeekonomisi/Naci1.doc> (09.03.2008)

CIA, **Kuwait Factbook**,

CIA, **Qatar Factbook**,

<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/qa.html>
(15.07.2008)

CIA, **Saudi Arabia Factbook**,

CIA, **United Arab Emirates Factbook**,

<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ae.html>
(08.07.08)

Cidde Başkonsolosluğu Ticaret Ataşeliği, Mayıs 2006 Raporu,

<http://www.musavirlikler.gov.tr/upload/DU/ULKE%20NOTU%202007.doc>
(08.07.2008)

Cidde Başkonsolosluğu Ticaret Ataşeliği, **Suudi Arabistan’ın Ekonomik Durumu ve Türkiye ile Ekonomik-Ticari İlişkileri**, 2007,

<http://www.musavirlikler.gov.tr/upload/SA/Yillik%20Rapor%202006.doc>
(19.07.2008)

DEİK, **Birleşik Arap Emirlikleri Ülke Bülteni**, 2002,

<http://www.adana-to.org.tr/TR/ULkeRaporlari/Raporlar/AE.pdf> (28.06.2007)

DEİK, **Katar Ülke Bülteni**, 2008,

http://www.deik.org.tr/Lists/Bulten/Attachments/107/Katar%20Ulke%20Bulteni%20Ocak%202008_TR.pdf (05.07.2008)

DEİK, **Kuveyt Ülke Bülteni**, 2008,

http://www.deik.org.tr/Lists/Bulten/Attachments/127/Kuveyt%20Ulke%20Bulteni%20Nisan%202008_TR.pdf (05.07.2008)

DEİK, **Suudi Arabistan Ülke Bülteni**, 2005,

DEİK, **Suudi Arabistan Ülke Bülteni**, 2008,

http://www.deik.org.tr/Lists/Bulten/Attachments/126/Suudi%20Arabistan%20Ulke%20Bulteni%20Nisan%202008_TR.pdf (05.07.2008)

Dubai Başkonsolosluğu Ticaret Ataşeliği, **Birleşik Arap Emirlikleri Ülke Raporu**, 2008,

<http://www.musavirlikler.gov.tr/upload/DU/ULKE%20NOTU%202007.doc> (08.07.2008)

Energy Information Administration, March 2008 International Petroleum Monthly, 2008,

<http://www.eia.doe.gov/emeu/ipsr/t24.xls> (12.05.2008)

Güneli S. Serdar, Salman Filimci ve Kenan Ayğan, **Enerji Politikalarına Genel Bakış ve Alternatif Enerji Politikaları**,

http://www.emo.org.tr/resimler/ekler/52cf38361a20908_ek.pdf (19.05.08)

<http://www.adana-to.org.tr/TR/UlkeRaporlari/Raporlar/AE.pdf> (28.06.2007)

<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ku.html>

(11.07.2008)

<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/sa.html#top>
(05.07.2008)

International Monetary Fund, **Kuwait: Statistical Appendix**, Country Report No:
04/ 197, Washington, 2004,
<http://www.imf.org/external/pubs/ft/scr/2004/cr04197.pdf> (13.07.2008)

International Monetary Fund, **Kuwait: Statistical Appendix**, Country Report No:
08/192, Washington, 2008,
<http://internationalmonetaryfund.com/external/pubs/ft/scr/2008/cr08192.pdf>
(13.07.2008)

International Monetary Fund, **United Arab Emirates: Statistical Appendix**,
Country Report No: 07/348, Washington, 2007,
<http://www.imf.org/external/pubs/ft/scr/2007/cr07348.pdf> (13.07.2008)

İGEME, **Birleşik Arap Emirlikleri Ülke Bülteni**, 2008,
http://www.igeme.org.tr/Arastirmalar/ulke_sek/index.cfm?sec=ara
(08.07.2008)

İGEME, **Katar Ülke Bülteni**, 2008,
http://www.igeme.org.tr/Arastirmalar/ulke_sek/index.cfm?sec=ara
(08.07.2008)

İGEME, **Suudi Arabistan Ülke Raporu**, 2008,
http://www.igeme.org.tr/Arastirmalar/ulke_sek/index.cfm?sec=ara
(08.07.2008)

İstanbul Ticaret Odası, **Birleşik Arap Emirlikleri Ülke Raporu**, 2008,
<http://www.ito.org.tr/ITOPortal/Dokuman/08.04.110.pdf> (05.07.2008)

Keleş M. Sertaç, **Petrol Arz Güvenliğinin Sağlanabilmesi Açısından OECD ve AB Ülkelerinde Ulusal Petrol Stok Yönetimi Politikaları ve Türkiye Uygulaması,**

http://sertac.keles.googlepages.com/Mehmet_Sertac_Keles-Petrol_Stoklari.pdf (09.03.2008)

Konya Ticaret Odası, **Katar Ülke Raporu**, 2008,

http://www.kto.org.tr/dosya/rapor/katar_ulke.pdf (15.07.2008)

Kuveyt Büyük Elçiliği Ticaret Müşavirliği, **Kuveyt'in Genel Ekonomik Durumu ve Türkiye ile Ekonomik-Ticari İlişkileri**, 2008,

<http://www.musavirlikler.gov.tr/altdetay.cfm?AltAlanID=368&dil=TR&ulke=KWT> (11.07.2008)

Mutuk Mahmut Rasim, **Ortadoğu Petrolleri**,

http://www.mta.gov.tr/english/dergi/dergi_pdf/40/13.pdf (01.03.2008)

Pamir Necdet, **Enerji Arz Güvenliği ve Türkiye**,

<http://www.asam.org.tr/temp/temp337.pdf> (03.04.2008)

Soligo Ronald & Jaffe Amy Myers, **Market Structure in the New Gas Economy Is Cartelization Possible?**,

www.rice.edu/energy/publications/docs/GAS_IsCartelizationPossible_12_2004.pdf (25.04.2008)

T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, **Birleşik Arap Emirliği Ülke Raporu**, 2008, <http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/ANL/OrtaDoguDb/bae.doc> (19.07.2008)

T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, **Katar Ülke Raporu**, 2008,

<http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/ANL/OrtaDoguDb/katar.doc> (19.07.2008)

T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, **Kuveyt lke Raporu**, 2008,
<http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/ANL/OrtaDoguDb/kuveyt.doc>
(19.07.2008)

T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, **Suudi Arabistan lke Profili**, 2008,
<http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/ANL/OrtaDoguDb/suudiarabistan.doc>
(19.07.2008)

http://www.gulf.com.tr/gulf_hakkinda/ (18.04.2008)

http://www.mta.gov.tr/english/dergi/dergi_pdf/41/23.pdf (05.03.2008)

<http://www.opec.org/aboutus/history/history.htm> (27.06.2008)

http://www.pigm.gov.tr/dunyada_petrol.php (01.03.2008)

<http://www.qcb.gov.qa/publications/Annual/2006.pdf> (16.07.2008)

<http://www.sama.gov.sa/newreports/annual/en/section10/files/tab10-1.pdf>
(06.07.2008)

<http://www.sama.gov.sa/newreports/annual/en/section10/files/tab10-2.pdf>
(06.07.2008)

<http://www.sama.gov.sa/newreports/annual/en/section5/files/tab5-1.pdf>
(07.07.2008)

http://www.texaco.com/heritage/texaco_heritage.html (18.04.2008)